

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Bilim Dalı**

**MİLLİ YAPILARDA BÖLGESEL ENTEGRASYON ETKİSİ:
MEKSİKA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ**

TEZİ HAZIRLAYAN:

Sandra Carolina HİGAREDA RAMOS

DANIŞMANI: Doç. Dr. Aslıhan AYKAÇ YANARDAĞ

İZMİR- 2016

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Tezli Yüksek Lisans Bilim Dalı**

**MİLLİ YAPILARDA BÖLGESEL ENTEGRASYON ETKİSİ:
MEKSİKA VE TÜRKİYE ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sandra Carolina HİGAREDA RAMOS

JÜRİ ÜYELERİ

Doç. Dr. Aslıhan AYKAÇ YANARDAĞ

Yrd. Doç. Dr. Özgür BUDAK

Yrd. Doç. Dr. İrem ÖZGEREN KINLI

İZMİR- 2016

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum "Bölgesel Entegrasyonun Ulusal Yapılara Etkisi: Meksika ve Türkiye Örneği" adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Sandra Carolina HIGAREDA RAMOS

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Sandra Carolina Higareda RAMOS

Numarası : 92-12-647

Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tez Başlığı (Türkçe) : Milli Yapılarda Bölgesel Entegrasyon Etkisi: Meksika ve Türkiye Örneği

Tez Başlığı (İngilizce) : Impact of Regional Integration on National Structures: The Case of Mexico and Turkey

Tez Savunma Tarihi : 22/08/2016

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Doç.Dr.Aslıhan AYKAÇ YANARDAĞ

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd.Doç.Dr.Özgür BUDAK

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd.Doç.Dr.İrem ÖZGEREN KINLI

Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme

İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒

Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

☒☐☐

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.
- Tezli yüksek lisans programlarında düzeltme alan öğrencinin 3 (üç) ay içerisinde yeniden savunmaya girmesi

Teşekkür

Bu tezin yazımı sırasında çok değerli kişilerin yardım ve desteğini gördüm. Öncelikle bu tezin yazımı boyunca sabrını ve emeğini asla esirgemeyen ve beni her zaman cesaretlendiren tez danışmanım Doç Dr. Aslıhan Aykaç'a teşekkürü borç bilirim. Onun kıymetli desteği ve tavsiyeleri olmadan ne bu çalışmayı bitirmek ne de bu kadar şey öğrenmek mümkün olacaktı.

Ayrıca Türkiye'deki eğitimimi ve bu tezin yazılmasını finansal desteğiyle mümkün kılan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na da destekleri için minnettar olduğumu burada belirtmek isterim.

Son olarak hem tezin Türkçe'sinin iyileştirilmesi için desteğini esirgemeyen Evrim Tandoğan'a, hem de Türkiye'de tanıştığım Türk ve başka milliyetlerden olan dostlarıma verdikleri cesaret ve destek için bu vesileyle minnettar olduğumu söylemek isterim.

İthaf

Bu tez öncelikle Allah’a adanmıştır. Ayrıca bu tez, gözlemleri ve tavsiyeleriyle bu çalışmayı güçlendiren Asad Rao’ya, onun değerli desteği olmadan bu çalışmayı bitirmek mümkün olacaktı. Beni yaşamımın her aşamasında maddi ve manevi olarak tüm güçleriyle destekleyen babam Sergio Higareda ve annem Maria Ramos’a ve bu eğitim için harcadığım çabayı her seferinde bana tekrar tekrar hatırlatan ve asla vazgeçmemeyi öğreten büyükanneme ithaf edilmiştir.

İÇİNDEKİLER

<i>Teşekkür</i>	<i>v</i>
<i>İthaf</i>	<i>vi</i>
<i>Kısaltmalar</i>	<i>x</i>
<i>Tablo listesi</i>	<i>xii</i>
<i>Grafik Listesi</i>	<i>xii</i>

GİRİŞ **13**

1 BİRİNCİ BÖLÜM GENEL TARİHSEL DEĞERLENDİRME **22**

1.1 Ülkelerin Kısa Bir Tarih İncelemesi (Tarih öncesi zamanlardan 1940lar)	23
1.1.1 Kısa Meksika Tarihi	23
1.1.2 Türkiye Kısa Tarihi	29
1.2 Savaş Sonrası Dönem ve Modernleşme	39
1.2.1 Meksika	39
1.2.2 Türkiye	44

2 İKİNCİ BÖLÜM NEOLİBERAL REFORM **50**

2.1 Neoliberalizmi Açıklamak.....	51
2.2 Meksika ve Türkiye Örnekleri.....	53
2.2.1 Meksika-Türkiye Yolsuzlukla Mücadele Ortak Planı.....	55
2.3 1980’lerde Büyük Uluslararası Dönüşüm	58
2.4 Meksika: IMF Müdahalesinin Artması ve Yapısal Uyum Süreci	58
2.4.1 Uyum Sürecinin Sonuçları	61
2.5 Türkiye: IMF ve Yapısal Uyum	63
2.5.1 1980’ler İçindeki Alt Dönemler	64

3 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 1990LARA GENEL BAKIŞ

68

3.1 NAFTA.....	77
3.1.1 NAFTA'ya Genel Bir Bakış.....	77
3.1.2 NAFTA Hükümlerinin Değerlendirilmesi	79
3.1.2 Ticaret Sınırlamalarının Kaldırılması.....	79
3.1.3 Meksika'nın Antlaşmadaki Yeri	81
3.1.4 Yerli İsyanlarının Değerlendirmesi	84
3.2 Meksika için Alternatif Entegrasyon Yaklaşımları	86
3.3 Avrupa Birliği' ve Türkiye	87
3.3.1 Genel Bir Bakış	87
3.3.2 AB'ye Üyelik Kriterleri	88
3.3.3 Türkiye'nin Birlikteki Yeri	89
3.3.4 1999 Helsinki Zirvesi	94
3.4 Türkiye için Alternatif Entegrasyon Modelleri	96
3.5 Meksika ve Türkiye'nin Göç Deneyimlerinin Karşılaştırılması	97
3.6 1990'lar Meksika ve Türkiye Neoliberal Krizi	99

4 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KÜRESELLEŞME, NAFTA VE HELSİNKİ SONRASI VE KARŞILAŞTIRMALI ÇIKARIMLAR

101

4.1 Küreselleşme	102
4.2 NAFTA Sonrası ve Meksika	103
4.2.1 Maquiladoras Örneği.....	105
4.3 Helsinki Sonrası ve Türkiye	107
4.3.1 Tarımsal Düşüş Örneği.....	111
4.4 Karşılaştırmalı Çıkarımlar	112
4.4.1 Ulusal Kalkınma ve Modernleşme	112
4.4.2 Neoliberal Yaklaşım.....	113
4.4.3 1990'larda Bölgesel Entegrasyon: NAFTA, AB ve Ötesi	114
4.4.4 Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma ve Özelleştirme.....	116
4.4.5 NAFTA ve AB'nin Kurumsal Açıkları.....	117

SONUÇ	118
KAYNAKÇA	120
Özgeçmiş	132
Özet	135
Abstract	136

Kısaltmalar

AET Avrupa Ekonomik Topluluğu

AKÇT Avrupa Kömür Çelik Topluluk

AKP Adalet ve Kalkınma Partisi

AT Avrupa Topluluk

CHP Cumhuriyet Halk Partisi

DB Dünya Bankası

DEİK Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

DYY Doğrudan Yabancı Yatırım

DTÖ Dünya Ticaret Örgütü

EİKT Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı

GATT Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması

GB Gümrük Birliği

GFK Genişletilmiş Fon Kolaylığı

GSMH Gayri-Safhi Milli Hasıla

IIM İthal İkameci Sanayileşme Model

İİS İthal-İkameci Sanayileşme

IMF International Monetary Fund

MDR Meksika Devrimci Partisi

NAFTA Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması

NAP Ana Muhalefet Partisi

STB Serbest Ticaret Bölgesi

TMSF Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

UDP Ulusal Devrimci Partisi

UHP Ulusal Hareket Partisi

YUP Yapısal Uyum Politikaları'nı

ZUKO Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu

Tablo Listesi

Tablo 2.1 Orijinal Washington Konsensüsü	51
Tablo 2.2 2014 Ahbap-Çavuş Kapitalizmi Endeksi	57
Tablo 2.3 Meksika'ya Finansal Yardım, Ağustos- Aralık 1982	59
Tablo 3.1 1990'larda Meksika ve Türkiye	71

Grafik Listesi

Grafik 3.1 Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Değişimi	92
Grafik 3.2 Türkiye ile Ticaretin AB Ekonomisindeki Yeri	93

GİRİŞ

Günümüz dünyası küreselleşmeyle şekillenen bir ekonomik entegrasyon modeli üzerine kurulmuştur. Küresel bütünün içinde bölgesel ekonomik entegrasyon örnekleri gözlemlenmektedir. Bireyler ve devletler de sürekli bir devinim içinde olan bu atmosferin doğal koşullarına değil, ancak bu koşulların anarşik ve yarı-kurumsallaşmış haline adapte olmak zorunda kalmıştır. Bunun ekonomik ayağı ise insan eliyle şekillendirilmiştir. Meksika ve Türkiye, 1980’ler ve 1990’larda onları bulundukları noktaya getiren genel ve özel birçok durumun üstesinden gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası yükselen neoliberal kapitalizm ve küreselleşme, içlerinde bölgesel entegrasyonun da bulunduğu birçok süreci etkilemiştir. Bunun yanında birçok bağımsız devletin, hegemon devletlerin empoze ettiği ve çok daha öncesinde kurguladığı neoliberal ekonomik reformlara uyum sağlaması beklenmiştir. Bu nedenle, her iki ülkenin de kendi ulusal yapılarında gerekli reformları çeşitli uluslararası süreçlerin içerisinde yer alarak yapmaları istenmiştir. Meksika bu süreçte NAFTA içinde kendine yer bularak ABD ve Kanada ile 1994’te entegrasyon sürecine girerken, Türkiye 1999’da gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi’yle kazandığı adaylık statüsüyle AB ile olan entegrasyonuna devam etmiştir. Her iki entegrasyon süreci de farklı ulusal parametreler içinde doğrudan ya da dolaylı dönüşümlere sebep olmuştur.

Uluslararası İlişkiler çalışmaları, temelde Realizm, İdealizm ve İnşacılık olmak üzere üç ana teori akımı üzerinden ilerlemektedir. Bu çalışma da uluslararası kurumları ve birçok uluslararası ve ulusal aktör arasındaki ilişkiyi konu edinen benzer paradigmlar üzerine kurulacak ve temel odak noktası olarak bölgesel entegrasyon teorilerini alacaktır. Bu teorilerin bir kısmı oldukça geleneksel perspektifler üzerine kuruluyken, bir kısmı da “genel davranış kodu ve beklentilerini” bulmayı hedeflemektedir ve bu da devletlerin ve bireylerin iç içe geçtiği bir durumu kapsamaktadır. Albert Hirschman (1970) bu durumu şöyle özetler:

“Paradigma odaklı araştırmalar yol gösterici açıklamalar yapmaktadır. Fakat içinde birçok paradigmanın bulunduğu karşılaştırma ve entegrasyon gerektiren çalışmaların eksikliğinde,

özellikle ikincisinin eksikliği olup biteni anlamak için bir engel teşvik etmektedir.” (Sil, 2010)

Bu çalışma, Sil’in “Analitik Eklektizm”¹ başlıklı bölgesel entegrasyon ve ekonomik neoliberalizmi revize etme amacı güden ve ana uluslararası ilişkiler teorileri arasında karmaşık bir etkileşimi hedef alan yaklaşımına dayanmaktadır. Buradaki temel amaç, bu teorilerin geçerliliğini anlamaktır ve bu çerçevede bu çalışma içinde “Tarihsel Kurumsalcılık” olarak da ifade edilebilecek Karşılaştırmalı Tarihsel Metodu kullanılacaktır. *“Temel varsayım işbirliğinin devletler için belirli koşullar altında izlenebilecek çıkarıcı bir strateji ve rasyonel bir davranış olabileceği yönündedir.”* (Keohane, 1984). Bunun yanı sıra çatışma ve işbirliği, birbirinin içine geçmiş şekilde de var olabilir. Söz gelimi, her çatışmanın içinde işbirlikçi öğeler, her işbirliğinin içinde de çatışmacı unsurlar bulunabilir (Stein, 2008).

Burada iki ülkeye ilişkin birtakım genelleme ve varsayımların bu çalışmanın savlarını destekleyecek yapıların tanımlanması adına yapılması gerekmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

- a. Her iki ülke de demokrasidir. ²
- b. Her ikisi de yeni sanayileşmiştir. ³
- c. İkisi de kendi ulusal entegrasyonlarını henüz tamamlayamamıştır.

---

¹ Teorik ya da pratik olarak çeşitli analiz birimleri arasında birbirine büyük ölçüde ilintilendirilmiş fakat farklı paradigmlar içinde formüle edilmiş bağlantılar (Sil, 2010).

² Demokrasi; insanların kendi siyasi, ekonomik ve kültürel sistemlerine karar vermek üzere iradelerini özgürce ifade edebilmelerine ve kendi yaşamlarını ilgilendiren her türlü politika sürecinde yer almalarına imkan veren bir yönetim biçimini ifade eden evrensel bir değerdir (Birleşmiş Milletler tanımı).

³ Dünya Bankası tarafından her iki ülke de üst orta-gelirli ülkeler arasında sınıflandırılmıştır. 1990’larda içinden geçtikleri sürece bağlı olarak “gelişmekte olan ülke” kapsamında ele alınacaklardır.

Octavio Paz, Meksika bağlamında bu durumu şöyle açıklar:

“Topraklarımızda sadece farklı ırklar ve diller değil aynı zamanda çeşitli tarihsel kademeler de bir arada yaşamaktadır. Bunlardan bazıları tarih öncesinde bazıları ise bunun dışında aşırılaşmadan, birbirini görmezden gelmeden, bitirip tüketmeden, kilometrelerle birbirlerinden ayrılmadan aynı ülke üzerinde yaşarlar. Aynı gökyüzü altında farklı kahramanlar, farklı gelenekler ve farklı manevi inançlar birlikte var olur. Eski günler hiçbir surette tam olarak yok olamaz ve en eski yaralar bile kolayca kapanamaz. Her bir şehirde ve her bir ruhta karmaşık ve birbiri üstüne yüklenen düşmanlık ve uzaklığın yarattığı düşünceler ve duyarlılıklar var olmaya devam eder.”⁴

d. Her iki ülke de laiktir.

Bu anlamda kısaca iki ülkenin metropoliten tarihi, bugünkü durumlarını belirleyen tarihsel süreci kavramak için yanlış kavramsallaştırmalar (misconceptions) bağlamında ele alınacaktır.

“Her olay, doğrudan ya da bir eylemin sonucu olarak meydana geldiğinden varlığının bir gereği olarak olaylar ve durumların özünü içerir. Bu durum da tarihsel olguyu kritik olarak analiz ederek gerçeği gerçek olmayandan ayırmaya olanak verir.” (İbn-i Haldun, 2013)

Özünde bütün entegrasyon teorileri köklerini, Avrupa Birliği entegrasyonunu anlamak için oluşturulmuş teorilerden alır ve bu teoriler dünyanın diğer bölgelerinde gerçekleşen farklı olayları anlamak için genişletilir. Avrupa entegrasyonu, ulusal sınırların ticaret amacıyla liberalleştirilmesi ve uluslararası ticaret üzerindeki

---

⁴ Yazarın “El Laberinto de la Soledad” isimli eserinden tercüme edilmiştir (Paz, 1950).

neoliberal ideolojilerin uygulanmasını inceleyen literatürün temellerini atmıştır (Peres, 1990). Yirminci yüzyıl başında bölgeselleşme baskın bir eğilim olarak ortaya çıkmıştır. Fakat bugün *bölgesel küreselleşme* kavramı daha uygun ve açıklayıcı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bölgeselleşme, bir yandan bölge içi ticaret ve yatırımda bir artışa sebep olurken diğer yandan küresel düzeyde de ekonomik etkinliklerin artışına sebep vermektedir (Jerram, 2014).

1990'lı yıllar ulusal pazarların ve bu pazarların dışa açılmasının öneminin artması anlamında küreselleşme sürecinin hızlandığı ve yoğunlaştığı yıllardır. Küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerde daha çok pazar odaklı ve ihracat öncüllü kalkınma stratejilerinin ve sıklıkla IMF ve Dünya Bankası destekli istikrar ve yapısal uyum programlarının bir parçası olan dışa dönük liberalleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda makro düzeydeki süreçlerin (devlet ve uluslararası kurumlar arasındaki etkileşimlerin) mikro düzeyde (ulusal yapılar üzerinde) bir etkilerinin olduğunu savunabiliriz. Buna göre günümüzdeki ekonomik süreçler içinde hiçbir devlet kendi sınırlarını diğer dünyayla ticarete açmadan yaşam standartlarında bir artış sağlayamayacaktır. Bu anlamda kendine yeterlilik aslında verimsizliktir ve verimsizlik yoksulluğa yol açabilir. Hükümetler de politika oluştururken bu durumu göz önüne alırlar. Buna bir örnek olarak Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde faaliyet gösteren bölgesel iş konseylerini gösterebiliriz (DEİK, 2016).

Bu araştırma, ikincil kaynaklardan, resmi verilerden, çeşitli makale ve kitap taramasının analizinden elde edilen makro düzey göstergelerin karşılaştırması sonucu birtakım temel soruları yanıtlamaya çalışan tanımlayıcı, karşılaştırmalı ve analitik bir çalışmadır. Bu çalışma, bölgesel entegrasyonun etkilerine tarihi ve teorik bir bakış açısı sunmaya çalışmakta ve literatüre Meksika-Türkiye karşılaştırmasıyla katkı yapmayı hedeflemektedir. Çalışmada hegemon olmayan tarafların perspektifinden ve iki farklı bölgesel entegrasyon örneği ulusal yapılardaki dönüşüm bağlamında karşılaştırılacaktır. Bu çalışmanın amacı, özellikle hegemon güçler ve kurumlar tarafından şekillendirilen

ulusal sınırlar içerisindeki değişimlerin, kalkınmanın ve gerilemenin analizini yapmaktır. Bu yapılırken iki ülkenin de kalkınmış ülke bloklarına uyum sürecinde kültürel ve sosyal uyumdan ziyade ekonomik kar amacı güttükleri ve bunun da birtakım olumsuz sonuçlar doğurabildiği ve gerçek bölgesel entegrasyon olasılığını zayıflattığı savından yola çıkılacaktır. Tüm bunlar da Türkiye ve Meksika'nın sırasıyla Türkî ya da İslam devletleri ve Latin Amerika devletleri arasında hegemon bir güç olarak yükselebilecek olmalarına dair alternatif bir yaklaşım sağlayacak ve aynı zamanda daha kapsamlı ve kavrayıcı bir bölgesel entegrasyonun oluşturulabileceği savını ortaya koyacaktır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu bölgesel yapı esnek, çok katmanlı, oldukça dinamik ve ülkenin tüm dış ve iç politikalarına bağlı durumdadır. Bu da küreselleşme süreçlerinin sadece ekonomik değişimlere değil aynı zamanda ülkelerin ulusal kimliklerinde ve ulus-devlet kavramının özünde dahi değişimlere yol açacağını açıkça gösterir (Evered, 2005). Türkiye tam üyelik hedefinden vazgeçmediğini gösteren adımlar atmaya devam etmektedir. Demokrasi ve insan haklarında ilerlemenin sağlanması, serbest piyasa ekonomisinin kurumsallaştırılması ve her alanda modern yaşam standartlarının tutturulması, Türkiye'nin AB'ye yönelik politikaları arasındadır.⁵

Türkiye için durum böyleyken Anyul, Moreno-Brid and Naples'e göre (2000), Meksika ne devlet politikalarının tam uygulandığı geleneksel bir ulus olabilmiş, ne de ekonomik entegrasyon ve ortak pazar hedefinin olduğu örgütlü süreçlerin içinde yer alacak sosyal eğilimi göstermiştir. Bunun tek istisnası, 1994'de imzalanan NAFTA'dır.

---

⁵ <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>

Meksika ve Türkiye'nin içinde yer aldığı entegrasyon projeleri birbirinden oldukça farklıdır. Avrupa Topluluğu, 1960'larda Avrupa'nın yarattığı bir oluşumdur. Temel amacı siyasidir (güvenlik) ve oluşumu hukuki temellidir (bir antlaşma ve antlaşmanın uygulanmasını gözeten bir mahkemenin varlığı). Ayrıca devletler, örgütün kurumsal yapılanmasında temel aktörlerdir. Bunun aksine NAFTA, 1980'lerin sonunda ortaya çıkmış, ekonomik hedefleri olan, minimalist ve ihtilafları hukuki yolla çözmeyi hedefleyen bir işbirliği projesidir ve girişim yetkisi bireylere bırakılmıştır. Yine de iki örnek de büyük ölçekli bir sosyal inşa projesidir. Çünkü iki örnekte de değişim odaklı yapılar ve kurumlar aracılığıyla toplumları ve milyonlarca insanın hayatını ilgilendiren iyileştirme çalışmaları mevcuttur. Bu kurumsal dönüşümler, bölgesel entegrasyon kapsamında uluslararası ilişkilere etki ederken, aynı zamanda içişlerinde devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişkilere de yansımaktadır (Bislev. 1999).

Örneğin, 1980 IMF tarafından geliştirilen ve uygulanan istikrar programı, borçlanma yoluyla edinilmiş gelirin yanı sıra, ülkede uygulanan politikaların IMF gündemiyle uyumlu olmasını öngörüyordu. Bu tür koşullu yardımlar ve entegrasyon politikaları da toplamda ekonomik gelişme yarattı ve Meksika ve Türkiye'nin bölgesel antlaşmalara ve uluslararası kurumlara daha fazla entegre olmasını sağladı. Ancak Washington Konsensüsü ile gelen neoliberal reformların kaçınılmaz bir sonucu da sosyal eşitsizlik oldu; sonrasında bu durum Meksika için ABD ve Kanada'ya, Türkiye için de AB'ye bağımlılığı zorunlu kıldı. Uygulanması zorunlu tutulan, pazar ekonomisini ve adem-i merkezîyetçiliği hedefleyen bazı politikalar, oligarşik bir sistemin yaratılmasına sebep oldu ve bu da yolsuzlukla sonuçlandı. Plansızlık ve sosyal vizyon eksikliği marjinal problemler ortaya çıkardı. Meksika'da güneyde yerli isyanlar çıkarken; ABD ile sınırı bulunan kuzey sanayileşmesini tamamladı. Güneyde uyuşturucu kaçakçılığı büyük bir sorun haline geldi ve hükümet göçün bir sonucu olan işçi havalelerine bel bağladı. Ayrıca NAFTA'ya üye olan ve yeterli hukuki düzenlemeleri olmayan Meksika, ucuz iş gücü kaynağı haline geldi. Türkiye'nin Kopenhag kriterlerine uyum gerektiren üyelik süreci de ulusal ve uluslararası göç, siyasi çatışmalar, Kürt, Kıbrıs ve Ermeni meselelerinden doğan siyasi meseleler gibi birçok

sosyal probleme sebep oldu. Tarım tamamıyla devre dışı bırakılması kırsalda yaşayan ve tarım ekonomisi içinde yer alan kitlelerin yoksullaşmasına yol açtı. Kırsal nüfusun bir kısmı çareye kente göç etmekte arasa da bu seçenek ekonomik durumlarını iyileştirmeye yaramadı. Sanayi ve hizmetler içinde yer alan birçok sektörde derin eşitsizlikler oluştu. Bugün Türkiye, AB'nin en uzun süre bekleyen aday ülkesidir. Ticaret rakamları ve bazı ekonomik göstergeler yine de iki ülkenin de sanayileşme, ihracat düzeyi, şehirleşme daha güçlü kapitalist bir devletin oluşumu gibi konularda ilerleme sağladığını göstermektedir. Dünya Bankası GSMH sıralamasına göre, Meksika 15. Sırada Türkiye ise 18. Sırada yer almıştır.

Sonuç olarak, bölgesel entegrasyon çabalarının sonucunda kaçırılan fırsatlardan ve bozulan ulusal çıktılardan söz etmek mümkündür. Buna bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik çıkarlardan, sosyal fayda ya da zararlardan söz etmek mümkündür. Gerçek kalkınmanın önündeki en büyük engel ekonomik çıkarlarla sosyal çıkarların arasındaki dengesizliktir. Pazar serbestisi için iki ülkede de birçok devlet işletmesi özelleştirilmiştir. Bunların yerine yenilerinin oluşturulma sözü ise yerine getirilmemiş ve bu şekilde demokratik küreselleşme idealine set çekilmiştir. Bu anlamda aslında ekonomik etkileri olması beklenen bu durum, toplumsal yapıyı da derinden etkilemiştir. Bu ilişkilerin incelenmesi için siyasilerin, diplomatların ve araştırmacıların konuyu kamuyu da içine alacak bir platformda tartışması gerekmektedir.

Bu durum, toplumsal faktörlerin dengesinin sağlanması anlamında gerçek bir kalkınmanın önündeki temel engeldir ve sadece piyasa bağlamında gerçekleşmemektedir. Piyasa liberalleşmesi bağlamında önemli devlet imtiyazlı birçok kurum ortadan kaldırılmış; yeni kurumların kurulması hedeflenmiştir ve bu genellikle gerçekleşmemiştir. Dahası, bu durum demokrasinin küreselleşmesi yönündeki idealler için de geçerlidir ve demokratik mekanizmaların işlerliği teorik olarak sorgulanan bir konu haline gelmiştir.

Bu çalışmada devletler ve uluslararası kurumlar analiz birimleri olarak ele alınacaktır. Buraya kadar, bireysel farklılıkları araştıran idiografik bir yöntem kullanılarak farklı entegrasyon teorilerinin iki ülkenin davranış biçimleri ve bunun temel mantığını nasıl şekillendirdiği anlatıldı. Fakat bu tezin kapsamı içerisinde bunu derinleştirmek mümkün değildir. Bu sebeple, bu tezin altındaki temel soru şu şekilde özetlenebilir: Meksika ve Türkiye çok boyutlu bir bölgesel entegrasyon yerine ekonomik entegrasyonu tercih etmiştir. Bu anlamda iki ülkenin ulusal yapıları üzerine olan bu çalışmada hem entegrasyon çabalarının kalkınma üzerindeki etkileri hem de kaçırılan fırsatlar ve ulusal düzeydeki olumsuz etkileri değerlendirilecektir. Bir başka değerlendirme alanı ise ekonomik kazançlar ve bundan kaynaklanan ya da kaynaklanması beklenen toplumsal kazanımların değerlendirilmesidir. Kısaca, ekonomik entegrasyonun ulusal düzeyde siyasi ve toplumsal değişimlere yol açıp açmadığı analiz edilecektir; gelişmiş devletlerin özendirmeye çalıştıkları alan ekonomiktir ve bu değerlendirme bu devletler seviyesinde yapılacaktır. İkinci bir soru ise bu değişimlerin uzun dönemde ekonomik ve sosyal sektörlerin uyumu arasındaki orantısızlıktan kaynaklanan sınıflar arası uçurumu derinleştirip derinleştirilmediğinin araştırılmasıdır. Ve son olarak tüm bunların ne tür problemlere yol açtığı araştırılacaktır.

“Demokrasinin gerçekleştirilmesi, sivil hakların güvence altına alınması, etkili siyasi süreçler ve profesyonel bir kamu bürokrasisinin oluşturulması yavaş ve zorlu bir süreçtir.” (Bislev, 1999). Biz bu bireysel ve kolektif yaşam düzeyindeki gerçekleşmesi beklenen değişimlerin sistemin sadece bir kısmında işleyebildiğini gözlemledik. Ancak bu eğilimin laissez faire yöntemini deneyimleyerek kaynak yönetiminde ve insan etkileşimlerinin her noktasında gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu anlamda her sistemde ahlaki tutarlılığın insan değişkeni gözetilmek zorundadır. Gelenekler belli başlı tarihsel ve toplumsal bağlamlar içinde süregelir. Bu nedenle eğer bu bölgesel entegrasyon dengeli bir şekilde sağlanmak isteniyorsa, toplumun genel yaşam standartlarını arttıracak şekilde ilgili birçok alanda gerekli kurumların oluşturulmasının teşvik edilmesi gerekir.

Bu tez çalışması şu şekilde düzenlenmiştir: Bir sonraki bölüm, kuruluşlarından 1980’e kadar Meksika ve Türkiye’nin tarihsel ve ulusal gelişmelerini ve ithalat ikameci sanayileşmeye dayalı kalkınma politikalarını ve bunların toplumsal sonuçlarını değerlendirecektir. İkinci kısımda, devlet adamlarının seçimi olan ve 1980’lerde gerçekleştirilen neoliberal ekonomik reformların uygulanması ele alınacaktır. Bu reformlar, özelleştirme, ihracat ve serbest pazar odaklı politikaları, adem-i merkeziyetçiliği ve Meksika ile Türkiye’nin IMF yapısal reform paketlerine uyumunu içermektedir. Üçüncü kısım, 1990’larda Meksika’nın NAFTA çatısı altında ABD ve Kanada ile Türkiye’nin ise AB ile olan entegrasyonunu karşılaştırmalı bir biçimde ele alacaktır. Bu noktada, bu iki ülkenin diğer bölge ülkeleriyle yapılabilecek alternatif entegrasyon seçenekleri de değerlendirilecektir. Aynı zamanda 1990 krizi çerçevesinde iki ülkenin göç deneyimleri, ABD ve Almanya örnekleri incelenerek karşılaştırılacaktır. Son bölümde ise küreselleşme, Meksika için NAFTA sonrası dönem, Türkiye için ise Helsinki Zirvesi sonrası dönem etkileri ve sonuçları bağlamında tartışılacaktır. Bu şekilde karşılaştırmalı bir analiz yapılacak ve beşinci bölümde bu tezin sonuçları ele alınacaktır.

Bu bağlamda dünyadaki eşitsizlik olgusuna bakmak zorunludur. Burada bazı önde gelen ekonomistlerin yaptığı çıkarımlarda da görüleceği gibi genel bir yanlış algı bulunmaktadır. Yıkıcı ekonomik krizlerin dünyaya çok büyük zarar verdiği doğrudur ve yüksek tüketim alışkanlıkları kesinlikle insanlığı olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda toplumun büyük bir çoğunluğunu temsil eden oluşturulmuş genel “erkek” ve “kadın” prototiplerinin karar alma mekanizmalarından mahrum edildiklerini ve bunun da gelecek nesillere de yük ve acı getireceğini şimdiden gözlemekteyiz. Tezde inşa edilen karşılaştırmalı tarihsel analiz küresel eşitsizliğin giderek yoğunlaşan boyutunu da gözler önüne serecektir.

1 BİRİNCİ BÖLÜM GENEL TARİHSEL DEĞERLENDİRME

Bir önceki bölümde, uluslararası olaylar da dikkate alınarak, “Ulusal statüko, uluslararası statükodan etkilenir.” savından hareketle Meksika ve Türkiye'nin siyasi ve ekonomi politikalarının tarihsel bir değerlendirmesi yapıldı. 20. Yüzyıl sonrasında dünya ve dünya politikalarının merkezinin, ABD'yi de kapsayacak şekilde Batı Avrupa olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ulusal yapılarda gerçekleştirilen farklı reform aşamalarına bakarak bu dönem içinde emperyalizmin sadece şekil değiştirmiş olduğunu gözlemlemekteyiz. Hem Meksika hem Türkiye, bu süreçte değişen güç dengelerine bağlı olarak dışa açılma ve uluslararası sisteme eklenme eğilimi göstermektedir.

İki ülke bu süreci farklı şekilde deneyimlemiş olsalar da, tarihsel bağlamda benzerliklerinin yanı sıra süreçle ilgili eylem planlarında da benzerlikler mevcuttur. Her iki ülkenin politikaları belli dönemler içinde karizmatik ve güçlü liderler tarafından belirlenmiştir. Bu anlamda, çalışma bağlamında iki ülkenin siyasi tarihleri incelenecek ve bu tekli parametrelerin detaylı analizini bu çalışma için önemli bir bilgi kaynağı olacaktır. Burada hem ilişkileri hem de bu ilişkilerin sonuçları bakımından; Türkiye'nin Avrupa, Meksika'nın ise ABD çıkarları tarafından yönlendirildiğinin bilinmesi önemlidir.

Bu çalışma, birçok kitap ve makaleyi içeren geniş bir kaynakçaya dayanmaktadır. Ancak bu noktada kullanılan kaynakların birkaçından özel olarak bahsetmek gereklidir. Bunlardan bazıları; Meksika Kısa Tarihi (Colegio de Mexico, 2008), Meksika Özlü Tarihi (Hamnett, 1999), Modern Türkiye'nin Oluşumu (Ahmad, 1993), Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (Zurcher, 1992), İmparatorluktan Devrimci Cumhuriyete: 1789'dan Günümüze Türk Ulusu'nun Oluşumu (Akşin, 2007), Devlet ve Piyasa, Karşılaştırmalı Türkiye Politik Ekonomisi (Öniş, 1999) şeklindedir. Bu temel kaynaklar, iki ülkenin inşa sürecine ve tarihlerinin dönemlere ayrılmasına ışık tutmaları nedeniyle temel referanslar olmuştur.

Çalışmanın bu bölümü, okuyucuyu çalışmanın başlığıyla ilintili olan ana amaçlara ikna etmek amacıyla iki ana bölümde incelenecektir. Bu nedenle, son birkaç on yılda iki ülkenin yaşadığı bölgesel entegrasyonu anlamak üzere iki ülke özelinde

karşılaştırmalı bir çerçevede analiz yapılacaktır. Çalışmanın ana taslağı şu şekilde planlanmıştır: Birinci kısımda, ülkelerin kökenleri araştırılacak, belirleyici olan dönemler incelenecek, eski bir İspanya sömürgesi olan Meksika'nın ve bir Avrupa sömürgesi olmaktan kurtulan Türkiye'nin farklı koşullar içerisinde benzer bir yol izleyerek bağımsız bir devlet olma süreçleri değerlendirilecektir. İkinci kısımda, 1940 sonrasında ve akabinde 1980 sonrası Soğuk Savaş'ın tam anlamıyla sona erdiği dönem içerisinde, Meksika da Türkiye de demokratikleşme sürecini tam olarak tamamlayamamıştır; ancak modern bir ulusu oluşturan birtakım özellikleri kazanmıştır. Bu dönem içerisinde dünyada da serbest piyasa ekonomisi gelişmekteydi. Ayrıca bu yıllar, iki ülkenin de uygulamak durumunda kaldığı birçok politika ve reformunun belirleyicisi olan kurumların kurulduğu dönemdir (GATT, BM, NATO, DTÖ, UPF). Bu kurumlar; uygulanan devletçi ekonomi politikalarını dönüştürmüş ve ithal ikameci sanayileşme ve şehirleşme politikalarına hız kazandırmıştır. Tüm bu değişimler de, 1980'lerde piyasaların liberalleştirilmesinin hız kazanmasıyla birçok siyasi ve ekonomik krizin yolunu açmıştır.

1.1 Ülkelerin Kısa Bir Tarih İncelemesi (Tarih öncesi zamanlardan 1940lar)

1.1.1 Kısa Meksika Tarihi

İspanya Öncesi Dönem (M.Ö 900 -M.S 1500)

Bu dönem, geleneksel Meksika toplumunu temsil eder ve bu kültür, bugün ülkenin her köşesinde hala hissedilmektedir. Bu dönemde kurulan medeniyetler arasında; bugün torunları Meksika, Guatemala ve Honduras'ta yaşayan Olmekler ve Mayalar, imparatorluğun İspanyollara karşı savaşmasını sağlayan Toltekler ve Aztekler bulunmaktadır. Bugün, bu medeniyetlerin arkeolojik ve edebi miraslarına hala merkez ve güney Meksika'da rastlanabilir.

İspanyol Dönemi (M.S 1500-1700)

Meksika-Aztek İmparatorluğu'nun İspanyol sömürgecilerine yenilişi, Meksika tarihi açısından yeni bir dönemin başlangıcıydı. Bu dönemde, sömürgecilik belirleyici bir öğedir ve yeni bir kimliğin oluşturulması (bir dil olarak İspanyolca ve din olarak Hristiyanlığın yerleşmesi gibi), ırkların bastırılması ve karıştırılması gibi politikalar uygulanmıştır. Ülkenin adı, yine bu dönemde “Yeni İspanya” olarak değiştirilmiştir. İspanya İmparatorluğu, 1700’lerin sonuna doğru gerilemeye başlamış ve ülkenin feodal sisteme benzer bir sistemle idare edilen verimli birçok bölgesinde (Haciendas) kıtlık baş göstermiştir. Fransız ve Amerikan Devrimleri’nin etkisiyle criollolar (Yeni İspanya zamanında doğanlar) ve mestizolar (yerli halk ve sonradan gelen İspanyolların çocuklarından oluşan melez halk) arasında milliyetçilik tırmanmıştır. Bu da yeni kurulan ülkede, yerli ve İspanyol kültürünün karışımından oluşan yeni bir kültürün ve kimliğin oluşmasına sebep oldu. Napolyon Bonapart’ın İspanya İmparatorluğu’nu yenmesinden sonra ise ülkede, yeni bir sömürgeciliğin yerleşmesi korkusu yayıldı ve bu da bağımsızlığa giden yolun kapılarını açtı.

Bağımsızlık ve Diktatörlük Dönemi (1800ler)

1810-1820 arasındaki dönem, bağımsızlık mücadelesinin yaşandığı yıllardır. Bu dönemde bir yıl gibi kısa bir süre içinde Meksika İmparatorluğu yıkılmıştır. Yeni kurulmuş ve yoksul Meksika ulusu, 45 milyon Pesoluk bir borcun altındaydı. Bunun yanında yeni devlet, siyasi yönetim tecrübesi olmadığı gibi içte gerçekleşen ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmek durumundaydı. Bu dönemde Birleşik Meksika Devletleri’nin hukuki statüsü belirlenmiş ve 1824 Anayasası gereğince Meksika temsili ve federal bir cumhuriyet olarak ortaya çıkmıştır. Bu anayasa, yönetimi temelde üç güç üzerinde birleştiriyor ve devleti dört bölge ve bir federal bölgeye ayırıyordu. Bu dönem, siyasi açıdan son derece istikrarsızdır ve 1821-1851 arası dönemde yirmi adet başkanın göreve gelmesine sahne olmuştur. Bu dönem, ülkenin topraklarının da en geniş sınırlarına ulaştığı zamandır. Bugün ABD ve Merkez Amerika topraklarında bulunan Kaliforniya, Arizona, Yeni Meksika, Teksas, Nevada, Utah ve Colorado’nun bir kısmı o dönemde bu devletin sınırları içerisindeydi. Panama ise, bu sınırlar dahilinde değildi.

1840'lı yıllarda ABD'nin nüfusu 20 milyon kadarken Meksika da 7 milyon gibi bir nüfusa sahipti ve Meksika'da nüfusun büyük bir kısmı merkez ve güneyde yaşamaktaydı. Amerikalı Protestanların büyük bir kısmı kuzeyde ikamet ediyordu. Teksas, 1845'de hala Meksika toprakları içindeydi. Bir yıl sonra ABD, Meksika'ya savaş ilan etmiş ve Meksika, 1848 yılı itibariyle imzaladığı barış antlaşması gereği topraklarının bir kısmını ABD'ye satmak zorunda kalmıştır.

1850'ler ise birçok reform yasasının, cumhuriyetçi fikirlerin ve liberal ideolojinin ortaya çıkışına sahne oldu. 1857'de kabul edilen anayasa; insan hakları, eğitim ve çalışma özgürlüğü, konuşma ve din hürriyeti gibi konuları düzenlemekteydi. Yönetim, liberal parti ve muhafazakâr parti koalisyonundaydı. Bu iki ideolojinin çatışması, dönemin siyasetini belirleyen faktörlerden birisidir. Bu dönem boyunca bütçe kısıtları sebebiyle yabancı ödemeler askıya alınmıştır. İngiliz, Fransız ve İspanyol donanmaları Meksika kıyılarına kadar gelmiş ve İngiltere ve İspanya yeni ödeme planlarını kabul etmiştir. Fakat Fransa, bunu kabul etmemiş ve Puebla'ya kadar ilerlemiştir. General Ignacio Zaragoza'nun 5 Mayıs 1930'da Fransız Birlikleri'ni yenilgiye uğratması sonucu Fransa buraya 30.000 asker daha konuşlandırmış ve bir yıl sonra da bu mücadeleyi kazanmıştır. Bu olay, 1864-1867 yılları arasında sürecekt ve imparatorun öldürülmesiyle sonlanacaktır. Tüm bunlar, İkinci Meksika İmparatorluğu'nun kurulmasının yolunu açmıştır. Liberaller, kazandıkları siyasi zaferle tekrar seçilmiştir ve liberal hareketin önemli bir figürü olan General Porfirio Diaz, Mexico City'i de alarak başkanlığı ele geçirmiştir. Porfirio'nun ölümüne kadar olan 34 sene içinde hiç seçim yapılmamış ve ülke diktatörlükle yönetilmiştir.

İhtilal Dönemi (1900-1930 Arası)

Diktatörlük dönemi Meksika için önemli birçok olayın önünü açmış ve bu dönemde ekonomik büyüme sağlanmış ve ulus fikri güçlendirilmiştir. Yine bu dönemde ordu, hükümet, kilise ve halk arasında bir dayanışma kurulmuştur. Bu dönem artan eşitsizlik ve adaletsizlik sebebiyle 1910 İhtilali'nin önünü açan olaylara da sahne olmuştur.

Hükümetin iki ana politikası; düzen ve ilerlemenin beraber yürütülmesi ve politikaya değil yönetime daha fazla önem verilmesi şeklindeydi. Borçlanma yoluyla yapılan yeni yollar buna iyi bir örnektir. Bu politika, şehirlerin sanayileşmesini hızlandırarak ticaret hacmini de arttırdı. Diktatörlük öncesi yalnızca 640 km demir yolu varken, 1911 yılı sonrasında demir yollarının uzunluğu 19.000 km'yi aştı⁶. Girişimcilere yönelik vergi uygulamasını kaldıran bir ticaret yasası bu dönemde kabul edildi ve bu da ülkenin kalkınmasını destekledi. Ülkenin ana ihracat kaynakları; gümüş, bazı mineraller ve tarım ürünleridir. Yine birçok yabancı firma bu dönemde büyük iş alanlarına yatırım yapmış ve Meksika ekonomisinin dışa açılmasının önünü açmıştır. 1879 yılında 9 milyon olan Meksika nüfusu, 1910 itibarıyla 15 milyona yükselmiştir.

Meksika, geleneksel olarak bir tarım ülkesidir. 1900'lü yıllar itibarıyla Meksikalıların %95'i, 15.000 nüfuslu şehirlerde yaşamaktadır. Merkez ve Güney Meksika'da Hacienda sistemi hala etkindir. Kuzeyde ise çalıştırılacak iş gücü bulmak daha zordu ve bu yüzden ücretler burada daha yüksekti. Bu sebeple, bu şehirler daha fazla kalkındı ve modernleşti. Ülkenin kuzey kısmında; tıp, eğitim ve sanat alanında da gelişmeler yaşandı. Şehirlere göç eden yoksul kırsal kesimin marjinalleştirilmesi ve dışlanması, büyük problemler ortaya çıkarsa da fabrikada çalışan "İşçi Sınıfı'nın" oluşmasını sağladı. Bu yeni sınıfın oluşması, yeni taleplerin oluşumunu tetikledi. Uygun koşullar sağlandığında ise bu durum ihtilalin yolunu açtı.

Bu dönemde kadın erkek ve hatta çocuklar, düşük ücretlerle uzun saatler çalışmaktaydı. Hem işçi hakları hem de toprakla ilgili konularda çok ciddi problemler bu şartlarda ortaya çıktı ve bu problemlerin bir kısmı da yerli halkın durumuyla ilgiliydi. Yine o dönemde, tekstil fabrikalarında ve madenlerde sık sık isyanlar çıkıyor ve sert tedbirlerle bu isyanlar bastırılmaya çalışılıyordu. Küçük işletme sahibi orta sınıf, meslek sahipleri ve toprak sahipleri, siyasi alanda da seslerini duyurmak için bu şartlar altında talepte bulunmaya başladı. Ancak seçimlerin olmadığı bir siyasi sistemde tüm bu taleplere cevap vermenin bir yolu yoktu.

Burada en önemli noktalardan biri; halkçı hareketler, Pancho Villa ve Emiliano Zapata'nın başını çektiği karizmatik liderler arasında İhtilali ikiye bölen ve bir

⁶ Altyapı yatırımları, aynı dönemde Türkiye'de de önemli bir kalkınma aracı olarak öne çıkmaktaydı.

tartışma konusu haline gelen tarım ve toprak reformu konusudur. İş çevreleri, bu çekişmenin önemli bir tarafıdır ve bu ihtilaf, diktatörün sürgüne gönderilmesi noktasına kadar gelmiştir. Bu grupların her ikisi de Meksika'nın yönetimi konusunda çok farklı görüşlere sahipti. İş çevresinden gelen ve iyi bir eğitim görmüş olan seçilmiş yeni başkan; içlerinde konuşma ve ifade özgürlüğü, yeni bir partinin oluşturulması gibi birçok reform hareketini başlattı. Fakat beklenen toprak reformu konusunda gerekli adımlar atılamayınca, Zapata önderliğinde yeni ayaklanmalar başladı. Bu dönem, tam bir güç mücadelesine sahne oldu. Bu sürecin en önemli olayları; yönetime el koyan bir darbe, başkanın Amerika tarafından desteklenen kendi generali tarafından öldürülmesi ve halkçılarla anayasacılar arasında bir ittifakın sağlanmasıdır.

Her iki grubun da ayrı bir başkanı vardı. Beraber asgari ücret uygulaması, eğitim ve toprak alanında yeni yasaların kabulü gibi önemli adımların atılmasını sağladılar. En önemli gelişme ise, anayasacı Carranza ve kurulan kongre tarafından 1917 Anayasası'nın kabulüdür. Bu anayasanın önceliği; bireysel haklar, eğitim, iş ve toprak düzenlemeleriydi. Ayrıca anayasa, özel mülkiyetin düzenlenmesini ihmal etmeyecek kadar gerçekçiydi. Meksika; bu anayasayla federal, temsili, demokratik bir cumhuriyet olmaya devam ediyor ve güçler arasında yürütmeye özel bir önem veriliyordu. Yine de suikastlar ve faili meçhuller bu dönemde devam etti ve Carranza ile Zapata öldürüldü.

İhtilalin önemli generallerinden biri olan Alvaro Obregon, 1920-1924 arası dönemde başkanlık yaptı. Obregon'un başkanlık döneminde; orta sınıfın güçlendirilmesi, yoksulların durumlarının iyileştirilmesi, eğitim ve toprak mülkiyeti konusunda reformlar gibi önemli gelişmeler sağlandı. Ülke, barış yanlısı bir tutum izledi. Obregon, değişik gruplarla görüşmeleri sürdürdü ve siyasete dahil olma gibi birtakım taleplerin karşılanmasını sağladı. Bugün hakim olan ataerkil ve adam kayırmaya dayanan yönetim anlayışının tohumları bu dönemde atıldı. Bu durum, bir sonraki başkan Calles tarafından daha derinleştirildi ve ülkeyi 70 yıl yönetecek olan Ulusal Devrimci Parti'nin (UDP) kurulmasını sağladı.

Tek Parti Rejimi ve Sanayileşme, İstikrar ve Demokratikleşme Dönemi (1930-1940)

Başkan Calles, 1929 yılında UDP'yi finanse etmek suretiyle hem bu siyasi yapıyı düzene soktu, hem de eski devrimcileri kontrol altına aldı. Ayrıca yeni adayların siyasete katılımını mümkün kılan yasaların yapılmasını sağladı. Bu dönem, tarıma dayanan bir ekonominin sanayileşmesine tanık oldu. Bunun yanında politik sistem, başkanlık sistemi altında daha da otoriterleşti. 1929 yılında Büyük Buhran'ın ortaya çıkışı, siyasette ve ekonomide düzenlemeler yapılmasını zorunlu kıldı. Ürün ve hizmetlerin fiyatlarındaki artışa, bunun yanı sıra azalan ihracata bağlı düşen dış ticaret hacmi hükümetin gelirlerinin düşmesine yol açtı. Calles, 1928 yılında başkanlık görevini devretti. Ancak sonraki dört başkanı, ihtilalin en önemli lideri olduğu için kendisi seçti. İş başına gelen başkan ve kabinesi, orduyu düzenlemeyi ve etkinliğini azaltmayı başardı. Ordunun etkinliğinin azalması görece bir demokratikleşme sağladı. Bunun yanı sıra; Meksika Bankası, Tarım Kredisi Bankası gibi büyümeyi ve kalkınmayı destekleyen kurumlar kuruldu.

Sağ parti adayı Lazaro Cardenas, 1930-1940 arası dönemde görev başına geçti. İlk iş olarak, Calles'i sürgüne gönderdi ve eski başkanların ulusal politikada belirleyici olmalarını engelleyecek düzenlemelerin yapılmasını sağladı. Aynı dönemde toprak dağılımını düzenleyen uygulamalar, eğitim ve sağlık alanında yapılan reformlar gibi olumlu gelişmeler yaşandı. Bir yandan da, 1936 yılında İspanya'da devam eden iç savaştan kaçan İspanyollar Meksika'ya gelmeye devam etti. Bunların yanında, işçi sınıfının taleplerinin düzenlenmesi ve siyasi alana katılımlarının sağlanması gibi konularda adımlar atıldı. Partinin ismi ise Meksika Devrimci Partisi (MDR) olarak değiştirildi. 1938 yılında yabancı petrol şirketlerinin elinde bulunan petrol endüstrisi kamulaştırıldı. Böylece ülkede bir istikrar ve demokratikleşme dönemi başlamış oldu.

1.1.2 Türkiye Kısa Tarihi

Osmanlı Öncesi Dönem (M.Ö 220 M.S 1071)

Modern Türkiye'nin tarihi geleneksel olarak Orta Asya'da yaşamış olan Türk kavimlerine dayandırılır. Göçebe bir yaşam süren ve Türk tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Hunlar, Çin'in kuzeyinde yaşamaktaydı. Bu göçebe kabile; yazılı bir dilleri olan ve örgütlü bir politik sistemleri olan Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler ve İslamı kabul eden Selçuklu Devleti'nin atasıdır. Türklerin Anadolu topraklarına girişi 1071 tarihinde Bizans İmparatorluğu'na karşı kazanılan Malazgirt Savaşı'nın sonucudur. Bu grup, bugün Anadolu ve Rumeli diye adlandırılan bölgelere yerleşti ve yöneticileri Anadolu Selçuklu Sultanı unvanıyla hüküm sürdü. Bu dönemde çeşitli ırklar birbirine karıştı. Göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçildi ve bugün kullanılan Türk dili yerleşmeye başladı. Büyük Selçuklu Devleti'nin Anadolu'daki devamı sayılabilecek Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı İmparatorluğu'ndan önce Anadolu topraklarında hüküm süren en istikrarlı Türk devleti olmuştur.

Osmanlı Devleti Dönemi (1071-1839)

13. yüzyıl sonlarında kurulan ve 15. yüzyıl itibariyle bir dünya imparatorluğuna dönüşen Osmanlı Devleti, 1071 Malazgirt Savaşı'nda Bizanslıları yenerek Anadolu'ya hâkim olan Selçuklu Devleti'nin bir kolu olarak kuruldu. Beyliğin kurucusu Osman Gazi'dir ve imparatorluk, adını kurucusundan almaktadır. 1299 yılında eski Bursa şehrinde küçük bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti; 18. Yüzyıl sonlarına doğru sınırlarını Balkanları, (bugünkü Sırbistan, Bosna, Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın büyük bir kısmı), Anadolu'yu, (günümüz Türkiye'si), ve Arap dünyasının önemli bir bölümünü (bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan'ın bir bölümü, Mısır, Libya, Tunus ve Cezayir) kapsayan geniş bir alana ilerletti. Egemenlik alanının büyük bir

kısımında padişahın siyasi gücü çok etkin değil, bazı kısımlarında (Kuzey Afrika ve Arap Yarımadası) ise neredeyse hiç yoktu. Bu anlamda bu kadar geniş bir coğrafyaya hakim olmakla birlikte idari bir yönetimin olduğunu söylemek zordu. Nüfusu, 25 milyona yakındı. Bu nüfusun %85'e yakın kısmı, kırsalda yaşarken; %15'lik bir kısmı, 10.000 nüfuslu şehirlerde yaşıyordu. Nüfus yoğunluğu; sık sık yaşanan savaş ve seferler, kıtlık ve hastalıklar ve düşük ölçekli iç çatışmalar sebebiyle düşüktü. Bu da merkezi kontrolün düşük olması, hukuk ve düzenin sağlanamaması gibi sonuçları beraberinde getiriyordu. İmparatorluk, nüfusun büyük bir çoğunluğu Müslüman (genel olarak Türkler, Araplar ve Kürtler) olsa da önemli oranda bir Hristiyan ve Yahudi nüfusa da ev sahipliği yapmaktaydı. Balkanlarda nüfusun büyük bir kısmı, Hristiyan ve Müslümanlar, azınlık durumundaydı. Bu farklı din ve mezhepler, adına *Millet Sistemi* denilen ve Zurcher'e (1992) göre teorik ve pratik olarak İslam Hukuku'nu referans alan bir topluluk sistemiyle yönetiliyordu.

Yönetimde hakim olan temel esas, düzenin ve istikrarın korunmasını öngören muhafazakâr bir anlayıştı ve bu da sosyal herhangi bir değişimin öngörülmemesi anlamına geliyordu. İmparatorluğun tüm siyasi yetkisi, sultan, ona yakın olan askerler (bu grup, daha sonra modern Türkiye siyasetinde de önemli bir rol üstlenecektir.) ve ulema sınıfında (kadılar, münevverler ve tabipler) toplanmaktaydı. Temelde, sosyal ve ekonomik yapı istikrar içinde tutulmak istenirken hiçbir ekonomik gruba (toprak reformu yanlıları, ticari ve sanayi sınıflar) dengeyi bozacak şekilde baskın olma imkânı verilmiyordu. Modern Türkiye'yi anlamak için devletin 19. Yüzyılda sosyal bir zeminden mahrum olduğu, kitlelerden kopuk bir merkezi yönetimin hüküm sürdüğü ve yönetim kadrolarına gelen bürokratların bu yapıyı oluşturma çabalarına da bakmak gerekir (Ahmad, 1993). Bab-ı Ali'nin üst kadro bürokratları ve paşaları, İstanbul'daki merkez hükümete bağlıydı ve bu Osmanlı elitleri, Sanayi Devrimi sonrası öne çıkan İngiliz sanayi üstünlüğünün zorunlu hale getirdiği iş gücünde uzmanlaşmanın zorunluluğunun farkındaydılar. Ancak imparatorluğun son dönemlerinde, gerek güçlü liderlerin çıkmamasından, gerek coğrafi yayılımın imparatorluğun yönetim kapasitesini aşmasından, gerekse Aydınlanma, kapitalist dünya ekonomisi, sömürgecilik, sanayileşme gibi dünyadaki bir takım gelişmelere ayak uydurulmamasından kaynaklanan hızlı bir çöküş gözlemlenmektedir.

Tanzimat, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Genç Türkler (1839-1908)

Tanzimat Dönemi Türkiye coğrafyasında modernleşmenin ilk adımı olarak kabul edilir. Mustafa Kemal'in çok daha radikal ve köklü bir biçimde eyleme geçirdiği modernleşme süreci temelini Osmanlı dönemindeki bu yenilikçi süreçten alır. Düzenleme ya da düzene koyma anlamına gelen ve 1839 ve 1876 arasında süren Tanzimat Dönemi'nde birçok yenilik yapılmıştır. Bunlar Osmanlı bürokrasisine ve kurumlarına yeni bir soluk getirmiştir. Fakat aynı zamanda imparatorluğun sonunu da hazırlamıştır. Yeni bürokrasi kadroları, özel mülkiyet ve anayasal sınırlar konusunda batılı fikirleri destekliyorlardı. Bu fikirler, Sultan III. Selim'den Sultan II. Mahmut'a kadar birtakım yeniliklerin ve reformların yapılmasını sağladı. Bu anlamda, Avrupa monarşileriyle yakın ilişkiler kuruldu ve ordu yeniden düzenlendi. Fransız Devrimi sonrası filizlenen milliyetçilik fikirleri, Sırp'ların özerklik kazanması, Yunanistan'ın bağımsızlığı ve Rusya ve İmparatorluk arasında devam eden savaşlar; bir taraftan imparatorluğun toprak kaybetmesiyle sonuçlanırken diğer taraftan sultanın şahsına sadakat anlayışının, devlete sadakat anlayışına dönüşmesini sağladı.

Yine de, Osmanlı Devleti dinamik ve yenilikçi Avrupa'ya (İspanyol ve Rus İmparatorlukları gibi) meydan okumak için gerekli olan yapısal düzenlemeleri yapmak için fazla statükocuydu ve bu da imparatorluğun sonunu hazırladı. Avrupa içinse temel mesele, Balkan milliyetçiliğiyle mücadele ederken Osmanlı Devleti'ni büyük güçlerin emperyalist emellerinden koruyarak yıkılışını engellemektir. Eğer imparatorluğun yıkılışı kesinleşirse de bunu Avrupa'daki güçler dengesini bozmadan ve topyekûn bir savaşa mahal vermeden yapmaktı. 19. Yüzyılda son derece belirleyici olan bu durum, *Doğu Sorunu* olarak bilinmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi tarıma dayalıydı. Devlet tarım ürünlerinden vergi alarak ve tımar sistemi ile ekilebilir toprakların dağıtımı karşılığında askeri güç sağlayarak ekonomiyi ve orduyu bir arada düzenliyordu. Yeniçerilerin

güçlenmesiyle önemini yitiren tımar sistemi Tanzimat döneminde sonlandırılmıştı. İmparatorluk, son dönemlerinde aynı zamanda dünya ticaretine ve ekonominin modernleşmesi fikrine bağlıydı. Serbest piyasa politikaları ise, lonca sisteminin erimesine sebep oluyordu. Yapılan reformlar, toprak sahiplerinin topraklarını yabancı alıcılara satmasını mümkün kılmış ve bu da tarımın sanayileştirilmesini ve refahın yükselişini tetiklemişti. Özellikle 19. Yüzyılda yabancılara verilen kapitülasyonlar, Osmanlı'nın eşitsiz mübadeleye maruz kalması nedeniyle ekonomik çöküşünü hızlandırdı. Avrupa'ya gönderilen ve sonrasında Osmanlı elitlerini oluşturacak Türk gençleri ise, değişimin bir başka ayağıydı. Bu grup, reform yanlısıydı ve imparatorluğu anayasal bir düzene getirmek istiyordu. Bütün bunlar, 1876'da kabul edilen ve vatandaşlık kavramını Osmanlı siyasetine sokan anayasanın kabul edilmesiyle sonuçlandı. Bu önemli olay, Türklerin Orta Çağı kapatıp Yeni Çağa geçmesi olarak değerlendirilebilir (Akşin, 2007). Bu anayasa ile bir parlamento oluşturuldu. Ancak Osmanlı devlet düzeninin geleneksel yapısını dönüştürme çabaları süreklilik ve tutarlılık göstermeyince imparatorluğun bünyesinde eklektik bir biçimde var olan farklı toplulukların ayrışması kaçınılmaz oldu. Osmanlı, böylece imparatorluktan bağımsızlığını ilan eden ve birbirlerine savaş açan topraklarla dağılma sürecine girdi.

Bundan sonra II. Abdülhamit'in 33 yıl sürecek ve birçok siyasi infaza sahne olacak mutlak monarşi yönetimi başladı. Bu dönem eğitim, demiryolları ve iletişimde (telgraf) gerçekleştirilen ilerleme ile anılsa da; baskı da dönemin önemli bir özelliğidir. İslam dayanışması, Makedonya ve Ermeni çatışmaları (1894'de Sason'da Ermenilerle mücadele), Avrupa'dan ucuz ithalat ve küçük işletmelerin gayrimüslimlerce yürütülmeye başlaması gibi olaylar, İttihat ve Terakki Cemiyeti hareketinin oluşmasına sebep oldu. Bu yapı; sonra Fransız Devrimi ilkelerini (özgürlük, eşitlik ve kardeşlik) esas alan ve feodalite, mutlak monarşi ve anayasal monarşi gibi yönetim biçimlerine karşı olan Genç Türkler hareketine evrildi. Genç Türkler; Avrupalı devletlere imtiyazlar vererek Osmanlı egemenliğini zedeleyen kapitülasyon antlaşmalarını kaldırmak, egemenliği tekrar imparatorluğa kazandırmak amacındaydı. Ayrıca, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ve Macaristan'ın durumunu destekleyen Rusya-İngiltere görüşmelerine engel olmak ve böylece toprak kayıplarının önüne geçmek istiyorlardı. Bir başka amaç ise, ordudaki hoşnutsuzlukları gidermektir. Bu sebeplerle, komite 1908 yılında

anayasanın yeniden düzenlenmesini talep etti ve 30 yıl aradan sonra parlamento tekrar toplandı. İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı İmparatorluğu'nun politik ve ekonomik kayıplarını engellemeye yönelik alternatifler üretmeye çalışsalar da gerek Enver Paşa ve Cemal Paşa örneğinde olduğu gibi yanlış kararlar ve yenilgiler, gerekse dış güçlerle mücadelede yetersizlikler nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne engel olamadılar.

İmparatorluktan Ulusa (1908-1923)

Bu yıllar, Sultanın geleneklere ve eski yönetim sistemlerine dayanan siyasi yetkilerinin anayasal kurumlarla harmanlandığı bir dönemdir. Aynı zaman dilimi içinde sık sık rastlanan iflaslar, dış finansal kontrol, Mısır Sorunu⁷, siyasi sistem değişiklikleri ve toplumsal değişiklikler gibi önemli olaylar mevcuttur. Bu yıllar; sultan, yüksek kademe bürokratlar (liberaller ve birlikçiler), ordu ve toplum arasında güç mücadelelerine sahne olmuştur. Bu dönemin en önemli olaylarından biri 31 Mart Olayı'dır. Bu olay bazı asker ve subayların, softaların da desteğiyle Muhammed Birliği adı altında propaganda yaparak ve dini sembolleri kullanarak merkezi hükümete karşı gerçekleştirdikleri, şeriat destekçisi bir ayaklanmadır. 1909 yılı, anayasal birçok düzenlemenin yapıldığı ve parlamentonun tam anlamıyla işlev gösterdiği bir yıldır. Bu yıllarda din, siyasetten ayrılmıştır. 1909-1913 arasındaki iki önemli problem, ordunun siyasetteki rolü ve İttihat ve Terakki Partisi'yle ve onun kontrolündeki parlamentoyla ilişkileridir.

Bu yıllarda şiddetli güç mücadeleleri söz konusudur. 1912 yılında patlak veren Balkan Savaşı'na kadar en güçlü grup, İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Osmanlı'nın Balkanlardaki kayıpları azımsanamayacak kadar fazladır. İmparatorluk, 500 yıl boyunca siyasetinde merkezi bir rol üstlenmiş olan Avrupa'daki tüm topraklarını (Makedonya, Arnavutluk ve Trakya) ve dört milyonluk nüfusunu kaybetmiştir. Bu topraklar, imparatorluğun en zengin kısmıdır ve Osmanlı'nın yönetici kadrosundaki

---

⁷ Mısır'a vali olarak gönderilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa burada Bab-ı Ali'ye karşı gelmiş ve vergi gelirlerini merkeze göndermek yerine Mısır'da altyapı yatırımlarına, ordu inşasına, eğitim ve diğer sosyal kurumlara harcamıştır. Bu sayede Mısır, imparatorluğun geri kalanından farklı düzeyde bir gelişim göstermiştir.

bürokratların çoğunluğu Balkan kökenlidir. Türklerin, imparatorluk içinde çoğunluk konumuna yükselmeleri yine bu gelişmeler sonrasındadır.

Bu dönemin kırılma noktası, Birinci Dünya Savaşı'dır. 1914 yılında patlak veren savaş; sadece İmparatorluğu'nun sonunu getirmemiş, aynı zamanda Avusturya, Rusya ve Almanya İmparatorlukları'nı da sona erdirmiştir. Osmanlı Devleti; bu dönemde böyle topyekûn bir savaşta yer alacak kadar ne güçlü bir askeri ve ekonomik temele, ne de güçlü bir istihbarat ağına sahipti. Osmanlı; içinde bulunduğu izolasyondan kurtulmak için İttifak Devletleri'ne katılarak Rusya, Fransa ve İngiltere'ye karşı savaş açtı. Dört yıl süren ve çok sayıda insanın ölmesine sebep olan savaş, Türklerin kendileriyle ve yönetimle ilgili algılarında da dönüşüme sebep oldu. İtilaf Devletleri'nin 1918'de zafer kazanması, Ermenilerin tehcirine ve İtilaf Devletleri'nin Ermeni Devleti'nin kurulması konusunda antlaşmalarına sebep oldu. Yönetim konusunda artık muktedir olmayan Türkler için ve genel olarak Doğu Sorunu için çözüm ise, Anadolu'nun parçalanması olarak belirlenmişti. Mustafa Kemal Paşa, tam da Türkiye'nin bir manda ülkesi olmaya bu kadar yakın olduğu bir zamanda kurtuluş mücadelesini başlattı ve başarıyla sonuçlandırdı. Bu noktada, zaten birbirlerine karşı temkinli olan Türkler ve müttefikler, imparatorluğun taksimi konusunda görüş ayrılıklarına düştü. Eski elit kadrolar, yönetimde güç sahibi olmak istiyordu ve bu sebeple 1920 yılında Sevr Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşma, Anadolu'yu parçalara ayırıyor ve Türklere Anadolu'nun küçük bir kısmını bırakıyordu. Bunun diğer bir anlamı, İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve Türkler arasında kurulacak ortak egemenlik yönetimi idi. Mustafa Kemal'in mücadeleye en büyük katkısı, İttihatçıların kaçışından sonra birlik ve dayanışmayı yeniden sağlayabilmesi olmuştur. Milliyetçiler, Anadolu ve Rumeli'yi geri kazanabilmek için mücadeleye giriştiler ve Mustafa Kemal, merkezi Ankara olan yeni bir hükümetin iş başına geçmesi için çağrıda bulundu. İstanbul'u merkez alan Sultan ve hükümeti ise, buna tamamen karşıydı ve kendilerine çok dar bir meşruiyet alanı tanıyan Sevr Antlaşması'nı imzalamıştı. Tüm bunlar, İtilaf Devletleri'nin emellerini boşa çıkardı ve Türk hükümeti, Sevr Antlaşması yerine Türkiye Cumhuriyeti'ni resmen kuran ve sınırları 1923 Misak-ı Milli sınırlarına döndüren Lozan Antlaşması'nı imzalatmayı başardı. Bu da, milli mücadelenin başarıya ulaştığı anlamına geliyordu. Mustafa Kemal, 23 Nisan 1920'de kurduğu Türkiye Büyük

Millet Meclisi'nin 1922'de aldığı bir karar ile saltanatı kaldırdı ve bu süreç 1923'te ilan edilecek olan cumhuriyetin kurulması için gerekli zemini yarattı.

Yeni Türkiye (1923-1945)

Türkiye Cumhuriyeti'nin doksan yıllık tarihini de bir bütün olarak ele almaktansa dönemlere ayırmak tarihsel süreklilikleri ve kırılmaları takip etmek açısından önem taşımaktadır. Özellikle kuruluş dönemindeki hızlı ve yapısal reformlar dönüşümün derinliğini gösterirken, sonraki dönemlerde reformların aynı bağlılıkla devam ettirilmemesi kuruluş dönemindeki mücadelelerin kitleler tarafından içselleştirilmediğinin bir göstergesi oldu.

Kemalist Tek Parti Dönemi

1923'de Türkiye; on yıllık ağır bir savaştan çıkmış, nüfusu azalmış, güçten düşmüş, tabiri caizse bir enkaza dönmüştü. Savaş sonrası Türkiye'de bir tarafta batılılaşmış ve laik kültürü benimsemeye hazır bürokratik kadrolar; diğer tarafta ise kendini hala İslami kimlikleriyle tanımlayan geniş bir halk kitlesi vardı. Milli ticaret, 1913'tekinin üçte birine düşmüştü ve bu dönemde 1923 sonrası hızla toparlanacak olan tarım sektörü, Türkiye ekonomisinin büyük bir kısmını oluşturuyordu. Yine de, gayri-safi milli hasıla (GSMH) 1930'lu yıllara kadar savaş dönemine benzer bir seyir izledi. Rejimin önceliği, ekonominin Avrupa ile rekabet edecek şekilde (kapitülasyonların kaldırılması da dahil) güçlendirilmesiydi. Kemalist elitler, yeni Türkiye'nin yaratılmasında sanayi sektörünü kalkındırmayı hayati bir öncelik olarak görüyordu. Bu yönleriyle Avrupa'dan mal ithalatını destekleyen ve yeni palazlanmaya başlayan burjuvaziden ayrılıyorlardı. Ancak sanayiye dayalı kalkınma Kemalist elitlerin modernleşme çabalarıyla uyumlu olduğu kadar, bu dönemde dünyada hakim olan kalkınma anlayışıyla da uyumluydu.

Mustafa Kemal ve hükümeti, siyasi iktidarı tamamıyla ele geçirince geniş kapsamlı bir reform hareketine girişti. Düzenin korunmasına yönelik politikalar, Kürtlerin bastırılmasına ve önemli birçok gazetenin kapatılmasına yol açtı. Dini açıdan önemi olan türbe ve tekkeler kapatıldı. Peçe ve şapka yasaklandı ve Batı tipi şapka

takma zorunluluğu getirildi. 1926 yılında Avrupa takvim sistemi kabul edildi ve bankacılık sektörünü yapılandıran düzenlemeler yapıldı. Latin alfabesinin kullanılması, toplumun Osmanlı geçmişinden kesin bir biçimde koparılması ve Batılılaşma çabasının yaygınlaşması anlamına geliyordu. Bu düzenlemeler, hukuk ve eğitim sistemini büyük oranda laikleştirmiş olan Tanzimat düzenlemelerinin devamı niteliğindeydi. Kemalistlerin belki de en büyük adımı, dini evliliği ve poligamiyi yasaklayan medeni hukuk konusunda getirdikleri düzenlemelerdi. Bu düzenlemelerle, aile kurumu düzenlendi ve nüfusun günlük yaşam pratiklerinde de düzenlemeler yapılmış oldu. Erken cumhuriyet yıllarının ekonomisi ise az gelişmiş bir seyir izliyordu. 1927 nüfus sayım belgelerine göre, Türkiye yaklaşık on dört milyonluk nüfusu ile az nüfuslu bir ülkeydi. Sanayi sektörü oldukça zayıftı. Ermenilere uygulanan göç ettirme politikaları Yunanistan ile sürdürülen mübadele süreciyle düşünüldüğünde, vahim bir tablo ortaya çıkıyordu. Cumhuriyet, Düyun-u Umumiye kapsamında sermaye birikimini engelleyen büyük bir dış borçtan muzdaripti. 1932 sonlarında devlet bütçesinin önemli bir kısmı, kamu borçlarının geri ödenmesine ayrılmıştı.

1923-1926 yılları, Türkiye siyasi tarihini belirleyecek olaylara sahne oldu ve gelecek yirmi sene boyunca sürecek otoriterlik eğilimlerinin fitilini yaktı. 1927 Kongresi ve Mustafa Kemal'in konuşması (1919-1927 yılları arasında Türkiye ulusal direnişi üzerine olan ve 36 saat süren bir konuşma), kuşaklar boyunca sürecek olan ve Türk devletinin vizyonunu belirleyen tarihi bir söylevdi (Zurcher, 1992; 186).

Kültür devriminin en önemli ayaklarında biri, Arap harflerinin ilgası ve Latin harflerinin kabulüdür. 1927 okuryazarlık oranının %10,7 olduğu düşünülürse, bu uygulamanın ne kadar makul olduğu anlaşılabilir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın altı oku dönemin temel ilkelerini belirliyordu: cumhuriyetçilik, laiklik, milliyetçilik, halkçılık (sınıf farklılıklarını kabul etmeyen ulusal dayanışma), devletçilik (ekonomide devletin üstünlüğü) ve inkılâpçılık (Kemalist reform programına uygun olacak şekilde). Kemalizmin devlet ideolojisi, temel olarak bu prensipler üzerine kuruludur ve okullar, medya ve ordu da buna uygun olarak düzenlenmiştir.

1929 Buhranı, özellikle tarım sektöründe olmak üzere Türk ekonomisi üzerinde olumsuz etki yarattı. 1929-1931 yılları arasında hükümet, dünyada krizden

etkilenen diğer ülkelerle benzer bir biçimde ekonomiyi ve dış ticareti devlet kontrolü altına sokan bir dizi korumacı düzenleme getirdi. İthal malı kaliteli mal olarak gören halkı, yerli malı kullanmaya teşvik eden geniş çaplı bir kampanya başlatıldı. Bunun sonucu olarak, ekonomide bir nebze istikrar sağlandı. Bu da devleti daha etkin ve daha aktif bir rol almak için teşvik etti. Yine de, buhranın ülke üzerindeki etkisi yıkıcı oldu.

1930'ların politik yaklaşımları, *sosyal barışı* sağlamak adına son derece baskıcı bir yöntem izledi. Her türlü muhalif ses bastırıldı ve komünist hareketler sert tedbirlerle cezalandırıldı. Muhalif bir parti oluşturmaya yönelik çabalar başarısızlıkla sonuçlandı. Muhalefet ve suikastlara yönelik birtakım vakalar meydana geldi. 1930'lu yıllarda demokrasi tehdit altındaydı ve bu durum İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar böyle devam etti. Parti, hiçbir zaman bağımsız bir ideoloji ya da örgütsel bir kişilik kazanamadı ve gitgide daha fazla bürokratikleşti. Üniversitelerde yeniden yapılanma sürecinde tasfiyeye gidildi. Bu dönemde Nazi Almanyası'ndan kaçan ve Türkiye'ye sığınan Alman bilim adamları ve akademisyenler akademide önemli gelişmelerin yaşanmasının yolunu açtı. Anadolu'da yeni üniversiteler kuruldu. Kemalist kadrolar, yeni bir ulusal kimlik ve ulusal birlik yaratacak reformları yerleştirmeye çalıştı. Sovyet Rusya'da uygulanan bir reform hareketine öykünen beş yıllık bir kalkınma programı kabul edildi. 1933 senesinde sanayiden sorumlu olan Sümerbank ve 1935 yılında madencilikten sorumlu olan Etibank Holdingleri kuruldu. Devletle ilişkili olan girişimciler bu holdinglerin yönetim kadrolarına getirildi.

Mustafa Kemal Paşa, 1938 Kasımı'nda İstanbul'da öldü. Onun modern, laik ve bağımsız bir Türkiye öngören devlet vizyonu yeni nesillerin ilham kaynağı oldu. Meclis, İsmet İnönü'yü cumhuriyetin ikinci cumhurbaşkanı olarak seçti. Bu sırada, İkinci Dünya Savaşı patlak verdi ve Türkiye; Sovyetler, Almanyası ve ABD ile ticari ilişkilerini güçlendirmek suretiyle İngiltere ve Fransa gibi geleneksel ticari partnerlerine daha az bağımlı hale geldi. Ülke, Birleşik Krallık ile kurduğu ittifaka rağmen İkinci Dünya Savaşı boyunca tarafsız kalmayı başardı. Ancak İsmet İnönü'nün savaş süresince yürüttüğü savaş ekonomisi halkın tepkisine yol açtı, bu tepki çok partili döneme geçildiğinde yeni kurulan Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin en önemli nedenlerinden biri oldu.

Savaş Sonrası Dönem ve Modernleşme

Güçler dengesi, 1940larda yeniden yapılanmaya başladı ve bu İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde de devam etti. Soğuk Savaş diye adlandırılan süre içinde dünya siyasetinde ABD ve Sovyet Rusya hegemonik güçler olarak anılmaya başlandı. ABD ve müttefikleri kapitalist bloğu temsil ederken, Sovyetler ve müttefikleri komünist bloğu oluşturmaktaydı. Meksika ve Türk hükümetleri de kapitalist blokla ittifak kurmayı seçti. Dolayısıyla bu dönemde her iki ülke, daha dışa açık ve liberal siyasi ve iktisadi sistemleri model olarak benimsedi.

Bu dönem, IMF ve Dünya Bankası'nın istikrarlaştırma politikalarıyla paralel yürütülen İthal-İkameci Sanayileşme (İİS) politikalarının etkin olduğu bir döneme de denk gelmektedir. Her iki ülkede de hem nüfusu hem de ekonomiyi kontrol etmek adına bu dönemde devletçi politikalar izlendi. Fakat İİS'nin olumsuz etkileri görülmeye başlanınca ve buna bir de 70'lerdeki ekonomik kriz eklenince, biraz da mecburiyetten piyasalarda liberalleştirmeye gidildi. Bütün bu siyasi ve ekonomik kararlar pek tabi ulusal alanda etkiler yarattı ve yaşamın her alanı bu gidişattan etkilendi. Bu dönemin önemli sosyal ve ekonomik bileşenleri; hızlı ve güçlü sanayileşme, şehirleşme ve kırsaldan kentsele göçler ve peşi sıra patlak veren ekonomik krizlerdir.

İİS, Amerikan hegemonyasının Rostowcu kalkınma anlayışıyla uyumlu olarak, az gelişmiş ülkelerde öncelikle iç piyasanın talebini karşılamaya yönelik ve ikinci aşamada teknolojik olgunlaşmayla birlikte dış ticarete yönelme hedefi içeren çok aşamalı bir kalkınma modeli olarak Üçüncü Dünya ülkelerinde, özellikle Güney Amerika'da ve aynı zamanda Türkiye'de yaygın olarak kullanılan bir model oldu. İİS stratejisi, ikame politikalarının dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarında odaklanması gibi tipik bir seyir izledi ve bu da üretim sektörünün ara ve sermaye mallarına öncelik vermesinden kaynaklanan çeşitli istikrarsızlıkların yaşanmasına sebep oldu. Sanayileşme stratejisi ve dış ticaret rejiminin doğası, ekonomiyi dışsal şoklara karşı zayıf ve korumasız hale getirirken, 1970 sonrasında sürekli artan petrol fiyatlarının olumsuz etkisini arttırdı (Öniş, 1998; 16).

Bu nedenle İİS stratejisi, gelişmekte olan ülkelerin kendi sanayilerini oluşturmak üzere tasarladıkları bir ekonomik girişim olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda gelişmekte olan ülkeler, yiyecek ve ham madde ihracatına ağırlık verip, işlenmiş ürünleri Avrupa ve ABD'den ithal etmekteydiler. Bu stratejinin benimsenmesindeki temel siyasi argüman, kendi kendine yetebilme kapasitesinin artırılması ve dolayısıyla bağımsızlığın elde edilebileceği varsayımdır. Stratejinin iktisadi argümanı ise, izolasyonun hızlı büyümeye sebep olacağıdır (Schmitz, 1984).

Öniş'e göre (2008), Türkiye deneyimi, uzun süreyle İİS politikalarının benimsenmesi ve bu şekilde ihracat odaklı büyümenin sağlanmaya çalışılması ve tüm bunların yarattığı ekonomik krizler bakımından büyük ölçüde Latin Amerika deneyimiyle benzeşir. Hem Meksika hem de Türkiye bu bağlamda, büyük çaplı siyasi ve ekonomik istikrarsızlığa sürüklenmiştir. Türkiye, bunun bedelini çok partili yönetimlerin yarattığı istikrarsızlığın askeri darbeye sonuçlanmasıyla öderken; Meksika her türlü muhalif sesin bastırıldığı ve yaklaşık bir yüzyıl sürecekteki tek parti rejimine sürüklenerek ödemiştir. Bu krizlerin çok ciddi insani bedelleri de olmuştur. Ve tüm bunlar, batının dünya ekonomisiyle ilgili kurguları içinde gerçekleşmiş, sonrasında hiçbir ülke bundan vazgeçmemiş, hatta vazgeçmeyi istememiştir.

1.2 Savaş Sonrası Dönem ve Modernleşme

1.2.1 Meksika

İstikrar ve Ekonomik Kalkınma (1940-1958)

Meksika, 1942 yılında İkinci Dünya Savaşı'na dahil oldu. Savaşa dahil oluşu, genel ulusal birlik duygusunun oluşmasını sağlaması açısından çok önemlidir. Bunun yanı sıra, savaş ulusal ekonomiye yaramış ve yeni işletmelerin kurulmasını tetiklemiştir. İthalat ise oldukça sorunluydu ve bu da hükümet ve ulusal işletmeleri üretim için teşvik etti. İşte bu, ithal ikameci sanayileşmenin önünü açmış ve bu stratejinin benimsenmesi de 1938 yılında petrol endüstrisinin kamulaştırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu da ithal edilen ürünlerin çoğunun artık yerli üretileceği anlamına

geliyordu. Solis'e (2010) göre, petrol sanayisinin yönetimi ekonomik kalkınmaya katkıda bulunması için tasarlanmıştı (Kehoe ve Meza 2012).

İİS stratejisi, bu konudaki vergilerin ve işbölümünün de düzenlenmesini gerektiriyordu. Bu vergiler ulusal üreticiyi uluslararası rekabetten korumayı da hedefliyordu. Hükümet ve iş çevreleri ise sanayileşme ve kentleşmeyi hedef olarak belirledi. Bu gelişmeler fabrika, tekniker ve işçi sayısında artışa sebep oldu. Çünkü bu stratejiye göre, teknolojik gelişme verimlilik demektir ve bu da iş sektöründe karlılık ve işçi ücretlerinde artışla sonuçlanacaktı. Bu anlamda ekonomi bu dönemde, tamamıyla ulusal ekonomi üzerine kuruldu ve temel olarak işçiler kontrol altında tutulmaya çalışılırken, sanayici desteklendi. Sendikalar ise kurumsallaştırıldı. Bu sendikaların liderleri, kamuda önemli pozisyonlara gelerek birçok ayrıcalığı elde etmeyi başardı.

1946 yılında ulusal partinin adı Kurumsal Devrimci Parti olarak değiştirildi. Devrim ise sosyal hak iddia etmeyi geçti ve kurumsal bir hal aldı. Sonuç olarak, devrim sürecinde yer almayan fakat devrim idealine inanan yeni bir siyasi sınıf oluştu. Meksika bu dönemde büyümeyi sürdürdü. İşçiler ise şehirlere göç ediyor, tarımın ekonomideki payının azalmasıyla artan gayri-safı milli hasıla, üretimi de arttırıyor ve eğitim tüm ülkede yaygınlaşıyordu. Uygulanmaya çalışılan tarımsal reformun temel hedefi topraksız köylüye toprak edindirmektir. Sonuçta devrimin temel amaçlarından biri yerine getirildi. Bu yıllarda yönetim, toprağı kurumsal yollarla dağıtmayı başardı.

Ayrıca inşaat, ticari televizyonculuk özelinde medya sektörü de bu büyümeden payını aldı. Meksika, Monterrey ve Guadalajara özellikle sanayi üretimi ve modern hizmetler alanına odaklandı. 1950'li yıllarda toplam yatırım, GSMH'den daha hızlı büyüdü. Hükümet, başta petrol, karayolları, sağlık ve eğitim alanları olmak üzere birçok kamu projesine yatırım yaptı. Bunlar yapılırken merkezci bir politika izlendi. 1957 yılında kadınlara oy verme hakkının verilmesi gibi sosyal gelişmeler yaşandı. Şehirlere yaşanan göç dolayısıyla, inşaat ve emlakçılık sektörleri gelişti. Bu dönem, *ekonomik mucize* olarak anılır. Hükümet; enerji, altyapı ve iletişim alanına da yatırım yaptı. Özel yatırım ise, uluslararası rekabetten koruma sağlanacak şekilde yapıldı. Fiyatlarda istikrar sağlandı ve enflasyon düşürüldü. 1952 ve 1958 yılları arasında özel yatırımın %38'ini makine ve teçhizat ithalatı oluşturuyordu. Ayrıca yurtdışından

teknoloji getirilmesine büyük önem verilirdi. Asıl sorun ise, bunun eşit bir şekilde dağıtılamamasıydı ve bundan sonraki yıllarda bu daha belirgin hale geldi.

Devletçilik, Meksikalılaştırma ve Kalkınmada İstikrar (1958-1970)

Bu dönemde, özel sektörün de baskısıyla, ekonominin “Meksikalılaştırma” süreci başlatıldı. İş adamları, uluslararası rekabetten korunmak için hükümetten gümrük vergilerinin yanı sıra ek düzenlemeler talep etti. Yasalar ve düzenlemeler bu doğrultuda hazırlandı.

Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı %50’den daha az bir seviyeye indirildi. Kaldırımlar ve yolların yapımında önemli gelişmeler kaydedildi. Petrol üretimi üç katına, enerji üretimi ise daha önceki yılların yedi katına çıktı. Orta sınıf gelişti. Özel sektörde çalışanların sayısı, sanayileşme ve şehirleşme de yaşanan gelişme sayesinde artış gösterdi. Aynı artış, bağımsız profesyonellerin, küçük işletmelerin ve bürokrasinin gelişmesinde de yaşandı. Meksika toplumunun tüketim alışkanlıklarını değiştirecek ve onu bir tüketim toplumu haline getirecek olan yeni tüketim modelleri geliştirildi. Sınıflar arası fark ise gitgide arttı ve kemer sıkma politikaları, özellikle büyük şehirlerde etkilerini hissettirdi. 1950 ve 1960 yılları arasında ülkenin en zengin %10’luk kısmı ülke zenginliğinin %50’sine hakimdi. Dönem, ayrıca protestoların, direnişlerin, imtiyazların, şiddet, hapsedme ve suikastların sıklıkla yaşanmasına sahne olmuştur. Ayrıca dışarıda yaşananlar da ülke siyasetinde etkisini gösterdi. Bu dönemde batılı devletler, Küba Devrimi sonrasında daha da belirgin hale gelen Sovyet tehdidine karşı ihtiyatlıdır ve ABD ve Latin Amerika devletleri, bu anlamda “komünizm tehdidine” karşı sert tedbirler almıştır.

Meksika devleti ise, artan protestolara, grevlere ve muhalif fikirlere karşı sert tedbirler aldı. Devlet eliyle şiddet kullanımı arttı ve bu şiddet özellikle öğrenci ve öğretmenleri hedef aldı. Ülke bu şekilde siyasi bir kargaşanın içine sürüklendi. 1968 yılı dünyada olduğu gibi Meksika’da da gençlerin protestolarının arttığı bir dönemdir. Siyasi rejim, müzakere edilemez hale gelmiş, asker ve polis *Tlatelolco Katliamı* denen vahim olayda yaklaşık 300 öğrenciyi öldürmüştür. Bu olay, *Kirli Savaş* (La Guerra

Sucia) adı verilen ve 1960 ve 1970 yılları arasında hükümetin muhaliflere karşı aldığı sert tedbirleri ifade eden dönemin bir parçasıdır.

Ekonomik alanda ise, İİS politikasına devam edildi. Meksika bu dönemde ara mallar ve sermaye mallar üretmeye devam etti. Buradaki asıl amaç, Meksika'yı dışarıdan gelecek teknolojiye daha az bağımlı hale getirmek ve içeride üretilemeyen malları satın almak için gereken döviz akışını sağlayabilmektir. İçinde kauçuk, plastik, gübre, ilaç, sabun, deterjan ve kozmetik ürünlerinin olduğu kimya ve petro-kimya endüstrisinde İİS politikasına bilhassa önem verildi. Elektrik endüstrisi ise, belli başlı ulusal sanayi kollarını kontrol edebilmek adına millileştirildi.

İhracatı destekleyen diğer politikaların ihmal edildiği söylenebilir. Bunun tek istisnası, 1960'ların ortasında hayata geçirilen Maquiladora Programı'dır. Bu proje, ABD'nin kuzey sınırı boyunca ihracatı yapılabilecek bitkilerin yetiştirilmesini öngören serbest ticaret ve yatırım programıdır. Daha sonra, ABD ve Meksika arasında emek üzerine odaklanan bir başka modele dönüşecektir. Meksikalılaştırma politikası, Meksika firmalarının rekabetçi gücünü kaybetmesiyle sonuçlandı. İİS'nin bir parçası olarak hükümet doğrudan ve dolaylı olarak çeşitli sanayi kollarını ikame etti. Bu da Meksika ekonomisini oligopolist bir hale getirdi. Oysaki malların ne fiyatları ne de kalitesi rekabet edebilecek durumda değildi ve bu da ekonomiyi etkisiz hale getirdi. Hükümet üretimi Meksikalılaştırırken, firmaları da kendi kontrolü altında topladı (Kehoe ve Meza 2012). Buradaki temel varsayım, bu durumun dışarıdan gelecek doğrudan dış yatırıma bağlı olmaktan çok daha iyi olduğudur. 1966 yılında durum finansal sektörün de Meksikalılaştırılması aşamasına kadar geldi. Sermayenin en az %50'si Meksikalılara aitti. Yapılan bu reformla Meksikalı girişimciler sadece dışarıdan gelecek üründen korunmuyor, aynı zamanda dıştan gelecek sermayeden de korunuyordu. İİS ve bunu destekleyen korumacı politikalar içeride sanayileşme ve kalkınmayı hızlandırmış olsa da dünyanın geri kalanı, özellikle de gelişmiş ülkeler yerinde saymadı. Kalkınma düzeylerindeki farkların artarak devam etmesi ve İİS ile inşa edilen yerli sanayi kollarının rekabet gücünü zayıflığı bu kalkınma yaklaşımının uzun süre devam edemeyeceğinin bir göstergesi oldu.

Mali Krizler ve İthal İkameci Sanayileşme Stratejisinin Çöküşü (1970-1981)

Bu dönemde kalkınmada iş bölümüne gidildi. Hükümetin temel hedefi gelir dağılımındaki adaletsizliği dengelemektir ve 1970 ile 1980 arasında bunun için temel araç, hükümet harcamalarıydı. Dönemin başkanı bunun için vergilendirmede artışı öngören mali bir reformu hedeflediysen de iş çevreleri buna kesin olarak karşı çıktı. Hükümet ise, hükümet harcamalarını sürdürebilmek için dışarıdan borç alma yoluna gitti. Bu durum kimi sosyal sınıfları rahatsız etti. İşçiler sendika liderlerine karşı çıktı. *Kirli Savaş* diye adlandırılan bu dönem, suikastlarla ve onlarca militanın kaybolmasıyla devam etti. Hükümet bu sosyal baskıları hafifletmek için birtakım siyasi tedbirler almayı seçti. Yargıda reform yoluna gidildi. Temsilciler Meclisi'nde değişik partilerden milletvekili olmasını sağlayacak *nispi temsil sistemi* getirildi. Ancak Meksika siyasetinde hala tek parti rejimi hakimdi. Bu sebeple demokratikleşme süreci yavaş işliyordu. Ana muhalefet partisi (NAP) yalnızca bazı yerel seçimlerde ve coğrafik olarak ülkenin sadece kuzeyinde seçim kazanabiliyordu.

1973 petrol krizi dünya ekonomisinde köklü politika değişikliğine yol açan önemli dönüm noktalarından biridir. Petrol krizinin olumsuz etkisi takip eden birkaç yıl içinde tüm dünya ekonomisine yayılmıştır. 1976 yılında Peso, yirmi yıllık istikrar döneminden sonra devalüasyona girdi. Ekonomi, hem uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının hızlı düşüşü ve uluslararası faizlerin hızlı yükselişi gibi dışsal şoklarla sarsılıyor, hem de İİS politikasının içinde bulunduğu zorluklarla boğuşuyordu. Bunun üzerine IMF'den borç alma yoluna gidildi. Yeni petrol kaynaklarının bulunması üzerine, ulusal bir kurum olan PEMEX'e (Petroleos de Mexico) yatırım yapmak üzere IMF'den tekrar borç alma yoluna gidildi.

Ekonomideki hükümet müdahalesi birçok olumsuzluğu beraberinde getirdi. Düzenlemelerdeki artış ve artan bürokrasi, yeni girişimlerin yolunu tıkadı. Hükümet kontrollü girişimlerin hızlanması ve var olan firmaların hükümet tarafından satın alınması mali açıya sebep oldu. Alınan bu önlemler ülkeyi tarihinin en büyük ekonomik krizine sürükledi. 1966 yılında on dokuz milyon dolar olan dış kamu borcu, 1982

yılında otuza katlayarak elli dokuz milyonu buldu.⁸ En nihayetinde tüm bunlar hükümeti daha liberal ve serbest piyasa yanlısı politikalar üretmeye mecbur bıraktı. Bu da İİS modelinin öngördüğü kendi kendine yeten ekonomi hedefinden vazgeçme ve dışa bağımlılığa mecbur kalma anlamına geliyordu.

1.2.2 Türkiye

Çok Parti Çıkmazı (1945-1960)

İkinci Dünya Savaşı sonrası hem iç hem de dış faktörler, Türkiye’yi bir takım siyasi ve ekonomik reformlar yapmak durumunda bıraktı. İçte mevcut tek parti iktidarının yönetiminden memnun olmayan gruplar vardı. Özellikle kırsal kesimlerde köylü ağır vergi yükü altında eziliyor, kentte ise burjuvazi devletin daha az müdahaleci olmasını bekliyordu. 1945 yılında Türkiye, San Francisco Konferansı’nın kurucu üyelerinden olarak ve BM Sözleşmesi’ni imzalayarak aslında demokratik ideallere bağlılığını göstermişti.

Türkiye 1950’lerin başında tarımsal ve ticari ekonomik oryantasyonunu iç piyasa odaklı sanayi sermayesine çevirdi. Bu dönem büyük ölçekli bir ekonomik dönüşüme sahne olmuştur. Siyaseti belirleyen, hükümetin kalkınma politikasındaki radikal değişimdir. 1950’li yılların başında öncelikli konulardan biri, ülkenin savaş sonrası ABD hegemonyası altında yeniden yapılandırılan uluslararası ekonomiye entegre olmasıydı. Bu da Türkiye’yi tarım alanında hem üretici hem de ihracatçı olmak anlamında önemli bir noktaya taşıdı.

1945 yılına gelindiğinde İnönü liderliğindeki CHP zaten siyasi sistemde önemli değişiklikler getireceğinin ve bir muhalefet partisinin kurulmasına izin vereceğinin sinyalini veriyordu. Toprak reformunun uygulanması, 1946’da kurulan Demokrat Parti’nin oluşması için gerekli zemini hazırladı. Partinin önemli isimleri arasında iş adamları, büyük toprak sahipleri ve özel sektör girişimcileri vardı. Bu anlamda 1946 ile 1950 arasındaki yıllar, her iki partinin de seçimleri kazanmak için

---

⁸ Historia Mínima de México 2008: 517.

kimlik değiştirdiği bir geçiş dönemidir. CHP'nin hem DP ile yarışabilmek, hem de liberalleşmeyi sağlamak için aldığı yeni önlemler enflasyonda artış getirdi. Zaten Türk hükümeti IMF yeliği için başvurmuş ve 7 Eylül Kararları olarak bilinen önlemleri 1946 yılında yürürlüğe sokmuştu. İşte Türk ekonomisini dünya ticaretine entegre etmek üzere alınan bu nlemler, Türk lirasının %120 oranında devalüe olmasına sebep oldu.

Bu dönemde Türkiye'nin geleceğine dair iyi olanın devlet eliyle kapitalizm yerine rekabetçi kapitalizm olacağına ve bunun hızlı büyümeyle sonuçlanacağına dair yaygın bir inanış vardı. Bu da dış yatırımı teşvik etmek için batılı glerin çıkarlarına hizmet edecek düzenlemelerin yapılmasına sebep oldu. Stalin'in 1945 yılında Türkiye'ye yönelik sert tavırları da Türkiye'nin batıyla ama en çok ABD'yle yakınlաmasını sağladı. Truman Doktrini ve Marshall Planı Türkiye'nin entegrasyon sürecinde ayrı bir öneme sahiptir. Türkiye'nin 1950 ve 1953 yılları arasında Kore Savaşı'na asker göndermesiyle başlayan süreç ülkenin 1952 yılında yürürlüğe giren NATO üyeliğiyle pekişmiştir.

DP, 1950 yılında iktidara geldi ve ilk radikal adımı 1945 yılında uygulamaya konan iftyi Topraklandırma Kanunu adıyla uygulamaya konan toprak reformunu durdurmak oldu. Çünkü parti, hem toprak ağası bir lidere sahipti ve tarımsal elitlerin çıkarlarını köylünün çıkarlarının üstünde tutuyordu; hem de modernleşmenin Türkiye gibi bir ülkede tarım dışı sektörlerden başlaması gerektiğini savunuyordu (Zurcher, 1992; 224). Zaten bu, tüm ekonomi sektörlerinin lehine olacak bir atılımdı. 1950'li yıllar aynı zamanda kırsaldan kentlere önemli bir g dalgasının olduğu ve yol yapımına hız verildiği bir dönemdir. Emek göçü aslında bu yıllarda ortaya çıkan bir şey değildir, fakat bu dönemde önceden sezonluk olan gler kalıcı hale gelmiştir. şehirler ise, bu işçilere gerekli kalacak yer ve standartları sağlamak için yeterli değildi. Gecekondu adı verilen ve işçi ve ailelerinin kendi imknlarıyla yaptıkları evler bu hazırlıksız gnn bir sonucudur. Bu nedenle hiçbir metropolde şehirleşme planlı olarak yapılmamış, özellikle altyapı sorunları kronik hale gelmiştir. Seçim dönemlerinde bu kaçak yapılara verilen tapular da sorunun kemikleşmesine yol açmıştır. Bu dönemin bir başka önemli olayı sınırlar dışında yaşayan Türk uyruklarının maruz kaldığı hak ihlalleridir ve bunlardan en bilineni Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin seyrini

de belirleyen Kıbrıs Sorunu'dur. Bu sorun 1974 Barış Harekâtı'na kadar devam edecek ve daha sonra Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği yolunda sıkça karşısına çıkacaktır.

Partinin ilk yıllarında Amerikan yardımlarıyla hayata geçirdiği reformlar etkileyicidir. Alınan ilk krediler makine ithalatı için kullanılmıştır. Bu modernleşme programının gerektirdiği büyük materyal ve makine ihtiyacı, hem ticaret açığına hem de enflasyona sebep oldu. Tüm bunlar, DP karşısındaki muhalefetin de güçlenmesine sebep oldu. DP ise bunu demokratik özgürlükleri kısıtlayarak ve daha müdahaleci bir yaklaşım benimseyerek hafifletme yoluna gitti. En nihayetinde 1958 yılında büyük bir devalüasyon paketini kabul etmeye ve IMF ve Avrupa İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (AİKÖ) tarafından teşvik edilen istikrar paketlerini uygulamaya razı oldu. Tüm bu düzenlemeler Türkiye'nin kapitalist dünya ekonomisine yavaş entegrasyonu demektir. DP'nin ekonomik sıkıntıları ve muhalif sesleri baskıyla karşılaması toplumsal uzlaşmayı zedelerken askeri darbe Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratikleşme sürecine ket vurdu.

İthal İkameci Sanayileşme, Askeri Müdahale ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dönemi (1960-1970)

Ulusal kalkınmacılığa geçiş, İİS korumacılığı ve bunların yol açtığı iç piyasanın kurumsallaşması bu dönem ekonomisinin temel prensipleridir. Ayrıca bu yıllar Türkiye'nin birkaç kere deneyimlemek zorunda kalacağı askeri müdahalelerin başlangıç yıllarıdır. DP, iktidarı süresince karşısında çeşitli muhalif gruplar oluşturacak bir güç hırsına girdi. İktidardakiler hükümet ile bürokrasi ve asker arasındaki ilişkileri değiştirmek niyetindeydi, bu anlamda amacı eski rejim içindeki ilişkileri değiştirmektir. Parti, kendini CHP karşısında ve halkın yanında duracak bir güç olarak tanımlıyordu.

Ordu ise, modernleşme ve makineleşmede kendini yardımlar vasıtasıyla geliştirdi. Amerikalı eğitimciler, personel yetiştirilmesine katkıda bulundu. Birçok asker, NATO görevleri kapsamında yurtdışında görev yaptı. 1955'ten 1960 yılındaki darbeye kadar askeri kadrolar bu doğrultuda geliştirildi. Bu darbe, Türkiye askeri hiyerarşisi dışında başarıyla gerçekleştirilmiş ilk ve son darbedir (Ahmad, 1993; 121).

En nihayetinde Türk ordusu, kardeş katline engel olmak ve siyasi partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak için yönetime el koyduğunu söyleyen

bir açıklama yayınladı (Zurcher, 1992: 241). Yönetime el koyan askeri cunta kendini Milli Birlik Komitesi (MBK) olarak adlandırdı. Komite, yeni bir anayasa yapmak üzere oluşturulacak komisyona öğretmen ve akademisyenleri davet etti. DP ilga edildi. Komitenin içinde baskın iki grup mevcuttu: darbeyi düzenleyenler ve diğer gruplar. 1961 yılında yeni anayasa ilan edildi ve TBMM, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu iki meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanına, başbakanı ve diğer kabine üyelerini atama görevi verildi. *“Belki de bu anayasanın en önemli tarafı, tüm sivil özgürlüklerin yanında düşünce, ifade, toplanma ve yayın özgürlüklerinin korunmasına yaptığı vurgudur (Ahmad, 1993: 129).”* Bu anayasa, Milli Güvenlik Kurulu’nu (MGK) kurarak askerin yönetimdeki rolünü de yasallaştırdı. Bu anlamda ordu, kendi yarattığı düzenin koruyucusu oldu. Duruşmaların sonunda ise eski Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edildi.

Öte yandan siyasi istikrarsızlık had safhadaydı. Siyasi arenada boy gösterenler, İnönü önderliğinde eski rejim temsilcileri, DP’den kalan kadrolar ve Süleyman Demirel liderliğinde yeni kurulan Adalet Partisiydi. 1965 yılında AP iktidara geldi. Ayrıca 1963 yılında Türkiye’nin hızlı büyüme hedefi üzerine kurulu İİS politikasına da hız verildi. Ülke ekonomisi 1960’da %7’lik bir büyüme gösterdi. Bu yıllarda özellikle Almanya’ya olmak üzere Avrupa’ya büyük bir emek göçü yaşandı. Göç eden işçilerin ülkeye gönderdiği döviz, ülkenin mal ithalat kapasitesine ve ödemeler dengesinin sağlanmasına katkıda bulundu. Bu dönemde Türkiye; kendini devlet kontrollü bir tarım ülkesinden, ekonomisinde özel sanayi sektörünün payı büyük olan bir ekonomiye dönüştürmeyi başardı. Bu da hızlı bir şehirleşmenin yanı sıra yeni sosyal grupların oluşmasını sağladı. Kente göç eden ve işçi sınıfı oluşumunda yer alan bu yeni gruplar ve bunların ikinci kuşağı bir sonraki dönemde toplumsal hareketlerin ve ideolojik kutuplaşmanın öncüleri olacaktı.

Askeri Müdahale, Ekonomik Kriz, Siyasi Söylem ve Terör (1971-1980)

1960’larda artan komünizm tehdidi bu dönem siyasetinde oldukça belirleyicidir. Ülke siyasetinde işçilerin baskı gücü artmaya bu dönemde başladı. Öğrenci grupları bilhassa Kıbrıs Sorunu’ndan kaynaklanan antiemperyalist söylemlerini

bu dönemde arttırdı. Bu grupların talepleri artarken, Anadolu sermayesi büyümeye devam ediyor, bazı önemli Türk holdingleri güçleniyor ve bu da çeşitli sosyal sınıflar arasındaki adaletsizliği tetikliyor ve sınıflar arası uçurumu açıyordu. Bu farklı grupların taleplerine cevap vermek için yeni partiler kuruldu. Din, bu dönemde çok kez bir siyaset aracı olarak kullanıldı. Hızla artan nüfusun şehirlere akın etmesi işsizliği arttırdı. Bu yaşananlar aslında ülkenin geçmiş on yılda yaşadığı gerilimlerin patlaması gibiydi. Bu gerilimler ülke siyasetini 1971 yılında gerçekleşen ikinci askeri müdahale noktasına getirdi. Hükümete bir ultimatoma gönderen askerin amacı, ülkedeki anarşiye son verecek güçlü ve güvenilir bir hükümetin iş başına gelmesiydi. Bu darbe, 1960'da yaşananlardan oldukça farklıdır. Burada asker hükümeti istifaya zorlamış ve kısa süreli bir teknokratlar hükümeti kurulmuştur.

Generaller tarafından kurulan yeni hükümet hukukta düzenlemelere gitti ve asker mecliste bulunan baskın muhafazakâr gruplar aracılığıyla siyasette etkin hale geldi. Teşvik ettikleri reform paketleri ülkede gitgide yayılan terör sebebiyle hiçbir zaman uygulanamadı. Sıkıyönetim kanunu getirildi ve artan suikast ve işkence pratikleriyle bir cadı avı başlatıldı. Anayasadaki bazı liberal hükümlerde düzenlemelere gidildi. Bazı sağ gruplara komünizm tehdidine karşı Amerika tarafından askeri eğitim verildi.

Aynı dönemde çok sayıda seçim yapıldı ve koalisyon hükümetleri görev başına geldi. Ancak iki baskın liderin önderliğindeki CHP (Ecevit) ve AP (Demirel) hükümeti kurdu. Bu anlamda hükümet iki partili rejimle çalıştı. Bu dönemde özellikle Kürtler (1978 yılında Ankara Üniversitesi'nde bir üniversite öğrencisi olan Abdullah Öcalan tarafından kurulan PKK tarafından temsil edilen) ve Alevi-Şiilerin başını çektiği etnik grup ve azınlıklarla ilişkilendirilebilecek sosyal problemler gündeme geldi. Tüm bu gruplar arasında yaşanan güç kavgası büyük bir siyasi istikrarsızlığa sebep oldu. Meclisteki iki ana iktidar partisi tam bir işbirliği sağlayamadı ve bu siyasi istikrarsızlık 1980'de Türkiye siyasetinde bir kez daha yaşanacak askeri müdahaleye ortam hazırladı.

Bu yıllarda yönetimin etkin olamadığı dönemler oldu. Aynı zamanda ekonomi büyük çaplı krizlerle sarsıldı. Ayrıca siyasi partiler, çoğunlukla baskın sınıfların ekonomik çıkarlarına değil de kendi parti liderlerinin çıkarlarına hizmet etti.

Bu şartlar altında sıkıyönetim yasası tekrar yürürlüğe sokuldu. Ordu için mühim olan konulardan biri, İran Devrimi'nin yaşandığı bu dönemde batılı müttefiklerine istikrarlı bir ülke imajı verebilmektir. Mevcut hükümetle, Washington tarafından Türkiye'ye biçilen bölgesel güç rolünü üstlenmek mümkün görünmüyordu (Ahmad, 1993: 175). Generaller, bu politika çerçevesinde Türk-Amerikan Savunma Antlaşması'nı imzaladı. Artan şiddet olayları karşısında asker, bunun sebebinin hukuktaki aksaklıklar ve mevzuat eksikliği olduğu tezini savundu. Ekonomik olarak ise Türkiye; yüksek enflasyon, işsizlik ve sadece seçim zamanında gündeme getirilen reformların eksikliği gibi sorunlarla mücadele ediyordu. 1973 petrol krizi ve ABD'nin dalgalı kura geçerek altın standardından vazgeçmesi Türkiye ekonomisinde de etkisini gösteriyordu. Bu reformların gündeme gelmesinin tek sebebi, çok uzun süre istikrar gösteremeyecek ekonomiye verilen hibelerdi. Hükümet sonrasında başka hükümetlerden borç alma yoluna gittiyse de Kıbrıs çatışması sebebiyle bu da çok uzun sürmedi. Bazı uzmanlar tüketimden tasarruf edilmesini önerdi. Bu durum, İran Devrimi sonrası ABD tarafından verilen ve Türkiye'yi IMF şartlarına uyum sağlamak durumunda bırakan borçlar yoluyla ancak düzeltilebildi. Bu şartlar arasında kemer sıkma politikaları ve ihracata dayalı ekonomi modellerinin oluşturulması vardı. 24 Ocak 1980'de IMF ile yapılan antlaşma Türkiye'nin neoliberal ekonomi politikalarını uygulayacağı iracata dayalı sanayileşme modeline geçişinin başlangıcı oldu. Aynı yıl gerçekleşen 12 Eylül askeri darbesi ise, bu yeni ekonomik modelin ihtiyaç duyduğu politik dönüşüm ve istikrarın habercisiydi. Askeri darbe eliyle gerçekleştirilecek siyasi istikrar artık kaçınılmazdı ve 1980'de askerler, ulusal kahraman gibi karşılandılar.

2 İKİNCİ BÖLÜM NEOLİBERAL REFORM

1980'lerden sonra İngiltere ve ABD'nin hegemon gücü neoliberal piyasa ekonomisine evrildi. İngiltere'de Margaret Thatcher ve ABD'de Ronald Reagan tarafından oluşturulan ve neo-muhafazakarlık temelinde şekillenen bir uluslararası ekonomi politiği genel bir norm haline getirilmek istendi. Bu iki lider, hem içeride hem de uluslararası sahada serbest ekonomiyi destekledi. Anti- komünist bir anlayışın temel alındığı güvenlik alanının dışında her sahada devlet müdahalesinin en aza indirilmesi savunuldu (Balaam & Veseth, 1996: 55). Özellikle sosyal politika ve kamu hizmetleri alanında önemli ölçüde bütçe kısıntılarına gidildi ve refah devleti dönemi yerine neoliberal prensiplere dayalı bir küresel ekonomiye bıraktı. Escalante'ye göre, bu siyasi figürlerin seçimlerle iş başına gelmesi, muhafazakâr bloğun 1973 krizine tepkisinin bir sonucudur. Temel özellikleri ise; özel girişimin yerleştirilmesi ve desteklenmesi ve kamu harcamalarının azaltılmasıdır. Yeni yeni filizlenen bu ekonomi-politik, aynı zamanda Keynezyen sistemi ve refah devleti anlayışını reddetmekteydi (Escalante 2008: 521). Bütün bu düzenlemeler, bugün neoliberalizm denen sistemin temelini oluşturmaktadır.

Neoliberal ideoloji, bu yıllarda ekonomik düşüncede merkezi bir hal aldı ve ilerleyen yıllarda hızla yayıldı. *Washington Konsensüsü*⁹ (Williamson, 1990; Karadağ, 2010) ise bu politikaların sınırlarını ve yol haritasını çiziyor, Uluslararası Finans Kuruluşları'na (UFK) ise bu politikaları uygulamak düşüyordu (Bretton Woods Sistemi'nde doğan kuruluşlar). Borçlandırma ve borç alan ülkeleri yapısal reform uygulamaya zorlayan IMF¹⁰ ve Dünya Bankası, bu kuruluşların en önemlileridir.

---

⁹ Bkz. Tablo 1

¹⁰ IMF'ye, ekonomik kriz içindeki ülkelerin makro-ekonomi politikalarının oluşturulmasında daha etkili ve sürdürülebilir bir müdahalenin uygulanması için de aktif bir "izleme" rolü verilmiştir (Boughton, 2001: 2).

Tablo 2.1: Orijinal Washington Konsensüsü¹¹

Orijinal Washington Konsensüsü
• Mali Disiplin   • Kamu Harcamalarının Yeniden Düzenlenmesi   • Vergi Reformu   • Mali Liberalleştirme   • Birleşmiş ve Rekabetçi Döviz Kurları   • Ticaret Serbestisi   • Kalkınma Finans Kurumu'nda (KFK) Açıklık   • Özelleştirme   • Serbestleştirme   • Mülkiyet Hakkının Korunması

Kaynak: Williamson, 2004.

2.1 Neoliberalizmi Açıklamak

Neoliberalizm en basit haliyle; insan iyiliğinin, bireylerin girişimci yeteneklerinin ve özgürlüklerinin güçlü özel mülkiyet, serbest piyasa ve serbest ticaret ilkeleri etrafında şekillenen kurumsal yapılarla desteklenmesiyle sağlanabileceğini öngören politik ekonomi teorisidir. Devletin görevi ise, bu pratikleri uygulanabilir hale getirecek kurumsal çerçeveyi sağlamak ve korumaktır (Harvey, 2007: 6).

Washington Konsensüsü, neoliberal ideolojinin uygulanabilir hale geldiği düzenlemedir. Daha fazla düzenleme ve değişimi beraberinde getirecek olan politikaların en önemlileri, ticaret serbestisi ve özelleştirmedir. Evrensel ve birörnek ticaret serbestisi, Washington Konsensüsü'nün önemli bir parçasıdır. Evrensellik özelliği, gelişmekte olan ülkelerin gelişmişlik ve sanayileşme kapasitelerine bakmaksızın aynı ticaret politikası rejimini (ticaret serbestisi) uygulamalarını; birörneklik ise tüm sektör ve sanayi kollarının tercihen sıfır ya da olabildiğince düşük

¹¹ Dani Rodrik (2002), uluslararası kuruluşların, özellikle BM'nin belgelerinde sosyal boyutun da konsensüse dahil olmasından sonra genişletilmiş bir liste hazırladı (Bkz. Williamson, 2004)

oranlı bir gümrük vergisine tabi tutulmasını ifade eder. Ticaret serbestisinin dışında; sermaye serbestisi, artan ticaret serbestisini sağlamak üzere hazırlanan ve reformun erken aşamalarında devalüasyon, bütçe kesintileri, faiz oranlarında artış ve özelleştirme gibi daraltıcı makroekonomik politikalar yoluyla sağlanması planlanan parasal ve mali reformlar da programın içinde yer aldı (Shafaeddin, 2005: 2) .

Ticaret serbestisiyle ilgili düzenlemeler, 1950 ve 1970’lerde sürdürülen ithal ikameci sanayileşme politikalarını da daha ihracat odaklı bir pazar modeline çevirmiştir. Özellikle hükümetlerin rollerinin değişmesi gerektiği konusunda fikir birliği sağlanmıştır. İthalat serbestisi yoluyla ihracatı destekleme ve ihracatı kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılması da düzenlenen konular arasındadır. Pazarın dinamikleriyle ortaya çıkmış özel aktörlerin, ekonominin çeşitlendirilmesi ve özellikle daha üretken sektörlerde yatırımın artırılması da desteklenmesi beklenmiştir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmı, teknolojiyi ve inovasyonu dışarıdan ithal ederek sağlamak zorunda bırakılmıştır. Bu da ülkelerin dışa bağımlılığını artırmıştır.

Özelleştirme, Margaret Thatcher’ın dünya ekonomi politığıne kişisel katkısıdır. Ancak Williamson’un (2004: 9) tespitlerine göre, devletin sahibi olduğu işletmelerin özelleştirilmesi gitgide popülerliğini kaybetti. Çünkü özelleştirme, gitgide yozlaşması sebebiyle eleştirilere maruz kalmış ve aynı zamanda özelleştirilmiş girişim de tekelleşmiş ve bunu engelleyebilecek gerekli düzenleme ve mekanizmalar oluşturulamamıştır. Ayrıca, ulusal işletmelerin yabancı şirketlere satılması milliyetçi duyguları da körükledi.

Ülkeden ülkeye değişse de, uygulanan reformların gelişmekte olan ülkeler için olumsuz etkileri olduğuna dair akademisyenlerin üzerinde uzlaştıkları bazı noktalar bulunmaktadır. *“Neoliberalleştirme politikaları, sadece öncelikli kurumsal güçler üzerinde değil (devlet egemenliğini bile zora soktuğu söylenebilir), aynı zamanda işbölümü, sosyal ilişkiler, refah seviyesi, teknoloji ve yaşam ve düşün biçiminde de “yaratıcı bir yıkım”a yol açtı* (Harvey, 2007: 6). Ayrıca hem IMF hem de Dünya Bankası bilhassa sol kesim tarafından, yapısal düzenleme reformlarının orantısız bir biçimde güçsüz ve fakire zarar vermesi sebebiyle eleştirildi. Çünkü IMF ve Dünya Bankası ne zaman güney ülkelerinin ekonomilerine dahil olsa, işletmelerin karları

yükselmiş fakat yoksulluk ve zulüm de o oran da artmıştır. Asıl amaçları zaten gücü elinde tutan ve yeterince zengin olanı korumak olan IMF ve Dünya Bankası'nın kısa dönem mağduriyetlerin uzun dönemde kazanca dönüşeceğine dair söylemleri bu anlamda boş umutlara sebep oldu.¹²

2.2 Meksika ve Türkiye Örnekleri

Meksika ve Türkiye, 1980'li yıllarda gelişmekte olan ve 2000'li yıllarda sanayileşmiş ülke olması beklenen ve bu süreci Washington Konsensüsü'ne göre kurgulamış iki ülkedir. İkisi de ulusal koşullarla birleştirilen çeşitli düzenlemelerle karşı karşıya bırakılmıştır¹³. İki ülke de ithal ikameci modellerden, ihracat odaklı pazar modellerine geçirildi ve hem IMF hem de Dünya Bankası'na yüksek oranda borçlandırıldı.

Meksika'nın IMF'ye borçlanma sebebi temel olarak ekonomik istikrarsızlıkken (hem ulusal hem de uluslararası sebeplerle); Türkiye'nin borçlanma sebebi daha çok 1980'ler Türkiye için askeri darbeye başlayan içteki siyasi istikrarsızlıktan ve uluslararası dinamiklerden kaynaklanmaktaydı.

1982'de Meksika'da, hem artan kamu borçlarına hem de ana ihracat kalemi olan petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak ekonomik durum gittikçe kötüleşti ve bu da ülkeyi IMF ile olan ilişkilerini daha sıkı tutmaya itti. Meksika zaten artan borçlarını petrol ihtiyacıyla karşılıyordu. Fakat uluslararası petrol piyasasının durumundan kaynaklı olarak dış borçlanmaya ayrılan ödemeler durduruldu ve kriz patlak verdi. Uluslararası sahada, birçok ülke kısa dönem faiz oranlarında artışa gitti. En nihayetinde, Hacienda (ulusal finansal kuruluş) Meksika ekonomisinin iflas ettiğini açıkladı. Hükümet yabancı alacaklılara yapılacak ödemeyi askıya aldı. Sonuç olarak, hem

¹² <http://www.oneworld.net/campaigns/imf&wb/index.html> under "50 Yıl Yeter" (Easterly, 2000:2)

¹³ Bu değişiklikler, Batı'nın kapitalist demokrasilerinin karşılaştığı zorlukların aksine gelişmekte olan ülkeler için daha ağır adaptasyon düzenlemeleri içeriyordu (Karadağ, 2010: 5).

spekülatörler hem de halkın büyük bir kısmı paralarını dolar üzerinden ülke dışına çıkardı. Bu da paranın dolar karşısında 26 Peso olan değerini 70 Peso'ya yükseltti.

Meksika, yine de neoliberal politikalar izlemeye devam etti. Ülkenin bankalar ve telekomünikasyon şirketleri gibi endüstrileri ve ekonominin önemli bir kısmı özelleştirildi. Nüfusun önemli bir kısmı bu yeni yapılanmayı desteklemiyor ve mevcut hükümete de güvenmiyordu. Diğer önemli reformlar ise anayasal düzeyde yapılandırıldı. Bunlardan biri, toprak dağıtımını bitiren ve *ejidos* adı verilen komün topraklarının özelleştirilmesini yasal hale getiren toprak reformudur. Ayrıca Meksika'nın dış borçları yeniden görüşüldü. Yine de yüksek işsizlik oranları kontrol altına alınamadı. Sağlık ve eğitim alanında da iyileştirme sağlanamadı (Escalante & vd., 2008: 529). Orta sınıf ve tarım sektörü ise bu yapılandırma programları sebebiyle vurgun yemişti.

1980 askeri darbesi sonrası, Türkiye'de askerler demokrasiyi siyasetçilerden kurtarmayı ve yeni bir siyasi sistem kurmayı görev bildiler (Zurcher, 1992: 278). Bütün partiler ilga edildi ve tüm siyasi güç ordunun eline geçti. Uzun dönemde bu darbe Türkiye'nin siyasi gidişatı üzerinde derin bir etki bıraktı. Bu darbe, ülkenin demokratik mirasını getirdiği otoriter anayasa ile baltaladı; parti sistemini bozdu ve ülkenin AB üyeliği için onanamaz bir yara bıraktı (Öniş, 2010: 51). Sosyal sahadaki etkileri de aynı ölçüde derindi. Toplu tutuklamalar yapıldı. Oluşturulan yeni anayasa, 1961 Anayasası ile sağlanan ilerlemeyi geri döndürecek nitelikteydi.

Ekonomik sahada ise, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (EİKT) IMF ve Dünya Bankası ile beraber Türkiye ekonomisinin yapılandırılmasında etkin bir rol oynadı. Nadolski'ye göre “*EİKT, 1980 sonrası kamu mallarının özelleştirilmesi yönünde önerilerini düzenli olarak sürdürdü.*” (2008: 74). Örgüt, ihracat odaklı büyümenin sağlanmasının önerilmesi konusunda da etkindi. Bu öneriler, AB Gümrük Birliği'nin de ithalat ve ihracatta sağladığı vergilendirmeme kolaylığının da temel mantığını oluşturdu. Türkiye, özellikle tekstil sektöründe ticaret serbestisini malların fiyatlandırılmasına devlet müdahalesini en aza indirme yoluyla sağlamaya çalıştı. Fiyatlandırma ve ülke ekonomisindeki bazı hususlarda EİKT ve AB Gümrük Birliği tarafından uygulanan dışsal sınırlamalar son derece araçsal bir hal aldı.

2.2.1 Meksika-Türkiye Yolsuzlukla Mücadele Ortak Planı

Dolaylı ya da dolaysız devlet müdahalesinin en aza indirildiği yarı-özelleştirme politikasının en önemli sonuçlarından biri, *Ahbap-Çavuş Kapitalizmi*¹⁴ diye adlandırılan ve gerçek gelişmenin önünde büyük bir engel oluşturan, dahası bu politikaların tüm yapıcı etkilerini de ortadan kaldıran ortamın oluşmasıdır. Karadağ'ın da (2010:6) benzer şekilde ifade ettiği gibi:

“Türkiye’de 1980 sonrası başlatılan dönüşüm; siyasetin parçalanması, ortak sosyal kontrolün sonu, yeni oluşmaya başlayan ve siyasi-iktisadi elitlerin kontrol ettiği kartellerin, hem devletin gücünü hem de uluslararası güveni zedeleyecek şekilde oligarşik dinamiklerin temel bileşenlerini oluşturan devlet aygıtını ele geçirdiği bir bütünü temsil eder. ”

Tüm bunlar ülkede Ahbap- Çavuş Kapitalizmini de içeren oligarşik kapitalizmin oluşmasına sebep oldu. Aynı şey Meksika hükümetinin *empresas paraestatales*'i (devlet işletmeleri) satmasıyla Meksika'da da ortaya çıktı. İlerleyen yıllarda birçok önemli ulusal sektörle ilişkisi olan özel kişilerin de hükümetleri bağlantıları ortaya çıktı. Bundan sonra da Meksika'nın önemli oligarşileri ve en zengin aileleri ortaya çıktı. Her iki ülkede bu durum yeni zenginlerin ortaya çıkmasıyla gelir dağılımında kutuplaşmaya yol açtı, zengin ve fakir arasındaki fark giderek açıldı.

2014 yılında yayınlanan Economist dergisinin bir sayısında¹⁵, *Ahbap-Çavuş Kapitalizmi* ifadesine, iş ve hükümet yetkileri arasındaki yozlaşma olarak tanımlanarak yer verildi. Benzer tanımlamalar, Macey (2013), Wei (2001), Salter (2014) and Holcome (2013)'da da görülür. Economist'in bahsedilen bu sayısı, büyük iş adamlarını rantçı olmakla ve pastayı büyütme yerine pastadan daha fazla pay almaya çalışmakla

¹⁴ Macey'e göre (2013), *Ahbap Çavuş Kapitalizmi*, hem günlük hayatta hem de iş yaşamında başarı için hükümet çıkarını gözetmenin ve hükümetle yakın bağlar kurmanın temel bir pratik haline geldiği siyasi ve ekonomik durumu anlatan bir terimdir.

¹⁵ <http://www.economist.com/news/international/21599041-countries-where-politically-connected-businessmen-are-most-likely-prosper-planet>

suçluyordu. Teknik olarak ekonomik rant; bir kişinin emek, sermaye ya da toprak (üretime katma değer katan herhangi bir değer de bu kategoriye dahildir) gibi kaynaklar için alması gereken ile aldığı ücretin arasındaki fark olarak ifade edilir. Mutlak bir rekabetçiliğin var olduğu bir ekonomide rantın var olmaması gerekir. Rantın en yaygın biçimleri (yasal ya da değil); kartellerin kuruluşu, rakiplerin ve müşterilerin aleyhine firmanın karı için yapılan lobi faaliyetleridir. Bugün hem Meksika’da hem de Türkiye’de bunların örneklerine rastlanabilir. Tablo 2, Forbes’den alınan veriler ışığında rant gelirinin yüksek olduğu sektörlerde yatırım yapan milyarderlerin toplam varlıklarının dünya genelinde Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya oranını göstermektedir. Bu da *Ahbap-Çavuş Kapitalizmi* bağlamında ülkelerin sıralaması hakkında da bir fikir vermektedir.

Macey’e (2013: 9) göre bir ekonomiyi *Ahbap-Çavuş Kapitalizmi’nden* kurtarmanın iki temel yolu vardır. İlki bu ilişkilerin bir lüks ve ulaşılamaz bir hale geleceği çok güçlü rekabetçi bir ortamın varlığıdır. İkincisi ise hem girişimcileri hem de işletmeleri sadece fiyat, hizmet ve kalite bağlamında rekabetçi hale getirecek serbest ticaret sistemidir. Yine de *Ahbap-Çavuş Kapitalizmi*, hala hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin baş etmek zorunda olduğu bir sorundur.

Tablo 2.2: 2014 Ahbap-Çavuş Kapitalizmi Endeksi¹⁶

Kaynak: Economist 2014.

¹⁶ Economist'in bahsi geçen çalışması 23 ülkeye dair verileri göstermektedir. Veriler, kaynakların güvenilir bilgi sunduğu en gelişmiş 5, en büyük gelişmekte olan 10 ve bu durumun büyük bir sorun haline geldiği 8 küçük ekonominin verilerini sunmaktadır. Bu tabloda oranın daha yüksek olması, ekonominin Ahbap- Çavuş Kapitalizminden daha muzdarip olduğunu göstermektedir.

2.3 1980'lerde Büyük Uluslararası Dönüşüm

1980'lerin sonu dünya genelinde büyük bir değişime sahne oldu. 1989 yılında Soğuk Savaş sona erdi. Bu da uluslararası sahada yeni paradigmaların habercisiydi. ABD'nin uluslararası hegemonyayı ele geçirmesiyle birçok ülke ABD'nin hem ulusal hem de uluslararası siyasetine yakın politikalar izlemek durumunda kaldı. Dünya neoliberal kanada gitgide eklemleniyor ve küreselleşmenin yeni bir ayağı ortaya çıkıyordu. Bu sebeple Meksika ve ABD arasındaki bağlar da kuvvetlendi.

Aynı şekilde Türkiye, Avrupa Topluluğu¹⁷ (daha sonra Avrupa Birliği'ne dönüşecektir) ile yakınlaştı. Bu anlamda her iki ülke için de bölgesel entegrasyon süreci ilerleyen yıllarda hızlanacaktı.

2.4 Meksika: IMF Müdahalesinin Artması ve Yapısal Uyum Süreci

Hükümet yeni döneme yeni borçlarla başladı. Fakat Meksika'nın içinden geçtiği kriz döneminde sermaye ödünç vermek isteyen bir banka mevcut değildi. Bu sebeple IMF'nin oluşturduğu bir program kabul edildi. Boughton'a göre (2001: 281), 1982 Meksika krizi IMF'yi sistemin çökmesine sebep verebilecek olması ve bunun da başka ülkelere sirayet ederek uluslararası finansal sistemin istikrarını tehdit edebileceği gerekçesiyle alarma geçirdi. Ayrıca IMF'nin kriz karşısındaki tepkisi; müzakerelerin hızı, politika uyum programlarında yapısal faktörlerin rolü, resmi finansal paketlerin birleştirilmesi ve belki de en önemlisi IMF ve özel sektör kreditorleri arasındaki ilişkiler bağlamında birçok değişikliğe sebep oldu. Easterly'e göre (2000:5), borçlanma konusundaki koşulluluk konusu iyi bilinen ve oldukça önemli bir konudur: bütçe açıklarını azaltmak, devalüasyon, iç borç artırımını daraltma gibi makroekonomik koşullar ve denetim altında tutulan fiyatların ve faiz oranlarının serbest bırakılması, ticaret engellerinin azaltılması, devlet iştiraklerinin özelleştirilmesi gibi yapısal koşullar

¹⁷ Avrupa Birliği fikri, aslında 1957'de kurulan ve Ortak Pazar da denilen Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile doğdu. 1980 yılında grubun ismi Avrupa Topluluğu olarak değiştirildi. Bu isimdeki "Ekonomik" kelimesinin çıkarılması topluluğun ekonomik kanadının zayıflatılmasından değil, ekonomik kanadın yanında siyasi ve sosyal kanadın da güçlendiriliyor oluşundandır(Balaam and Veseth, 1996: 219) .

bu kapsamda yer alır. IMF daha ziyade makroekonomik koşullar, Dünya Bankası ise yapısal koşullarla ilgilense de, bunlardan biri kendi sorumluluk alanındaki ilerlemeden memnun değilse uyum borçlarının işleme konması pek de mümkün olmamaktadır. ABD'nin de yapısal uyumun uygulanmasında baskı oluşturan bir gücünün bulunduğu da bilinmektedir: “Birçok kaynakta belirtildiği gibi, Amerikan yetkililerin Meksika'nın kurtulmak için çok daha yüksek bir ücret ödemesi konusundaki ısrarları, IMF'nin tüm çabalarını boşa çıkardı. Bu bir anlamda ABD'nin iç ve dış politikadaki hedeflerini gerçekleştirmek isteğinden kaynaklanıyordu.”¹⁸ IMF'nin 1982 Meksika Krizi için verdiği borç öncesinde ülkenin ABD ile yaptığı bir antlaşma çok önemlidir. Bu antlaşmaya göre ABD, Meksika'ya hem petrol ithalatı hem de kendi ulusal rezervleri için geniş çaplı bir ödeme yapacaktır. Müzakereler çok hızlı bir şekilde yapıldı ve uluslararası bankalar da konuya dahil edildi. IMF'nin resmi yardımı öncesi Uluslararası Ödemeler Bankası yardımları da pakete dahil edildi. Yardımlar için öngörülen koşul ise, Meksika'nın IMF ile Genişletilmiş Fon Kolaylığı (GFK)¹⁹ için görüşmeye razı olması ve gerekli düzenlemeleri yapmasıdır.

Tablo 2.3: Meksika'ya Finansal Yardım, Ağustos- Aralık 1982

<i>Kaynak</i>	<i>Çeşit</i>	<i>Tarih</i>	<i>Miktar (Milyar değerinde Amerikan Doları)</i>
<i>Amerikan Merkez Bankası Swap Hattı</i>	<i>90 günlük borç BIS bağlantılı, kısa dönem</i>	<i>4 Ağustos 28 Ağustos</i>	<i>700 325</i>
<i>Stratejik Petrol Rezervi</i>	<i>İthalat için arttırılmış ödeme</i>	<i>24 Ağustos</i>	<i>1.000</i>
<i>Tarım Hazinesi Departmanı (Değişim İstikrar)</i>	<i>Borç Garantisi Kredi Hattı: güven esaslı BIS</i>	<i>(24 Ağustos'ta geri ödendi) 28 Ağustos</i>	<i>1000 (825) 600</i>

¹⁸ Boughton, (2001: 291) , Kraft (1984), Bailey & Cohen (1987) ve Leeds & Thompson (1987)'dan yaptığı alıntılar

¹⁹ Genişletilmiş Fon Kolaylığı, IMF'nin yapısal düzenlemelerinden biridir.

<i>Fonu)</i>	<i>bağlantılı</i>		
<i>Uluslar arası Yerleştirme Bankası</i>	<i>Kısa dönem kredi</i>	<i>28 Ağustos</i>	<i>925</i>
<i>Diğer İki Taraflı (Fransa, İsrail, İspanya)</i>	<i>Swap hattı</i>	<i>Ağustos</i>	<i>550</i>
<i>IMF</i>	<i>İlk Kredi Dilimi (Acil) Uzatılmış Düzenleme (3 yıllık sözleşme) İlk çekilme</i>	<i>23 Aralık</i>	<i>220</i>
<i>Dünya Bankası</i>			
<i>Inter-Amerikan Kalkınma Bankası</i>			
<i>Ticari Bankalar</i>	<i>Orta Dönem Ödünç Verme</i>	<i>23 Aralık</i>	<i>5000</i>

Kaynak: Boughton, (2001: 293)

Bu noktadan sonra IMF ve bankalar arasındaki ilişkiler de değişti. Karşılıklı bağımlılıklarını ve borç krizine ancak birlikte çalışarak çözüm üretebileceklerini kabul ettiler. Bu anlamda işbirliği fikri, ilişkilerin temeli haline geldi. IMF borç arayan ülkelerin ihtiyaçlarını finanse etmek için bankalara ihtiyaç duyuyor, bankalar da sistemde bir ekonomik kriz çıkması ihtimaline karşı IMF'nin işbirliğine gereksinim duyuyordu. Ayrıca bankalar, IMF'nin ülke analizi konusundaki tecrübelerine ve borçlu ülkeler üzerindeki etki ve otoritesine de ihtiyaç duyuyordu.²⁰

Önemli bankalar, hem borçlandırılacak ülkelerin ulusal yetkililerini ikna etmek hem de bu yeni oluşan finansal işbirliği ortamına dahil olmak için IMF'nin desteğini istedi. Öngörülen yükümlülükler hem IMF hem de bankalarla yapılan antlaşmalar gereğince, Meksika için zorlu, bankalar içinse oldukça karlıydı. Meksika

²⁰ Dünya Bankası, bu özel programın uygulanmasıyla ilgili olarak oyun dışı bırakıldı.

hükümeti ise bu yükümlülükleri yerine getirerek kendini kurtarmak istiyordu. Herhangi bir ihmali önlemek isteyen IMF, bu beyanda bankalara borçlanan ülkelerin ekonomik politikalarını borçları ödeyebilecek şekilde yapılandırıdıkları sözünü veriyordu. Boughton'a göre (2001: 310,314), Meksika'daki yeni başkan IMF tarafından dayatılan gerekli yapısal düzenlemelerin yapılacağını hükümetin görevi addetmişti.

2.4.1 Uyum Sürecinin Sonuçları

Bu politikaların en önemli sosyal sonuçları; artan işsizlik, kayıtsız istihdam ve karaborsa faaliyetlerinin artmasıdır. Ayrıca ABD'ye göç de bu dönemde artış gösterdi ve bu göçün büyük bir kısmı yasal olmayan yollarla düzensiz bir biçimde yapıldı. Gelecek yıllarda ülke için önemli bir tehdit oluşturacak ve artış gösterecek olan uyuşturucu kaçakçılığı da bir başka önemli sorundur. 1980ler ve 1990larda ABD'deki marihuana, kokain ve diğer çeşitli uyuşturucu kullanımının artmasına bağlı olarak uyuşturucu ticareti yaygın hale geldi. Bu da Kolombiyalı üreticiler, Meksikalı kaçakçılar ve ABD'deki satıcı ve kullanıcılar arasındaki işbirliğini arttırdı (Escalante ve vd., 2008: 525).

1985 yılında Meksika büyük bir depremle sarsıldı. Hükümetin deprem sonrası için ürettiği politikalar etkisiz ve yavaştı. Bu durum ülkeyi tekrar seçim yapmaya itti. Bunda seçimlere katılım daha ciddiye alındı ve ana muhalefet partisi yerelde birçok bölgeyi kazandı. Meksika, 1986'da Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması'nı (GATT) imzalayarak antlaşmaya taraf oldu. ABD'de artan refaha bağlı olarak Maquiladora Programı (Meksika Serbest Ticaret Bölgeleri) genişletildi ve birçok firma ülkenin kuzeyine yerleşti. Bu durum adem-i merkezîyetçiliği daha makul hale getirdi. %160'a varan enflasyon oranı ve 1988'de yeniden yapılan ve çokça tartışılan yeni seçimler ülkeyi iyiden iyiye sarstı. Kurumsal Devrimci Parti'nin içindeki ayrışmadan mütevellit, 1938'de petrol sanayisini kamulaştıran eski başkan Cuauhtémoc Cardenas'ın oğlu Lazaro Cardenas, Demokratik Cephe'den başkanlık için adaylığını açıkladı.

Seçimler, iktidar partisi, köklü ana muhalefet partisi Ulusal Hareket Partisi (UHP) ve yeni muhalif kesimler arasında bir yarışa sahne oldu. Toplum, seçimlere daha önce görülmemiş bir şekilde katılım gösterdi. Yine de seçimde birçok oy geçersiz sayıldı ve aynı parti iktidara geldi. Meşruluğu son derece tartışmalı olan bu seçimde Salinas yeni başkan seçildi. Cardenas ise Demokratik Devrim Partisi adında yeni bir sol parti kurdu.

1989 yılında ABD tarafından Brady Planı²¹ hazırlandı. Plan temel olarak, Meksika'nın borçlarının yeniden finanse edilmesini öngörüyordu. Plana göre, tüm alacaklılar içinde faiz oranlarının düşürülmesi, ödemelerin yeniden tarihlendirilmesi ve bazı affetme uygulamalarının olduğu özel önlemleri almaya teşvik ediliyordu. Bu plan kapsamında bazı özel bankalar, Meksika'nın borçlarını, adına *Brady Bonosu* denilen ve daha düşük bir miktara tekabül eden ABD tahvillerine çevirdi ve bunu Meksika'ya yüklenen bazı yükümlülüklerle destekledi. Yani Meksika ABD'ye ödeme yapıyor, ABD de kredi verenlere ödeme yapıyordu. Bu sistem içinde Meksika borç hafifletmesinden faydalanıyor, bankalar borcun ödenmemesi gibi bir riskten sıyrılıyor, ABD ise bu şekilde finansal istikrarsızlığı engellemiş oluyordu (Balaam & Veseth, 1996: 164).

Meksika, ABD ile olan ilişkilerini geliştirdi ve ilişkiler ilerleyen senelerde daha da gelişti. Kuzey Atlantik Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA), ilişkiler için bir dönüm noktasıdır. Bu antlaşmanın imzalanması Meksika'nın hem ekonomik küreselleşmenin bir parçası olmasının yolunu açar, hem de ihracat odaklı bir ekonomik modelin benimsenmesinin başlangıcıdır. Aynı zamanda antlaşmanın diğer iki tarafına kıyasla ekonomisi daha zayıf olan Meksika'nın hem bu iki aktöre hem de onların etkin olduğu dünya ekonomisine bağımlılığının artmasına neden olur.

---

²¹ İsmi ABD Hazine Müsteşarı Nicholas Brady'den alır.

2.5 Türkiye: IMF ve Yapısal Uyum

Türkiye ekonomisi, 24 Ocak 1980’de IMF ile yaptığı antlaşma sonucunda dışa açılma sürecine başladı. Aslında bu açılma, 1970’lerin sonunda başlanan İthal İkameci Sanayileşme Modelinin (İİS) krizlerinden doğdu. Hükümetin IMF ve Dünya Bankası tarafından dayatılan koşulları yerine getirememesi, Yapısal Uyum Politikaları’nı (YUP) gerekli kıldı. 1980’lerde izlenen yapısal uyum şu politikaları temel aldı: 1) Fiyatları esnek hale getirmek 2) Sadece fiyatlandırmada değil aynı zamanda arz dengesinde de denetimi kaldırmak 3) Ekonomide devlet müdahalesini en aza indirmek 4) Mali açıklar, enflasyon ve dış borç birikimi gibi sebeplere bağlı olarak ekonominin istikrarsızlaşmasının önüne geçmek (Öniş, 1999: 183-184).

IMF’nin koşulluluk ilkesi diğer sektörlerle beraber tarımın da kurtarılması ve yeniden yapılandırılmasını gerektirdi (Aydın 2009: 227 – 228). “1980’lerde IMF ve Dünya Bankası, politika paketlerinin oluşturulmasında başat aktörlerdi. Ancak ödeme desteği dengesinin sağlanması ve resmi olarak dışsal finansman ve teknik tavsiyeye ihtiyaç duyulduğu da açıktı.”²² Bunlar Türkiye’nin Avrupa Topluluğu’na katılmaktaki istek ve ısrarının da temel sebebidir. Bu sebeptendir ki Türkiye, yardım almaya devam etmek ve kalkınma politikalarına sürdürmek ve bu şekilde AB üyeliği hedefine ulaşmak ve ayrıca siyasi parçalanma ve sosyal huzursuzluk yaratacak olsa bile liberal bir ekonomi yaratmak konusunda hevesliydi (Nadolski, 2008: 78). Türkiye 1980 ve 1984 arasında toplamda beş tane yapısal uyum paketi yardımı aldı ve sonra 1984-1988 dönemi için dört temel sektöre dağıtılacak başka bir yapısal uyum paketi için onay aldı. Tüm bunlar da ülkeyi, bu dönem için ödemeler dengesi konusunda en fazla destek alan ülke haline getirdi. Hem IMF’nin hem de Dünya Bankası’nın destekleri 1980’lerin

---

²² Haggard & Webb (1994: 153).

sonlarında azaldı. Bu durum ülkenin 1988-1989 döneminde üretim fazlası yaratmasından ve uluslararası sermaye piyasasına girişini düzenlemesinden kaynaklanmaktadır (Haggard & Webb, 1994: 153-154).

2.5.1 1980'ler İçindeki Alt Dönemler²³

Birinci Aşama: Askeri rejim vesayetinde kurulan hükümet tarafından yürütülen istikrarlılaştırma ve yapısal uyum süreci Ocak 1980- Kasım 1983 arasında gerçekleşti. Reformların ilk aşamasında en önemli husus, faiz kurları ve ihracat sübvansiyonlarını kapsayan ticaret reform girişimleridir. Hükümetin temel hedefi, mevcut kapasiteyi kullanarak ticareti yapılabilir ürünlerin olduğu sektörlerin karlılığını arttırmaktır. Yapılan reformların en önemlileri, Türk parasının %33 oranında devalüe edilmesi ve tüm çoklu döviz kurlarının kaldırılmasıdır. Mali açığın azaltılması ve reel ücretlerin düşürülmesi buna eşlik eden iki temel politikadır (Haggard & Webb, 1994: 154-155) . Öniş ve Şenses'e göre (2009:1) : *“Türkiye’deki neoliberalizmin ilk aşaması, IMF, Dünya Bankası ve EİKT’nin de içinde yer aldığı “liberalleştirme” dönemidir.”* Seçimlerin yapılması demokrasi açısından önemlidir. Bu seçimler, askeri rejimin izin verdiği üç parti arasında yapılmıştır. Kazanan ise Anavatan Partisi lideri Turgut Özal’dır²⁴ (geçmiş yıllarda ekonomiden de sorumlu kişidir). Siyasi alandaki sivilleşme ve demokratik sisteme dönüş dışı açılma sürecinde kitlelerin uyumunu ve olası toplumsal patlamaların kontrolünü sağlamak açısından önemlidir.

İkinci Aşama: Özel sektör tarafından desteklenecek büyümenin liberalizasyonu ve hızlandırılması ve parlamenter demokrasinin yerleştirilmesi Kasım 1983 ve Kasım 1987 arasında gerçekleşti. Bu aşama, 1983 seçimleri sonrası dönemi kapsar ve yeni oluşmaya başlayan demokrasinin içinde sürdürülen ve siyasetle desteklenen bir yapısal uyum dönemini ifade eder. Özal hükümetinin temel politikası pazar odaklı bir ekonomik modelin oluşturulmasıdır. Bu politikanın; sübvansiyonların öneminin azaltılması, döviz kurlarının iyi yönetimi, miktarla ilgili kısıtlamaların kaldırılması ve vergi reformlarının dahil olduğu ithalat politikalarının liberalleştirilmesi

²³ Ziya Öniş’in Tanımı (1999), “Devlet ve Piyasa; Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısıyla Türkiye’nin Ekonomi-Politigi”.

²⁴ Özal, aynı zamanda Batının finansal çevreleriyle de yakın ilişki içindedir (Özellikle IMF ve Dünya Bankası).

gibi ayakları vardır. Tüm bu liberalleştirme politikaları fazla vergilerle dengelenmiştir. Ücret taleplerinin yumuşatılmasının ise iç enflasyon oranının ulusal paranın döviz karşısında değer kayıp oranının altında tutulması için önemi büyüktür (Haggard & Webb, 1994: 162-163). Ahmad'a göre: “1980 hükümetinin temel ücret politikası, yapısal değişimi ücretlerde düşüşe giderek sağlamaktır.” Ancak Özal dönemi ekonomi politikaları yüksek enflasyon oranlarının yarattığı riske rağmen ücretlerin erimesine ve orta gelir düzeyindeki hanelerin yoksullaşmasına engel olamadı. Dışa açılma makroekonomik açıdan sürdürülmüş olsa da gelecek dönemlerde sosyal politika anlamında yeni yükler yaratacağının da işaretlerini veriyordu.

Özal dönemi boyunca dış döviz ve ticaret rejimleri liberalleştirildi ve ulusal ekonomide devlet müdahalesi azaltıldı (Hale, 2000: 21). Öniş'e göre (2010: 49): “Politika transformasyon sürecinde, Turgut Özal yönetimindeki bürokratik elitler büyük rol oynadı.” Ahmad (1993:190) ise durumu “Türkiye siyasetinde başka hiçbir liderin Özal kadar kayırma politikası uygulamadığını” söyleyerek ifade eder. Özal'ın bu cömertliğinin sebebi, aslında kontrolü zor olan seçilmiş yargıya karşı yürütmeyi güçlendirmeyi hedefleyen ve 1980'lerin başında oluşturulan fonlama sistemidir. Özal döneminde bu fonlar, hükümet harcaması olarak kabul edilmiş ve bu sebeple bütçe dışı değerlendirilip meclis ve herhangi bir bürokratik merciin kontrolünden uzak tutulmuştur. Özal hükümeti bu sebeple adam kayırma ve yolsuzlukla anılır. Ancak Özal karizmatik bir liderdi ve ülkenin durumunu iyileştireceğine inanan geniş bir oy kitlesine sahipti. Özal'ın felsefesi kısaca “Önce ekonomi, sonra demokrasi.”dir (Ahmad, 1993: 196-197). Ayrıca en geç 1984 yılında bitirilmesi hedeflenen ve devlet elindeki iştiraklerin özelleştirilmesini hedefleyen sermayenin liberalleştirilmesi programı da Özal'ın icraatlarındandır. Kamu harcamalarının kısılması ve 1985 yılında Katma Değer Vergisi sisteminin kabul edilmesi gibi kemer sıkma politikaları dönemin en çok başvurulan politikalarıdır (Hale, 2001: 14). Bunun dışında bazı politikalar daha değişti ve serbest piyasa ekonomisi büyük değişimleri beraberinde getirdi. En önemli değişiklik, 1960 sonrasında üretimde ve altyapı çalışmalarında temel aktör olan devletin kendi rızasıyla bazı yetkilerinden vazgeçmesidir. Önemli devlet işletmeleri özelleştirildi. Ekonomi dışı açılırken ülkenin kendi üretimine güvenme kapasitesi ve İİS

politikası darbe yedi (Ahmad, 1993: 203). Karadağ (2010: 8), Türkiye'nin uyguladığı kapitalizmin, Weber'in Avrupa dışındaki geleneksel ekonomilerde ortaya çıkan rasyonel kapitalizmle açıklanması gerektiğini savunur. Kendisi aynı zamanda kapitalist sistemlerde karın, yağmacı anlayışla ve “*siyasi otoritelerle yapılan ve aslında alışılmışın dışında olan ilişkilerle*”²⁵ sağlandığını savunur. Türkiye'nin Körfez Krizi'ne aktif katılımı, Irak petrollerine ambargo konusunda BM ile işbirliği içine girmesine sebep oldu. Türkiye, Irak'a asker gönderdi. Tüm ülke krizin ekonomik etkisini hissetti.

Üçüncü Aşama: Kasım 1987 seçimlerini takip eden düşük çaplı krizi takip eden istikrarlaştırma ve yavaş büyüme dönemi 1988 ve 1989 başlarında ortaya çıktı. 1980 sonlarında Türkiye'nin makroekonomik problemleri ve bunlara üretilen çözümler hep seçimlerle ilintilidir (Haggard & Webb, 1994: 169). 1989 yazı boyunca Bulgaristan üzerinden gelen ve çok çeşitli yorumlara sebep olan toplu göç sebebiyle başbakan için seçimler çok temel bir konuydu. Siyasi gücün tek elde toplanması ve bununla birlikte 1987 yılında eski siyasi elitlerin siyasete dönmesi ve 1989²⁶ da gerçekleştirilen sermaye piyasası liberalleştirme çalışmaları reformların başarılı olmasını sağladı. Ancak Türkiye'de ekonominin dünya piyasasına eklenmesi, siyasi alanda artan bölünmeyi ve yolsuzluğun kontrolden çıkması sorunlarını beraberinde getirdi (Karadağ, 2010: 17).

Halkın büyük bir çoğunluğu için son derece sancılı bir dönem yaratan bu reform dönemi çok parlak sonuçlar getirmedi. Enflasyon azaldı ve döviz bulmak kolay hale geldi. Belki de bu dönemin en önemli ve takdire şayan başarısı, ülkenin 1979 yılında 2,3 milyar dolar olan gelirini 1988 itibarıyla 11,7 milyar dolara yükselten *ihracat mucizesidir* (Ahmad, 1993: 205). Ancak bu dönemin *kayıp on yıl* olarak anılmasına sebep olan: kırılgan büyüme oranları, sürekli yüksek seyreden enflasyon, sıklıkla patlak veren ekonomik krizler ve yaşanan siyasi kilitlenmeleri göz ardı etmek imkânsızdır. Bunun en önemli sebebi, finansal sistemin liberalleştirilmesi ve buna eşlik eden yüksek kamu sektörü borçlanma gereklilikleridir. Tüm bunlar ekonomi üstünde son derece olumsuz etkiler yarattı. 1989 seçimlerinde sandıktan yine Özal'ın ismi çıktı.

²⁵ Yazar burada, Zukin ve DiMaggio'nun bu siyasi durum için tanımladığı ve “*ekonomik koşulların ve kararların, devlet ve sosyal sınıflar başta olmak üzere iktisadi ve kurumsal olmayan birçok aktörün güç çatışmaları ile belirlendiği durum*” olarak ifade ettiği konsepti kullanmıştır (1990: 20).

²⁶ 1980'lerin sonlarına doğru birçok yönden farklı olan yeni bir yaklaşım ortaya atıldı. Bu yeni 1980'lerin liberal piyasa ekonomi modeliyle devlet kontrollü modeli birleştiriyordu (Nadolski, 2008: 79).

“Ancak zayıf bir hükümetin varlığı, Güneydoğu’da artan Kürt ayaklanmaları tehdidi, Ankara ve İstanbul’daki suikastlar, artan İslamcılık tehdidi, yüksek enflasyon ve ekonomik sorunlara çözüm üretememe sorunsalı yeni bir askeri müdahaleye ortam hazırladı.”
(Ahmad, 1993: 199).

Aynı dönemde siyasetin önemli bir figürü olan Demirel ismi siyasette yeniden duyulmaya başlandı. Türkiye’nin AB ile adaylık müzakerelerinin başlaması ise oldukça yakındı. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir dönüm noktası olan 1980 yılı, hem politik hem ekonomik anlamda yeniden yapılanmanın ve radikal dönüşümlerin görüleceği bir on yılın başlangıcı oldu. Bu dönüşüm bir taraftan siyasette sivilleşme, ekonomide piyasalaşma ve her iki alanda bireyi, bireysel girişimleri ve çıkarları ön planda tutan liberal ideolojinin derinleşen nüfuzuna sahne oldu. Bir önceki dönemden radikal bir biçimde farklı olan bu dönemin sorunsuz bir geçişi içerdiğini söylemek zordur. Nitekim 1990lı yıllardaki iç çatışmalar, artan yolsuzluklar ve peş peşe gelen koalisyonlar dönemi bozulan istikrarın göstergesiydi.

3 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 1990LARA GENEL BAKIŞ

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru iki kutuplu olan ve askeri güce dayanan sistem çökmeye başladı. Kendini göstermeye başlayan bu yeni siyasi düzen, dünya politikasını gelecek yıllar boyunca şekillendirecek dinamikler ortaya çıkardı. 1989-1991 arasında meydana gelen olaylar, hem uluslararası siyaseti hem de IMF ve NATO gibi uluslararası kuruluşların davranışlarını ve devletlerin davranışını etkileyecek olan kurallar bütünü (uluslararası rejimi) yeniden yapılandırdı (Keohane & Nye, 1993: 1). Yine Soğuk Savaş'ın bitimiyle bölgesel çatışma ve bölgesel işbirliği kavramlarını anlamlandırmak da önemli hale geldi. Bunların yanı sıra Sovyet askeri gücünün çekilmesi ve birliğin çökmesiyle Doğu Avrupa'da yeni devletler ortaya çıktı. Bu sırada Batı ve Doğu Almanya da birleşti.

1990'da yaşanan Körfez Savaşı, uluslararası siyaseti ve bilhassa güvenlik alanını ve güvenlik algısını değiştirdi. Bu savaş Türkiye için çok önemlidir. Çünkü Ortadoğu'da çıkarlar daha belirgin hale geldikçe, Türkiye de bölgesel bir güç olarak önem kazandı. İktisadi yönden birçok devlet, petrol fiyatları ve enflasyon açısından endişeliydi. Uluslararası karşılıklı bağımlılık sonucu ortaya çıkan güç ve refah arasındaki mühim ilişki, devletlerin *ulus-devlet fikrinin ötesi* idealine önem vermelerine ve bu anlamda da çıkar konseptinin dışında işbirliği fikrine yönelmelerine sebep oldu (Balaam & Veseth, 1996: 191). Teknolojik gelişmeler bu on yıl içinde dünyanın yeniden şekillenmesinin en büyük itici gücü halini aldı. Bilgi ve iletişim alanında yaşanan gelişmeler, devletler ve halkları birbirine yakınlaştırarak *Yeni Dünya Düzeni*'nin oluşmasına öncülük etti.

20. yüzyılın son çeyreğinde Batı Avrupa, hala içe dönük bir siyaset izliyordu, ancak yenilenme konusunda istekli olduğu da açıktı. Bu sadece dıştaki rekabetçi ortama karşı alınmış bir önlemin değil, aynı zamanda *Avrupa Topluluğu* fikrinin güçlendirilmesine de duyulan bir arzunun sonucuydu. Topluluk; bir yandan dış pazarlarda ihracat elini güçlendirmeye çalışırken, bir yandan da dünyanın en büyük ticaret bloğunu oluşturacak ekonomik entegrasyonun arayışındaydı. Küresel ekonomideki artan bölgesel entegrasyonun devamı niteliğinde olan farklı bölgesel

ticaret blokları da (en önemlileri NAFTA ve ASEAN olmak üzere) yine bu dönemde yapılandırıldı (Aldcroft & Sutcliffe 1999:222).

Entegrasyon, temelde Avrupalı bir kavram değildir. 1960'lı yıllarda Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği, And Paktı ve Merkez Amerika Ortak Pazarı gibi yapılanmalar zaten mevcuttur. 1990'ların başındaysa Latin Amerika'da çeşitli entegrasyon projeleri çoktan hayata geçirilmişti. Kuzey Amerika'da 1989 yılında ABD ve Kanada arasında Serbest Ticaret Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma, 1994 yılında Meksika'nın katılımıyla Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA) adını aldı.

Hale'e göre (2000: 28), 1990'ların başında Soğuk Savaş'ın bitimiyle gelen ekonomik küreselleşme ve liberalleşme, dış ekonomik ilişkilerin eskisi gibi devletlerin denetiminde değil iş adamlarının ve tüketicilerin bireysel kararlarına dayanacağını haber veriyordu. Artan özelleştirme politikaları ve ülke bazında uluslararası kurum ve kuruluşların merkezi yetkisinin azaltılması da bunun bir sonucudur. Bu dönemde uluslararası ticaret de bu gelişmelerden nasibini alarak daha bağımlı hale geldi. 1995'de Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması bunun bir sonucudur. Bunlar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan en geniş çaplı reformlardır. Bütün bunlar 1948'de kurulmaya çalışılmış olan Uluslararası Ticaret Örgütü tartışmalarını da yeniden gündeme getirdi. Daha önce imzalanmış olan Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT), güçlü ve çok taraflı ticaret sisteminin uzun görüşmeler sonucunda liberalleştirilmesi sürecini hızlandırdı. Bu da geniş kapsamlı bir revizyon ihtiyacını doğurdu. Bu süreç Uruguay Görüşmeleri ile başladı ve en nihayetinde de DTÖ' nün kurulmasıyla sonuçlandı ²⁷.

Uluslararası yapılanmalarda meydana gelen bu değişiklikler, haliyle ticaret antlaşmaları ve kuruluşların doğrudan muhatabı olan ulus devletlerin ulusal içtihadında da birtakım düzenlemeler gerektirdi. Meksika ve Türkiye, bu anlamda çok farklı zorluklarla karşılaştı ve politikalarına bu doğrultuda hazırlamak zorunda kaldı.

Türkiye, bu süreçte bir yanda demokrasisini pekiştirmek ve iyileştirmek zorunda kalırken, bir yandan da ekonomik reformlara uyum sağlamak durumunda

---

²⁷ Bkz. : https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm

bırakıldı. Bu ekonomik reformların hayata geçirilmesi siyasi ve kurumsal düzenlemeleri zorunlu hale getirdi. Bu düzenlemeler de özellikle ücretler, vergilendirme, tarımsal destek ücretleri ve popülist çözümlerden kaçınmak gibi konularda sorunlar yarattı (Webb, 1998: 370). Avrupa Topluluğu, 1993 yılında Avrupa Birliği'ne dönüştü. Türkiye ise, 1960 Ankara Antlaşması ile geçiş sürecinin tamamlanmasıyla AB ile olan ilişkilerinde yeni bir döneme girdi. Taraflar arasında 1996 yılında Gümrük Birliği (GB) hayata geçirildi. 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi ile Türkiye *aday ülke* statüsü kazandı.

Aynı dönemde Meksika da başka sorunlarla yüzleşmek zorunda bırakıldı ve daha önce uygulamak zorunda bırakıldığı ekonomik reformlar, 1994 senesinde çok büyük bir krizin yolunu açtı. Ayrıca sosyal zeminde iyice belirgin hale gelen derin eşitsizlikler, ülkenin güneyinde konuşlanmış olan bazı yerel grupların başkaldırmasına sahne oldu. 1994 yılında NAFTA'nın imzalanmasıyla ayaklanmalar şiddetlendi. *“Sosyal eşitsizlikler kendini içsel ve bölgesel seviyede hissettirdi. Maquilaradoların katkılarıyla sanayileşen kuzeyin aksine, hala Kızılderililerin yaşadığı güney hala kırsal özelliklerini muhafaza ediyordu”* (Reyes, 1999: 166).

Bu bölümde, hem bu on yılı hem de gelecek dönemleri şekillendiren bölgesel entegrasyon çabalarının analizi yapılacaktır. Bir tarafta Meksika'nın NAFTA içindeki, diğer tarafta Türkiye'nin AB içindeki bölgesel entegrasyonunun ayrı değerlendirmesi yapılacaktır. Her bir bölümde iki örgütün kurumsal örgütlenmesi, özellikleri ve tezin konusu olan ülkelerle ilişkileri irdelenecektir. Bu entegrasyon çabalarının Türkiye ve Meksika'nın ulusal yapılarında meydana getirdikleri değişimler ve etkiler tartışılacaktır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, iki ülkenin de ekonomik göstergelerinde söz konusu süreçte önemli bir değişim söz konusudur. Buradan yola çıkarak Türkiye ve Meksika'nın bölgesel entegrasyonlarına alternatif yaklaşımlar tartışılacak ve Türkiye'nin Almanya'ya, Meksika'nın ise ABD'ye olan göç eğilimi bu kapsamda ele alınacaktır.

Tablo 3.1: 1990’larda Meksika ve Türkiye

	1989	1990	1995	2000
Tarım, Katma Değerli (GSMH'nin %'si)				
Mexico	7.8	7.8	4.4	3.5
Turkey	17.1	18.1	16.3	11.3
Nakit Fazlası ya da Açığı (GSMH'nin %'si)				
Mexico	..	-2.5	-0.5	-1.0
Turkey	..	-3.0	-4.1	..
Enerji Kullanımı (kişi Başına Düşen Kg Cinsinden Petrol Kullanımı)				
Mexico	1,400.6	1,430.9	1,376.0	1,408.6
Turkey	925.3	976.3	1,052.1	1,201.1
Hizmet İthalat ve İhracat Hacmi (GSMH'nin %'si)				
Mexico	19.0	18.6	25.2	26.3
Turkey	16.2	13.4	19.9	20.1
Dış Borç Hacmi (ABD doları üzerinden)				
Mexico	94,016,246,000.0	104,604,453,000.0	164,954,676,000.0	152,260,437,000.0
Turkey	41,577,123,000.0	49,424,156,000.0	73,781,102,000.0	116,792,699,000.0
Doğrudan Yabancı Yatırım, net giriş (ABD doları üzerinden)				
Mexico	2,785,000,000.0	2,549,000,000.0	9,526,290,000.0	18,110,008,381.0
Turkey	663,000,000.0	684,000,000.0	885,000,000.0	982,000,000.0
Pazar Fiyatları Üzerinden GSMH (ABD doları üzerinden)				
Mexico	222,977,042,346.5	262,709,785,592.7	343,792,780,638.9	683,647,980,782.4
Turkey	107,143,348,667.1	150,676,291,094.2	169,485,941,048.0	266,567,532,789.5
GSMH Büyümesi (yıllık %)				
Mexico	4.2	5.1	-5.8	5.3
Turkey	0.3	9.3	7.9	6.8
Kişi Başına Düşen Milli Gelir, Atlas Metodu (ABD doları üzerinden)				
Mexico	2,300.0	2,750.0	4,570.0	5,750.0
Turkey	1,920.0	2,300.0	2,850.0	4,190.0
Gairy Safi Sermaye Olusumu (GSMH'nin %'si)				
Mexico	22.9	23.1	16.9	22.5
Turkey	23.5	24.5	25.5	20.8

Mal ve Hizmetlerin İthalatı (GSMH'nin %'si)				
Mexico	19.1	19.7	20.9	26.9
Turkey	17.8	17.6	24.4	23.1
Sanayi, Katma Değeri (GSMH'nin %'si)				
Mexico	29.4	28.4	32.5	34.9
Turkey	34.0	32.2	33.2	31.3
Enflasyon, GSMH Fiyat İndirgeyicisi (yıllık %)				
Mexico	26.5	28.1	31.6	10.8
Turkey	75.4	58.2	86.0	49.2
Alım Satım Ticareti (GSMH'nin %'si)				
Mexico	32.1	32.1	44.8	50.6
Turkey	25.6	23.4	33.8	30.9
Askeri Harcamalar (GSMH'nin %'si)				
Mexico	0.5	0.5	0.5	0.5
Turkey	3.1	3.5	3.9	3.7
Resmi Kalkınma ve Ekonomik Yardımların Net Değeri (ABD doları üzerinden)				
Mexico	96,570,000.0	156,250,000.0	384,140,000.0	-57,780,000.0
Turkey	144,910,000.0	1,303,850,000.0	312,540,000.0	326,930,000.0
Kabul Edilen Kişisel Döviz Havaleleri (ABD doları üzerinden)				
Mexico	2,793,000,000.0	3,098,000,000.0	4,368,120,117.0	7,524,542,969.0
Turkey	3,063,000,000.0	3,246,000,000.0	3,327,000,000.0	4,560,000,000.0
Nüfus Büyümesi (yıllık %)				
Mexico	2.0	2.0	1.9	1.5
Turkey	1.8	1.7	1.6	1.5
Nüfus, Toplam				
Mexico	83,901,643.0	85,609,404.0	94,426,946.0	102,808,590.0
Turkey	53,066,569.0	53,994,605.0	58,522,320.0	63,240,157.0
Hibe Dışı Gelir (GSMH'nin %'si)				
Mexico	..	15.3	12.7	12.5
Turkey	..	13.7	17.9	..
Hizmetler vs, Katma Değeri (GSMH'nin %'si)				
Mexico	62.9	63.7	63.2	61.6
Turkey	48.9	49.8	50.5	57.4

Toplam Borç Hizmeti (Mallar, hizmetler ve birincil gelirin ihracat yüzdesi)				
Mexico	34.2	21.8	28.1	31.6
Turkey	37.6	33.8	30.1	38.9
Şehir Nüfus Artışı (yıllık %)				
Mexico	2.7	2.7	2.4	1.9
Turkey	4.1	4.0	2.4	2.3

Kaynak: Dünya Kalkınma Göstergesi tarafından hazırlanmıştır

Bölgesel Entegrasyonun Değerlendirilmesi

Tarih boyunca bölgesel entegrasyon var olmuş bir süreçtir. “İki ya da daha fazla bağımsız ülkenin, gönüllü olarak ekonomik ve siyasi yapılarını ve hatta belli bir aşamaya kadar ulusal politikalarını ilişkilendirmeleri günümüzde uluslararası bir hal aldı. (Mattli, 1999:1)”. Grinspun ve Krelewich’e göre (1999: 19), entegrasyon süreci iki ya da daha fazla sosyal birimi bir araya getirir ve böylece aralarındaki ekonomik ve sosyal ilişkileri güçlendirirken iletişim ve karşılıklı aktarımı artırır. Entegrasyon süreci ülkeler arası resmi antlaşmalarla yapılabileceği gibi resmi olmayan süreçler yoluyla da gerçekleşebilir. Resmi entegrasyon antlaşmaları NAFTA ya da AB özelinde Maastricht Antlaşması gibi farklı biçimler alabilir.

Entegrasyon teorileri genelde AB entegrasyonunu anlamak için oluşturulmuştur. Çünkü Avrupa, 1950li yılların başında Avrupa Kömür Çelik Topluluğu’nun (AKÇT) oluşturulmasıyla bölgesel entegrasyonun gerçekleştiği ilk bölgedir. Yine aynı zaman diliminde birçok ülkenin serbest ticaret bölgelerinin ötesine geçerek gümrük birlikleri, ortak pazarlar, parasal ve ekonomik birlikler yoluyla derin bir entegrasyon sürecine girdiğini unutmamak gerekir. Dünya genelinde birçok devlet bu anlamda bölgesel ticaret antlaşmalarına getirilen düzenlemeleri takip eden bölgesel entegrasyon antlaşmalarını imzaladı. Bu antlaşmalar, ulusal egemenlikle ilişkilendirilen dış politika ve ekonomi politikası süreçlerini ilga etmeye başladı. Bu sürecin iki önemli örneği 1994 yılında oluşturulan NAFTA ve 1958’de gümrük birliğiyle (Avrupa

Ekonomik Topluluğu) başlatılan Avrupa Birliği'dir. AET'yi 1986'da Tek Pazar ve 1993 yılında resmen kurulan ve ekonomik bir birlik niteliği taşıyan AB takip etti.

Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları ²⁸

Serbest Ticaret Bölgesi (STB)

Göreceli olarak minimum seviyede bir entegrasyonun varlığına işaret eder. STB içindeki ülkeler, ürettikleri mal ve hizmetlere konulan gümrük bariyerlerinin ortadan kaldırılmasını taahhüt eder. Yine de, STB dışındaki ülkelere uygulanacak gümrük vergilerini belirlemek o devletin inisiyatifindedir.

Gümrük Birliği, bir grup devletin hem kendi kolektif sınırları içerisinde hem de dış sınırlar dahilinde dışsal ticaret engellerini kendi belirledikleri düzenlemedir. Avrupa Topluluğu'nu oluşturan Roma Antlaşması da bu fikir üzerine kuruludur. Gümrük Birliği, ekonomik ve politik entegrasyon için önemli bir adımdır. Devletler, artık gümrük vergilerini ticaret partnerlerine danışmadan belirlemekte serbest olmadıkları için egemenliklerinin bir kısmından başka bir siyasi otoriteye devretmek suretiyle vazgeçmiş sayılırlar. Burada kazanç, derinleşen ekonomik entegrasyondur.

Ekonomik Birlik

Ekonomik ve siyasi entegrasyonun son aşamasıdır. Ekonomik birlikte, gümrük engellerinin dışında gümrük dışı engeller de kaldırılır. Bu da tam entegrasyon süreciyle sonuçlanır. Hatta entegrasyonun derecesi bundan daha da ileriye gider. Ekonomik birlikteki devletler, mallar, hizmetler ve bireylerin dolaşım serbestliği ilkelerini benimser. Bu durum egemenlikte aşınma meydana getirirse dahi ekonomik aktiviteyi arttırdığı için cazip hale gelir.

Meksika ve NAFTA entegrasyon sürecinde STB aşamasındayken, Türkiye ve AB gümrük birliği içinde ilişkilerini sürdürmektedir. Her iki ülke de bu anlamda geniş ve kapsamlı biçimde bağlandıkları bir pazar sistemi oluşturarak bazı ekonomik amaçlarla ulusal sınırlarını ve egemenliklerini geri plana atmış bulunmaktadır.

---

²⁸ Balaam and Veseth'in (1996: 219,220) tespitlerine göre

Ticaret ve Gümrük Genel Antlaşması (Daha sonra Dünya Ticaret Örgütü'ne dönüştü), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, IMF ve Dünya Bankası gibi küresel ekonomik kuruluşlar, devletlere dayatılmaktan ziyade politikaların koordine edilmesinin kendi çıkarlarını kollama kapasitelerini arttıracak düşüncesiyle kabul edilebilir hale getirilmiştir. Bu uluslararası kuruluşlar, güçlü devletlere zayıf devletlere uygulamak üzere kural koyabilme alanı tanır, ancak zaten güçlü olan devletlere herhangi bir kural dayatmaz (Keohane and Nye, 1993:2-3).

Keohane'nin işbirliği ve çatışma arasındaki ilişkiye ilişkin görüşlerine yer verilen giriş bölümünde de değinildiği gibi Soğuk Savaş bittiğinde hem Batı Avrupa hem de ABD kurumsallaşma eğilimlerini iyice arttırdılar. Keohane, uluslararası kuruluşların işbirliğine olan katkılarından da bahseder. Fakat bu işbirliğinin güçlü devletlerin çıkarlarıyla yönetildiğini ve işbirliğinin sadece ortak çıkarların bulunduğu alanlarda yapıldığına dikkat çeker. Ayrıca bu kuramda işbirliğinin çatışmaya meyilli olan alanlarda gerçekleşmeyeceği savı dikkat çekicidir. Sonuç olarak da uluslararası rejimler, Soğuk Savaş sonrasında sadece devlet politikalarına yön verdikleri için değil aynı zamanda devletler için de faydalı hale geldikleri için de önemli bir pratik haline geldi. Bu anlamda devletlerin karar mekanizmalarını ve karar inisiyatiflerini etkileyen bir nitelik aldılar. Avrupa'nın belki de en önemli kuruluşu olan Avrupa Topluluğu çok önemli bir hale geldi. Uluslararası kuruluşların ana rolü, bilgi sağlama ve aktörleri koordine etmektir. Realist yaklaşımda devletlerarası çatışmalar göreceli güç ve tehdit olgularıyla şekillenir. Siyasi ve ekonomik çıkarlar doğrultusunda oluşturulan ulusüstü ve ulusal koalisyonlardan doğan ulusüstü ve uluslararası çatışmalar ise, devlet politikalarının önemli bir belirleyenisidir. Yine de uluslararası kuruluşlar da önemli bir rol üstlenir.

Uluslararası ve ulusal aktörleri içeren bu koşullar altında devletlerin eylem belirleme ve politika üretme kabiliyetleri sınırlandırılır. Yine de, Meksika ve Türkiye için ekonomik çıkarların dışında kültürel ve tarihsel bağlar da entegrasyon için önemli bir motivasyon kaynağıdır. Öniş'e göre (1998: 413), Türkiye kimlik seçimini yaparken Batı ve Doğu değerlerini birlikte değerlendirmelidir. Bu anlamda coğrafik konumuna bağlı olarak Batıyla ekonomik ilişkilerini güçlendirirken merkez Asya siyasetiyle olan

kültürel, dilsel, kültürel ve dinsel bağlarını da göz önünde bulundurmalıdır. Bu noktada Türkiye'nin genişletilmiş kimliği, bir engel olarak değil bir fırsat olarak düşünülmelidir.

Meksika örneğinde, ülkenin topraklarının yarısının ABD'ye kaybetmiş olmasıyla yabancı düşmanlığı hızla arttı ve bu durum Fransız Devrimi ve fikirleriyle daha da pekişti (Reyes, 1999:167). Bu da ülkeyi Batı Yarımküresi'yle olduğu kadar; dilsel, sömürgecilik sonrası kültürel miras, din ve gelenekler bağlamında ortaklıkları olan diğer Latin Amerika ülkeleriyle devletlerarası ekonomik işbirlikleri kurmak için daha istekli hale getirdi.

1990'lardaki küreselleşme eğiliminin getirdiği ve devlet politikalarının üretilmesinde oldukça etkili hale gelen ve ekonomik kazanımların ön plana çıktığı siyaset ve politika konjonktürü, entegrasyon bağlamında Meksika'yı ABD ve Kanada'ya, Türkiye'yi ise AB ve ABD ile işbirliği içine soktu.

3.1 NAFTA

3.1.1 NAFTA'ya Genel Bir Bakış

NAFTA, iki gelişmiş ve bir gelişmekte olan ülkeyi bir araya getiren ilk serbest ticaret bölge örneğidir. Daha sonra sayıları artacak olan STB'ler içinde ilk olması sebebiyle çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır. ABD ve Kanada, 1980'li yıllarda zaten bir serbest ticaret antlaşması imzalamıştı. ABD hükümeti, aynı zamanda 1980'lerin ortalarından itibaren Meksika hükümetini ekonomisini liberalleştirmesine yönelik olarak politikalarını reforma zorluyordu. Bu anlamda Meksika zaten korumacı ticaret sistemini liberalleştirmeye yönelik bazı önlemler almıştı. Yapılan eleştirilere rağmen NAFTA'nın rotası oldukça açıktır ve getirdiği sonuçlar ortadadır. Bu ticaret antlaşmasıyla ticaret engellerinin azaltılması ticareti ve istihdamı arttırmış, tüketiciler için rekabetçi fiyatlar üzerinden daha fazla ürün seçeneği sunmuş ve üç ülke için de refah artışına sebep olmuştur. NAFTA, 450 milyon insan ve 17 trilyon dolarlık mal ve hizmeti kapsayarak zamanla dünyanın en büyük serbest ticaret alanı haline geldi. 1994 yılında yürürlüğe girmesiyle ticaret canlandı, yatırımlar arttı ve her üç ülke de daha rekabetçi hale geldi. NAFTA'yla ilişkilendirilen 39 milyonun üzerinde iş imkanı yaratıldı. Artan ticaret, tüm bölgede başta iş, tarım, emek ve tüketici sahaları olmak üzere birçok farklı alanda etki yarattı. 1993'den 2008'e kadar NAFTA ülkeleri arasındaki ticaret 228 milyar dolardan 902 milyar dolara yükselerek üç katına çıktı. NAFTA üyesi ülkelerin hepsi, kendi aralarında yaptığı ticarete günlük bazda ortalama 9 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşmayı başardı.²⁹

Yine de, NAFTA'nın ekonomik işbirliği anlamında kurumsallaşması bu üç ülkenin sadece birinin kültürel izleri üzerine kuruludur. Bu da Amerikan değerleri, kavramları ve gelenekleridir. Bu sebeple NAFTA'nın bu tek taraflı kurumsallaşması oldukça neoliberaldir ve bu anlamda bölgesel bir kimliğin oluşmasını önemli ölçüde

---

²⁹ Derbez-Bautista Luis Ernesto. NAFTA'nın Geleceği: Avantaj ve Dezavantajları, School of Law of the University of Colorado. 2011.

kısıtlayan ekonomik bir düzenlemeye dayanır. Tezin bundan sonraki bölümü büyük orana NAFTA'ya ilişkin olarak 2005 yılında ABD Kongre Araştırma Merkezi bünyesinde ve Villarreal M. Angeles ve Fergusson F. Ian tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına dayalıdır.

Tarihsel Geçmiş

1987 yılında Kanada ve ABD bir serbest ticaret antlaşması imzaladı. Bu antlaşma, dönem içinde imzalanmış ve içinde ezber bozan hükümlerin bulunduğu en geniş kapsamlı serbest ticaret düzenlemesidir. Örneğin; bu antlaşma ile 1998 itibarıyla tüm gümrük vergileri kaldırılmıştır. Bazı ekonomi uzmanları, NAFTA'yı ülkeler arasındaki ekonomik bağları güçlendirmesi, daha etkin üretim süreçleri yaratması, tüketim mallarını daha düşük fiyatla sunma kolaylığı sağlaması ve çalışma ve yaşam standartlarını yükseltmesi sebebiyle son derece olumlu bir gelişme olarak değerlendirdi. Bir başka kesim ise; düzenlemeyi istihdamdaki hayal kırıklığı yaratan etkisi, ücretlerde sebep olduğu düşüş (özellikle gelişmekte olan ülkeler için) ve emek standartlarını ile çevre koşullarını iyileştirmek konusunda gösterdiği isteksizlik sebebiyle eleştirdi. NAFTA, hem Meksika, Kanada ve ABD için hem de uluslararası ticaret ve yatırım için birtakım kuralların oluşmasına öncülük etti. Antlaşmanın uluslararası kabul görmüş hükümleri arasında; mallar için pazar erişimi, dış yatırımın ve fikri mülkiyet haklarının korunmasıyla ilgili düzenlemeler, iş dolayısıyla seyahat edenlere dolaşım kolaylığı, menşei kurallarına ve hükümet tedariklerine erişim gibi kavramlar yer aldı. Ayrıca antlaşma, hükümetler arasında çevre ve emek işbirliği konusunda da düzenlemeler getirdi.

1980'lerin ortalarından izlenmeye başlanan ticaret serbestisi süreci dünyanın en korumacı devletlerinden biri olan Meksika'yı dünyanın en açık devletlerinden biri haline getirdi. Meksika'nın devletçi politikalarını dönüştüren bu açılmada, ülke ekonomisini yerle bir eden 1980 borç krizinin etkisi oldukça büyüktür. Bu STB, ABD'ye Meksika'daki özellikle siyasetten fazlaca etkilenen tarım sektörü gibi alanlarda reformları geri çekme ihtimaline karşı önlem alma fırsatı da veriyordu. NAFTA'nın çeşitli sanayi çevrelerinin ve çıkar gruplarının korumacı ekonomi yönündeki taleplerini çevirme konusundaki etkinliği de aşıkardır. Bu süreç içinde Meksika hükümetinin temel

hedefi, yabancı yatırımcıyı çekmek için yatırım güvencelerini arttırmak ve bu şekilde ekonomiyi büyütmektir. NAFTA'nın yürürlüğe girmesinden bu yana Meksika antlaşmayı diğer devletlerle imzaladığı antlaşmalar için de örnek kabul etti. NAFTA sağladığı ticaret ve yatırım olanaklarının yanı sıra, Meksika'daki siyasi çoğulculuk ve demokratik sürecinin iyileştirilmesi için önemli bir adımdı.

3.1.2 NAFTA Hükümlerinin Değerlendirilmesi

NAFTA, her üç ülkenin pazarını diğerlerinin ihracat ihtiyacı için bir fırsat haline getirdi. Yaratılan bu ekonomi dünyanın en büyük tek pazarlarından birinin doğmasına sebep oldu. NAFTA gümrük ve gümrük dışı vergileri de kapsayan ticaret serbestisi, menşei kuralları, hizmet ticareti, dış yatırım, fikri mülkiyet hakkının korunması, hükümet alımları, uyuşmazlık çözümü gibi birçok önemli hüküm barındıran geniş bir düzenlemeydi. Emek ve çevreye ilişkin birçok önemli hüküm ayrı NAFTA antlaşmaları içerisinde yer aldı.

NAFTA hakkında genel değerlendirmeler üç ana noktada özetlenebilir. Bunlardan birincisi, antlaşmanın tarafların kalkınma düzeylerindeki farklılıkları göz ardı eden ve az gelişmişliği fırsatçı bir biçimde pekiştiren bir antlaşma olduğudur. İkincisi, bir tek pazar yaratan antlaşmanın önemli ölçüde talep sürekliliği ve buna bağlı olarak ekonomik döngü sağlamış olduğudur. Ancak bu talep sürekliliği Meksika'nın piyasaya ucuz emek kaynağı olarak eklenmesinden ötürü ABD ve Kanada için faydalı olurken Meksika için bağımlılığı sürdüren kısıtlayıcı bir unsur olmuştur. Son olarak, Meksika'nın arzdan çok talep kaynağı olması ülkenin hem üretim hem de tüketim açısından bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, eşitsizler arasındaki bir antlaşma faydayı da eşitsiz olarak pay eder.

3.1.2 Ticaret Sınırlamalarının Kaldırılması

Antlaşma, Kuzey Amerika'da gelecek 15 sene içinde üretilen ve ticareti yapılan tüm gümrük ve çeşitli gümrük dışı engellerin kaldırılmasını öngörmekteydi. Bu

çerçevede bazı gümrük engelleri antlaşmanın kabulünün ardından kaldırıldı. Ayrıca antlaşma, ithalatçı ülkeye bazı koruma hakları da getiriyordu. Örneğin; ithalat yapan ülke kendi üreticisinin bir başka NAFTA ülkesiyle yapılan ithalattan zarar görmesi durumunda gümrük vergilerini arttırabilecek, bazı özel durumlarda kota uygulamasına gidebilecekti. Bu aşamada ABD ve Kanada arasında zaten halihazırda bir serbest ticaret bölgesi düzenlemesi olduğu düşünüldüğünde, bu kuralların Meksika için oluşturulduğu açıkça görülebilir. Başka önemli düzenlemeler, tekstil, giyim-kuşam, otomotiv ve tarım sanayilerinde de görülebilir.

Tarımda NAFTA biri Kanada ve Meksika, diğeri Meksika ve ABD arasında olmak üzere tarım alanında sınırlar arası ticareti düzenleyen bazı ikili antlaşmaları da içeriyordu. Genel olarak, ABD-Kanada serbest ticaret bölgesi hükümleri ABD'nin ülkeyle olan ticaretinde etkin olmaya devam etti. ABD-Meksika tarım ticaretine ilişkin olarak NAFTA ile tarım ticaretinde gümrük dışı sınırlamaların birçoğu gerek gümrük vergisi kotalarının ya da gümrük vergilerinin görüşülmesi yoluyla kaldırıldı. Şeker gibi hassas tarım ürünlerine ilişkin vergiler 15 yıllık bir süre içinde azaltılarak bitirildi. Mısır üretimi ise, tarım ürünleri içinde vergilerin kaldırılmasının en uzun sürdüğü kalem oldu. Bu anlamda Meksika-ABD ticaretinin neredeyse yarısı antlaşma yürürlüğe konana kadar gümrükten muaf hale getirilmişti.

Hizmet Ticareti Serbestisi

Bu hükümle ortak ülkeler arasındaki ticarete bir dizi kural ve zorunluluk getirildi. Antlaşma, ABD-Kanada arasındaki serbest ticaret bölgesine ve çok taraflı ticaret müzakerelerinden oluşan Uruguay Görüşmeleri'ne kadar genişletildi. Bunların yanında her bir ülkenin çekince koyduğu ya da dışında tutulmak istediği maddeler de vardı. Bunlar arasında; deniz taşımacılığı (ABD), film ve yayımcılık (Kanada), petrol ve gaz sondajı (Meksika) gibi konular yer almaktadır.

NAFTA, Meksika'da birçok hizmet sektörünü etkiledi. Ancak bankacılık sektörünü de dolaylı olarak etkileyen finans sektörü düzenlemenin en çok etkilediği alandır. Diğerleri göreceli olarak daha az etkilendi.

Diğer Hükümler

NAFTA gümrük ve gümrük dışı sınırlamaların kaldırılması yoluyla getirdiği pazar serbestisi uygulamalarının dışında dış yatırım, fikri mülkiyet haklarının korunması, uyuşmazlıkların çözümü ve hükümet alımları gibi konularda da düzenlemeler getirdi. NAFTA metni, emek ya da çevre gibi çok önemli konuları düzenlememekteydi. Özellikle Meksika da birçok politikacı, bu konuları düzenleyecek maddelerin de metne dahil edilmesi gerektiğini savundu. Bu konuların düzenlenmesine karşı olan siyasetçiler ise serbest ticaret bölge uygulamasının yaratacağı ekonomik büyümenin zaten çevre ve işçi hakları konularında da iyileştirmeler getireceğini savunmaktaydılar. Bu çerçevede üç taraflı antlaşmaların yanı sıra ABD ve Meksika arasında çevre konusunda işbirliğini öngören iki taraflı bir antlaşma da imzalandı.

Otomotiv sektöründe NAFTA, antlaşmanın belki de en çok etkilediği alan olan Kuzey Amerika otomotiv sektörünün entegrasyonunda son derece araçsal bir şekilde kullanıldı. NAFTA'nın yürürlüğe girmesinden sonra ABD'nin araç ve otomotiv parçalarındaki ticareti belirgin bir şekilde artış gösterdi. Meksika, ABD'nin motor ve araç pazarında en önemli ticaret partneri haline geldi. 1993-2014 yılları arasında ABD'nin Meksika'ya olan otomotiv ihracatı %251 Meksika'dan yaptığı ithalat ise %679 oranında arttı.

3.1.3 Meksika'nın Antlaşmadaki Yeri

NAFTA, Meksika hükümetinin makroekonomi politikalarını birçok yönden etkiledi. Hükümetin bu süreçte temel argümanı, antlaşmanın getireceği ulus aşırı sermayenin ekonomiye hız kazandıracağı şeklindeydi. Ancak hükümet; Meksika, ABD ve Kanada arasındaki derin farklılıkları gözden kaçırmıyordu. Meksika halkının temel kaygısı tarım ve tarım sektörü için önemli olan tahıl, fasulye ve mısır gibi ürünlerin koruma altına alınmasıydı. Düzenlemelerin hayata geçirilmesi için öngörülen süre on beş seneydi. Antlaşmaya uyum sağlayabilmek adına Meksika anayasası değiştirildi. Özellikle satılması ya da istimlak edilmesi mümkün olmayan *ejidosların* (halka ait topraklar) düzenlendiği ve özel mülkiyete ilişkin olan 27. madde değiştirildi ve bu topraklar ailenin en yaşlı üyesi (devrim fikirlerine karşı olan) tarafından satılabilecek şekilde yeniden düzenlendi. Kırsal kesim toprakları da serbest pazar mantığı içinde

tekrar düzenlendi. Hükümet yüksek profilli sermayeyi ve fikri mülkiyet haklarını korumaya ise (özellikle ABD’den kaynaklanan) bilhassa önem verdi.

NAFTA sosyal konuları ise tamamen düzenleme dışı bırakmıştı. Emek, işçi hakları, çevre koruması, insan hakları ve göç gibi sosyal gündemi ilgilendiren hiçbir konu antlaşma hükümleri içinde yer almıyordu. Sonraki süreçte emek ve çevre antlaşmaya dâhil edildi, ancak hükümler son derece yetersizdi. Ayrıca karşıt mekanizmalar oldukça karmaşık ve bir o kadar da bürokratikti. Sendikaların ve sivil örgütlerin katılımı son derece kısıtlıydı ve aynı şeyler çevreye ilişkin antlaşma için de geçerliydi.

Meksika hükümeti ulusal egemenliği zedeleyecek herhangi bir ticari yaptırımını onaylamaya en başta ihtiyatlı yaklaştı. Ancak antlaşmayı imzalamaktan doğan sorumlulukları gereği hükümet birçok maddeyi onaylamak durumunda kaldı. Antlaşmanın onaylanmasını engellemek üzere kimi sosyal aktivistler harekete geçti. Yine de antlaşmanın imzalanmasına engel olamadılar.

NAFTA’nın temel mantığı, 1980’lerden beri uygulanmakta olan yapısal değişikliklerin devamını sağlamaktı. Bir *geri dönmeme garantisi* olarak da işlevselleştiren NAFTA, Meksika’da son birkaç on yılda uygulanan ekonomik politikaların ve oluşturulan kurumların yok edilmesine engel olmayı da hedefliyordu. Böylece bu antlaşmanın serbest pazar ekonomisinin yaratacağı büyümeyle gelen ve karın yeniden dağıtımı gibi sorunların önüne de geçmeyi hedefliyordu. Meksika geri kalmışlığını, bu antlaşmayla NAFTA ülkelerinin ekonomi politikalarının uyumlulaştırılması yoluyla ve ABD ekonomisine eklenmek suretiyle gidermeye çalışıyordu.

Meksika iç hukukunun önemli bir noktası ise, imzalanan antlaşmanın iç hukuka üstünlüğü ilkesidir ve bu da antlaşma hükümlerinin, Kongre tarafından kabul edilen herhangi bir hüküm hatta anayasa hükmünden daha üstün tutulacağı anlamına gelir. Kısacası, imzalanan bir antlaşma hem devlet hem de federal seviyede imzalanmış sayılır. Diğer iki NAFTA ülkesi içinse durum böyle değildi ve bu da Meksika için farklı yasal sonuçlar getirecekti (Cardero, 1999: 195). Öte yandan, Meksika teknokratik

elitleri NAFTA'yı Meksika için yeni bir modernleşme projesi olarak görüyordu. Ancak bunun Avrupa Topluluğu tarafından öngörülen kadar radikal bir modernleşme projesi olmadığını belirtmek gerekir.

Bu anlamda antlaşmanın temelde ticaret serbestisine dayandığını ve bölgeyi bir bütün olarak güçlü bir neoliberal model haline getirmeye çalıştığını söyleyebiliriz. Bu antlaşmada ABD ve Kanada'nın temel amacı ürünlerinin rekabet edebilirliği arttırmakken; Meksika'nın daha fazla yabancı yatırımı (özellikle ABD'den) ülkeye çekmektir (Reyes, 1999:169). NAFTA, Meksika tarafında büyük beklentiler yarattı. Bu sebeple imzalandığı 1994 yılının Meksika için artan entegrasyonla ekonominin hızla geliştiği bir dönemin başlangıcı olması bekleniyordu. Ancak durum hiç de öyle olmadı ve Meksika yakın tarihinin en çalkantılı ve istikrarsız senesini NAFTA'nın imzalandığı sene yaşadı. Beklentilerin aksine yaşanan sermayenin ülke dışına kaçması; döviz rezervlerinin hızla erimesine, sabitleştirilmiş döviz kurunun terk edilmesine ve pesonun %71 oranında değer kaybetmesine sebep oldu (Motamen-Samadian & Ortiz, 1999: 209). Ulusal paradaki neredeyse %100'e yaklaşan değer kaybı Meksika ekonomisini derinden sarstı ve 1995 yılına gelindiğinde bu oran %6 daha geriledi. İşsizlik büyük bir sorun haline gelirken maaşlar düştü ve faiz oranları tırmandı. ABD'nin finansal desteğini alan Meksika en nihayetinde ekonomik büyüme oranını artan petrol fiyatlarına da bağlı olarak iyileştirebildi. Hükümet, en nihayetinde bankaların tahsil edilemeyen krediler yüzünden doğan mali sorumluluklarını da üstlenmek zorunda kaldı. Ancak üstlenilen bu sorumlulukların bir kısmı yasal bile değildi. Tüm bunlar, Meksika'dan ABD'ye daha önce görülmemiş bir göçe sebep oldu. 1997 yılında göçmen sayısı neredeyse dokuz milyona ulaşmıştı ve bu insanların birçoğu hayatlarının en verimli çağındaydı. Göçmenler, 1997 yılına gelindiğinde 6000 milyon dolara ulaşan bir gelir kaynağı yarattı. Beklentilerin çok ötesinde olan bu miktar ABD'nin turizm gelirinin bile çok üstündeydi. Göçmenlerin ailelerine gönderdiği para bile 2003 yılında 13 milyar dolardı. Bu rakam petrol ihracatı rakamlarını geçmese de yabancı yatırımdan ve turizm ve gelirlerinden çok daha fazlaydı (Escalante vb., 2008: 532).

Meksika tarafında, göçmenler Meksika başkanı tarafından seçim yarışlarında ulusal kahraman ilan edilmişti.³⁰ 1994 yılı aynı zamanda güneyli yerlilerin isyanlarının başladığı yıldır ve bu isyanlar, Meksika kolektif bilincinde derin izler bıraktı. Tüm bunlar asla olmaz diye düşünülen bazı politik gelişmelere sebep oldu. Aynı yıl ana muhalefet partisi lideri Meksika başkanı seçildi. Böylece yetmiş yıllık devrimci parti yönetimi sona erdi.

3.1.4 Yerli İsyanlarının Değerlendirmesi

NAFTA'nın uygulanması neoliberal reformları hızlandırdı. Fakat toprağın devamlı özelleştirilmesi, köylü, çiftçi ve yerlilerin boyunduruk altına alınması devrimci ruhu modern zamanlara taşıdı; Zapata'nın ayak izleri daha da belirginleşti ve yeni bir devrimci hareket olan ve silahlı mücadele yürütecek olan Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu (ZUKO) meydana getirdi. ZUKO'nun 1994'ün Ocak ayında Meksiko City'ye yürürken benimsediği slogan: “*Silah ve doğrulukla kuşanan, onurlu binlerce yerli ülkeyi modernitenin tatlı rüyasından uyandırmak için sallayacak*”³¹ şeklindeydi.

Biz buradayız: Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu

Sesini duyurmak için silahlanan sesler,

Yüzünü göstermek için saklayan yüzler,

Adını kazanmak için gizleyen isimler,

Kırmızı yıldızdır

*Bizi insanlığa, yüzümüzün görülebileceği ve sesimizin duyulabileceği
bir dünyaya çağıran*

Yarının tohumları geçmişte atılır

Siyah maskelerimizin ardında

³⁰ <http://www.migrationpolicy.org/article/traitors-heroes-100-years-mexican-migration-policies>

³¹ Marcos, S. (2001). “Kelime Silahımızdır: Seçme Yazılar” isimli kitaptan “Çaresizlikten Umuda Uzanan Uzun Bir Yolculuk” şiiri, New York: Seven Stories Press, sayfa 60–69.

Silahlanmış sesimizin ardında

Bizi gördüğünüz şekillerin ardında

Her şeyin ardında, biz varız

Görmeyi reddettiğiniz bizler:

*birbirinin içine geçmiş tüm ırklardan, tüm dillerden ve tüm yerlerden
gelen basit ve sıradan adamlar ve kadınlarız*

Görmeyi reddettiğiniz bizler:

Dışlanan, hoş görülmeven, zulmedilen ama sizinle aynı olan

Unutulmuş kadınlar ve erkekleriz.³²

1994 yılında küçük bir gerilla grubu, çeşitli şehirlerde belediyelere eş zamanlı saldırılar yaptı. Komutan Marcos San Cristobal de las Casas’da bir belediye balkonunda yaptığı konuşmada şunları söyledi: “Bugün NAFTA’nın başladığı gündür. Bugün aslında Salinas de Gortari (Meksika Başkanı) tarafından modernizasyon programında görmezden gelinen ve yok sayılan Meksika yerlilerinin de ölüm günüdür. Bu sebeptir ki; bugün Meksika köylüleri kendileri için ölüm fermanı niteliğinde olan bu antlaşmaya karşı ayaklandı ve bir yaşam hakkı olan ve sorunlarına derman olacak özgürlük ve demokrasi taleplerini haykırmak için toplandı. Bizim başkaldırma sebebimiz budur. Unutulmasın ki bu etnik bir harekettir.” ZUKO, ayaklandığı ilk günden itibaren radikal ve demokratik bir devrim rotası izledi. Devrimci ordu, üç kere başkanlık gören ve müzakereler, kırmızı alarmlar ve medya karartmaları ile hayatta kalan hükümete karşı düşük yoğunluklu savaş stratejisi izledi. Bu süreçte ZUKO’yla ilgili diğer bir önemli nokta, muhalif literatürden çektiği ilgi ve akademide yeni teorik argüman oluşturmaya sebep vermesi ; hem de Meksika’da ve dünyada olup biteni anlamak üzere hareket üzerine yapılan siyasi yorumlardır. “ZUKO’nun vizyonu yapıçözümcü bir dünya görüşü üzerine kuruludur. Bu dünya görüşü, siyasetin açık ve müzakereci doğasını kabul eder. Normlar ya da evrensel çözümler ancak demokratikleşmenin bir bileşeni olarak ele alınabilir. Bu anlamda devrimci ordunun

³² ZUKU’nun 1996 yılında düzenlenen ilk “İnsanlığa Karşı Neo-liberalizm” toplantısının açılışından notlar

siyaset anlayışı; yönetilenler, siyaset ve demokrasi alanı anlamında son derece radikal bir yöntem sunar.”³³

3.2 Meksika için Alternatif Entegrasyon Yaklaşımları

Meksika’nın Latin Amerika ülkeleriyle olan entegrasyonu oldukça sınırlıdır. Bunlar içinde en kapsamlısı, 1980’de imzalanan Montevideo Antlaşması’nın bir sonucu olan Latin Amerika Entegrasyon Birliği’dir.³⁴ 2000 yılına kadar Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Küba, Ekvator, Meksika, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezüella olmak üzere birlik 12 üyeden oluşmaktaydı. Birliğin siyaset ve ekonomide çoğulculuk, Latin Amerika ortak pazarının sağlanmasıyla oluşturulacak tek taraflı eylemlerin ilerlemeci dönüşümü, esneklik, üye ülkelerin gelişmişlik seviyelerine uygun olarak belirlenecek siyaset anlayışı, ticari antlaşmalarıyla oluşturulacak çeşitlilik gibi genel prensipleri vardı.

Bu entegrasyon hareketinin üç temel mekanizması vardır:

- Üçüncü ülkelere uygulanan gümrüğe karşı üye ülkelerden gelen ürünlere konulacak olan bölgesel gümrük tercihi ilkesi
- Bölgesel antlaşmalar (tüm üye ülkeler arasında ortak)
- Bölgedeki iki ya da daha fazla ülkenin daha katılımını sağlayacak kısmi alan antlaşmaları.

Ancak antlaşmanın, yürütmeyi sağlayacak gerekli kurumları bulunmadığı gibi, birlik içindeki ülkelerin antlaşmanın uygulanması için gösterdiği çaba da aynı değildi. Bu da en nihayetinde ticaret akışının her ülkeyle ayrı ayrı imzalanacak ikili bir antlaşmayla düzenlenmesine sebep oldu. Sonuçta NAFTA içindeki ticaret dengesi büyüme gösterirken Latin Amerika entegrasyon projesi unutulmaya yüz tuttu.

³³ Popke, E. Jeffrey. 2004. “The face of the other: Zapatismo, responsibility and the ethics of deconstruction,” Social and Cultural Geography.

³⁴ <http://www.aladi.org/sitioAladi/quienesSomos.html>

3.3 Avrupa Birliği' ve Türkiye

3.3.1 Genel Bir Bakış

Tarihsel Seyir

1951: Altı kurucu üyenin katılımıyla Avrupa Kömür- elik Topluluğu kuruldu.

1957: Aynı altı lke, Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ve Avrupa Enerji Topluluğu'nu (EURATOM) kurdu.

1973: Topluluğa  ülke daha katıldı ve ortak politika belirleme süreci hız kazandı.

1979: Avrupa Parlamentosu için ilk doğrudan seçimler yapıldı.

1981: İlk Akdeniz genişlemesi gerçekleşti.

1992: Avrupa Tek Pazarı kuruldu.

1993: Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği resmen kuruldu.

1997: AB liderleri merkez ve Doğu Avrupa'dan 10 ülkeyle daha üyelik müzakerelerine başladı.

1999: 11 ye ülkede Euro sadece ticari finansal aktarımlar için de olsa kullanılmaya başlandı.

1999: Helsinki Zirvesi'nde Türkiye aday ülke statüsüne kavuştu.

Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda Roma Antlaşması'nı imzalayarak 1957 yılında Avrupa Topluluğu'nu (AT) kurdu. AT'nin ilk genişlemesi 1973 yılında Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda'nın katılımıyla gerçekleşti. 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında da İspanya ve Portekiz topluluğa ye oldu. Dokuz yıl sonra Avusturya, Finlandiya ve İsveç topluluğa katıldı (Mattli, 1999:2).

1990'larda Merkez ve Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesiyle *Sınırsız Avrupa* fikri yükselişe geçti. 1990 yılında Doğu Almanya yeliğe kabul edildi. Mallar, hizmetler, kişiler ve sermayenin serbest dolaşımının esas alındığı Tek Pazar ise 1993 yılında hayata geçirildi. 1990'lı yıllar, 1993'de imzalanan Maastricht ve 1999'da

imzalanan Amsterdam Antlaşmaları sebebiyle Avrupa entegrasyonu için çok önemli bir dönemdir.

Maastricht Antlaşması, tek para birimiyle ilgili birtakım kuralların oluşturulmasını sağladı. Ayrıca hem dış ve güvenlik politikalarında hem de adalet ve iç işlerinde daha yakın işbirliğine gitme kararı alındı. Bu antlaşmayla Avrupa Topluluğu bugün bilinen ismiyle Avrupa Birliği'ne dönüştü. Amsterdam Antlaşması ise, Maastricht'in başardıklarını AB kurumlarını güçlendirerek, birliği dünya politikasında tek bir ses haline getirerek ve Avrupalı vatandaşlar için istihdam yaratarak ve insan haklarını güçlendirerek ileriye götürmeyi hedefliyordu. 1995 yılında birliğe Avusturya, Finlandiya ve İsveç olmak üzere üç üye daha katıldı. Schengen Antlaşması ile kişilerin serbest dolaşımı ilkesi, sınırda pasaportlarla bekleme zorunluluğunun kaldırılmasıyla güç kazandı. Bu da milyonlarca insanın başka ülkelerde eğitim almayı istemesiyle farklı bir sektörün oluşmasıyla sonuçlandı.³⁵

3.3.2 AB'ye Üyelik Kriterleri

2014 yılında Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan bir belgede de³⁶ belirtildiği üzere, 1993'de eski komünist ülkelerin birliğe katılma süreçlerini görüşürken bir çerçeve hazırlamak için *Kopenhag Kriterleri* oluşturuldu. Avrupa Konseyi tarafından birliğe üye olmak için tamamlanması gereken kriterler böylece belirlenmiş oldu. Türkiye'de bu kriterleri tamamlamakla sorumlu tutuldu.

Aday ülkelerin tamamlaması gereken kriterler temel olarak şu şekildedir:

- Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarının korunmasını sağlayacak istikrarlı kurumlar,
- Birliğin rekabetçi pazar gücünü kaldırabilecek ekonomik kapasite ve işleyen bir pazar ekonomisi,

³⁵ http://europa.eu/about-eu/eu-history/1990-1999/index_en.htm

³⁶ Fontaine, Pascal (2014) "The European Union explained: Europe in 12 lessons". European Commission, Directorate-General for Communication.

- Birliğin amaçlarını desteklemek de dahil olmak üzere üyelik koşullarını yerine getirebilme kapasitesi. Üye ülkeler ayrıca AB hukukunu uygulayabilecek gerekli kamu yönetimi kapasitesine de sahip olmalıdır.

AB üyeliğinin ilk adımı, üyelik görüşmeleri olarak nitelendirilebilecek olan katılım müzakereleridir. Müzakereler, üye ülke ve AB'yi temsil eden Avrupa Komisyonu arasında sürdürülür. Bu müzakereler bittikten sonra üyelik kararı oy birliği usulüyle Avrupa Konseyi'nde alınır. Üyelik için Avrupa Parlamentosu'nun da rızası istenir ve bu da tam üyeliğin ancak üye ülkelerin mutlak çoğunluğunun katılıma onay vermesiyle gerçekleşebileceği anlamına gelir. Katılım antlaşması, hem üye ülkeler hem de aday ülke tarafından kendi anayasal prosedürüne uygun olarak onaylanmalıdır. Müzakere süresince aday ülke, AB'yi ekonomik kapasite anlamında yakalayabilmek için birlikten katılım öncesi mali yardım alma hakkı kazanır. Ayrıca üye ülke, AB ile istikrar ve ortaklık antlaşması da imzalar. Bu süreçte AB çeşitli mekanizmalarla aday ülkenin üyelik durumlarını değerlendirmek amacıyla ülke içindeki yönetsel ve ekonomik reformları izleme yetkisini elde eder.

Yine aynı belgede içinde Türkiye'nin de bulunduğu Avrupa'nın sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğine ve Avrupalı kimliğinin ne ifade ettiğine dair bir kamuoyu tartışmasına yer verilir. *“Her üye ülkenin jeopolitik ve iktisadi çıkarlarının farklılaşması sebebiyle bu soruların mutlak bir şekilde yanıtlanması mümkün değildir. Türkiye'nin katılımının Ermenistan, Gürcistan ve Kafkaslardaki diğer ülkelerin üyeliğiyle ilgili tartışmalara yol açması ise kaçınılmazdır.”*

3.3.3 Türkiye'nin Birlikteki Yeri

Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Konseyi ve Avrupa İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün kurucu üyelerinden biri olan Türkiye'nin AB'ye 1987 üyelik için yaptığı ilk başvuru aynı yıl reddedildi. 1992'den sonra AB'ye dönüşen Avrupa Topluluğu ve Türkiye arasındaki ilişkiler güvenlik kaygılarının başat belirleyici olduğu Soğuk Savaş konjonktüründe başladı (Eralp, 2000: 173). 1990'lar, Türkiye'nin adaylık sürecinin gitgide uzaması ve ilişkilerin daha çok AB savları etrafında şekillenmesi

sebebiyle Türk elitlerinde birliğe ve ilişkilere yönelik bir hoşnutsuzluğun oluştuğu bir dönemdir. Ancak Helsinki Zirvesi'nde de belirtildiği gibi bu dönem AB genişlemesinin öncelik olarak görüldüğü bir dönemdir.

*“Avrupa Konseyi, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki’de toplanmıştır. Bu toplantıda Millenium Deklarasyonu kabul edilmiş ve bu belgeyle genişleme sürecinde yeni bir döneme işaret eden önemli kararlar alınmıştır. Alınan bu kararların esas amacı, birliği daha etkin hala getirmek, kurumları reform etmek, ortak bir güvenlik ve savunma politikası oluşturmak ve rekabetçi, iş olanağı sağlayan ve hepsinden önemlisi sürdürülebilir bir ekonomi yaratmaktır.”*³⁷

Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edildiği Helsinki Zirvesi bu çerçeveyi tamamen değiştirdi. Yine de Türkiye, adaylık bekleyen en geniş ve adaylık için en tartışmalı ülkedir.³⁸ “Çağdaş Türkiye siyasetinde öngörülebilirlik oldukça zorludur. Çünkü Türkiye'nin politika yapma süreci genelde sınırları dışındaki olaylara göre şekillenir ve bu anlamda siyaset üretimi ülkenin kendi kontrolü dışında gerçekleşir (Ahmad, 1993: 213).

Adaylık Süreci

Türkiye-AB ilişkileri, 1963 yılında imzalanan ve katılım rejimine tabi olan Ankara Antlaşması ile şekillendi. Bu antlaşma entegrasyon için hazırlık süreci, geçiş süreci ve tamamlanma süreci olmak üzere üç ana aşama belirledi. Hazırlık sürecinin yol haritasını çizen Ankara Antlaşması'ndan sonra 1970 yılında, geçiş sürecinin nasıl ilerleyeceğini ve bu süreçte tarafların yükümlülüklerinin neler olacağını belirlemek üzere Ek Protokol imzalandı. Ek Protokol ile taraflar arasında gümrük duvarlarının tamamen kaldırılması hedeflendi. AB, geçiş sürecinin en başında menşei Türkiye olan tüm ürünlerde gümrükleri kaldırırken, Türkiye'nin menşei AB olan ürünleri için gümrükleri kaldırma süreci kademelendirildi.³⁹

İzlenen strateji, iç politikada çok partili sistemi güçlendirmek ve ekonomi politikasında devletçilikten uzaklaşarak daha batılı bir rota belirlemektir. Devlet,

³⁷ http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm

³⁸ Turkey's Quest for EU membership. EU briefings, March 2008.

³⁹ <http://avrupa.info.tr/eu-trade-and-economy/customs-union.html>

burjuvazinin beklediği ölçekte bir ekonomik büyümeyi sağlayacak kadar güçlü değildi. Yabancı yatırım ve yardımlar, hızlı büyümenin en önemli aracı olarak görülmekteydi (Ahmad, 1993:224). Türkiye'nin Gümrük Birliği için gereken şartları sağlaması için yirmi iki senelik bir geçiş süreci belirlendi. 1987 yılında Türkiye'nin yaptığı üyelik başvurusu reddedildi. Ancak AB, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ve Doğu Avrupa ülkelerinin de bu anlamda durumunun değişmesiyle genişleme politikasını revize etti. 1995 yılında geçiş sürecinin tamamlanmasıyla Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği projesi resmen hayata geçirildi ve Türkiye de AB menşeli sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük engellerini kaldırdı.

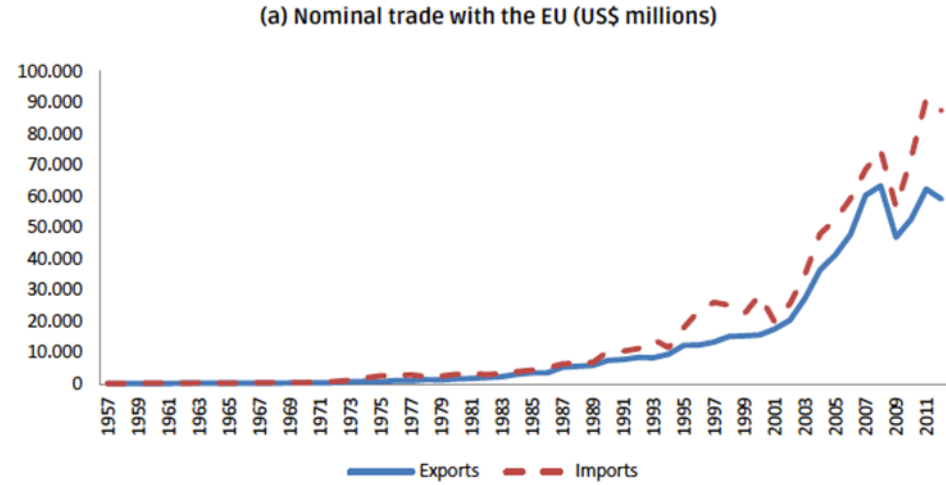
Gümrük Birliği

Burada sunulan bilgiler, Dünya Bankası tarafından AB-Türkiye arasında oluşturulan Gümrük Birliği'ni değerlendiren ve Ian Gillson, Francis Rowe ve Kamer Karakurum Özdemir'in içinde bulunduğu bir ekip tarafından 2014 yılında hazırlanan bir rapora dayanmaktadır.

Türkiye ve AB arasındaki Gümrük Birliği (GB) içeriği bakımından öncüdür ve kendine özgüdür. Gümrük Birliği'nin uygulamaya konması, AB ve Türkiye arasındaki ticaret ilişkileri bakımından bir dönüm noktasıdır. GB, AB'nin üye olmayan bir ülkeyle oluşturduğu ilk işlevsel yapı ve yasal sisteminin bir kısmını başka bir ülkeyle paylaştığı ilk enstrümandır. Türkiye GB ile birçok sanayi ürününde ve bazı tarım ürünlerinde AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni uygulamayı üstlendi. Taraflar bu adımla tüm gümrük engellerini, miktarsa kısıtlamaları ve ikili ticaretlerinde benzer bir etki yaratan tüm ücretleri karşılıklı olarak kaldırmayı taahhüt etti. 1996 yılında bu uygulamaların bir sonucu olarak taraflar arasındaki ikili ticaret hacmi dört katı oranında arttı. AB'den Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY), Türk ve Avrupalı şirketler arasındaki üretim ağlarının entegre olması sebebiyle çok yüksek oranda arttı. GB bu gelişmeleri destekler biçimde Türkiye'nin üretim verimliliğine birçok sanayi ürününde ithalat gümrüklerinin kaldırılması sebebiyle olumlu etki yaptı. GB ayrıca Türk tüketicisinin lehine etki yaratan teknik düzenleme reformları ve altyapı yatırımları sebebiyle AB müktesebatına uyum sürecine de katkı sağladı. Bütün bunlara ek olarak GB uygulamasıyla ticaret kolaylıkları ve gümrük reformları konusuna da Türk Gümrük

İdaresi modernize edilerek ilerleme sağlandı. Gelecek on yıl içinde ekonomik anlamda şaha kalkacak olan Türkiye'nin gitgide iyileşen performansında bu gelişmelerin etkisi büyüktür.⁴⁰ Ancak değişen küresel ekonomi, GB içindeki bazı eksikliklerin açığa çıkmasına sebep oldu. 1995 sonrası dönemde GB uygulamaları, hem küresel ekonomideki yapısal değişimlerle hem de Türkiye'nin kendi içyapısındaki değişimlerle aynı döneme denk düştü. Bu dönem, hem yeni yeni filizlenen piyasa ekonomileriyle hem de doğuya doğru yol alan AB genişlemesiyle tetiklenen ve küresel ticarete beklenmeyen bir artışın olduğu bir dönemdir.

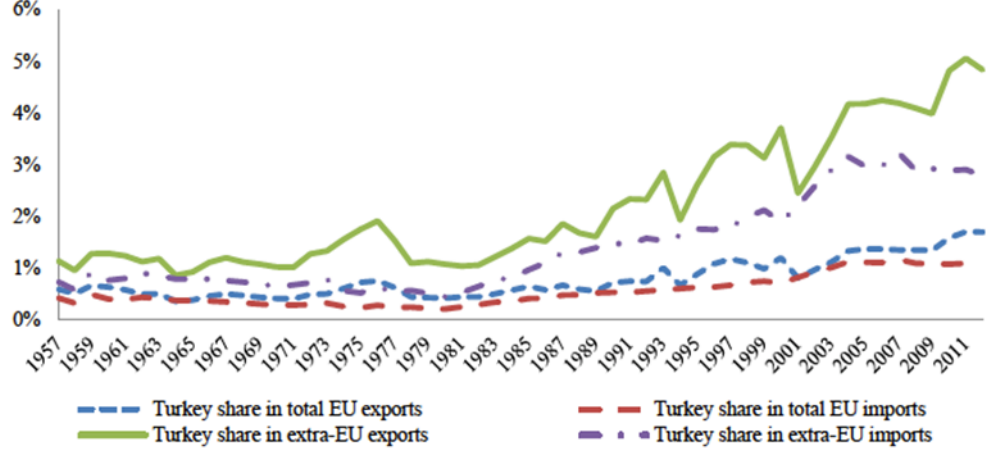
Grafik 3.1: Türkiye'nin AB ile Ticaretinin Değişimi (Milyon Dolar)

Kaynak: IMF 2013.

⁴⁰ Bkz Grafik 1

Grafik 3.2: Türkiye ile Ticaretin AB Ekonomisindeki Yeri

Source: IMF Direction of Trade Statistics.

Kaynak: IMF 2013.

GB ile Türkiye, hem AB pazarına soktuğu sanayi ürünleri için gümrük ve kota muafiyeti kazandı, hem de birlikten ekonomik yardım almaya başladı. Tam üyelik de, ülke ekonomisine tarımsal destek ve bölgesel gelişme için kazanacağı yardımlar ve emeğin ve tarımsal ürünlerin serbest dolaşımıyla büyük katkı sağlayacaktı. Ayrıca ülke, politika üretmede son derece etkin olan bazı kurumlarda doğrudan yer alma hakkı kazanacaktı.

AB tarafında ise Türkiye'yi üye olarak kabul etmenin getireceği en büyük finansal yük, emeğin serbest dolaşımı ilkesinin getireceği sorunlardır. Ülkenin uzun süren üyelik sürecinde bu tartışmanın yarattığı etki büyüktür. Görüldüğü gibi ilişkiler siyasetten ziyade iktisadi sebeplere dayanır. Yine de ilişkilerin gidişatının belirlenmesinde bu iki alan mutabıktır ve birbirini destekler (Hale, 2000: 29).

Türk kamuoyunda ise Avrupa Konseyi kararıyla 1995 yılında Gümrük Birliği'nin kurulması kararı, üyelikle ilgili olarak olumlu ve umutlu bir havanın doğmasına sebep oldu. Ancak taraflar arasındaki derin farklar yorumlamaya yer bırakmayacak şekilde açıldı. AB tarafı, GB uygulamasını Türkiye'ye üyelik vermeden

ekonomik ilişkilerini güçlendirecek önemli bir fırsat olarak görürken, Türkiye için GB tam üyeliğe giden yolda alınmış önemli ve kapsamlı bir adımdı. Taraflar arasındaki bu görüş farklılığı etkin bir ilişkinin oluşturulmasındaki en büyük engeldir. AB'nin Gümrük Birliği konusundaki bu tavrı, Türk tarafında derin bir hayal kırıklığı yarattı. Türk kamuoyunda bu durum GB'nin tam üyelikle ilgili hiçbir umut içermemesi ve Türkiye'nin bu uygulamada yer almasının asla etkin olamayacağı bir mekanizmada sadece kurallara uymakla yükümlü olacağı düşüncesiyle mizahi söylemlere bile sebep oldu. Bu sav, AB'nin genişlemesini Merkez ve Doğu Avrupa ve Güney Kıbrıs yönünde sürdürmesiyle daha da güç kazandı (Eralp, 2000: 175,181).

Ahmad'a (1993:226) göre, AB'nin genişleme hedefleri bölgeyi etki altına alabilmek için sadece Doğu Avrupa üzerine kuruludur ve Türkiye aslında bu süreç içinde oyalanmaktadır. Bu anlamda AB'nin tavrı, partner bir ülkeyle sürdürmeye çalıştığı ilişkilerden ziyade bir müşterisine sunduğu bir lütuf gibidir. Tüm bu olumsuzluklara rağmen 1999 Helsinki Zirvesi'yle Türkiye adaylık statüsüne kavuşmayı başarmıştır.

3.3.4 1999 Helsinki Zirvesi

Helsinki Zirvesi'nde kabul edilen 12. Madde, ilişkilerin gidişatı açısından son derece önemlidir:

“Avrupa Konseyi, Komisyon'un hazırladığı ve Türkiye'deki ilerlemelere ilişkin değerlendirmelere yer veren raporunda da belirttiği gibi ülkenin Kopenhag Kriterleri'ne uyum sağlamak üzere yaptığı reformları son derece umutlandırıcı bulmaktadır. Türkiye bu süreçte birliğe üye olma hedefinde olan diğer ülkelerin kriterleri yerine getirmekte gösterdiği performansı yakalayabilmiştir. Bu sebeple Türkiye var olan Avrupa Stratejisi'ne göre belirlenen ve ülke içindeki reformları desteklemeyi ve hızlandırmayı hedefleyen ve tüm aday ülkelerin faydalandığı katılım öncesi stratejisinden yararlanma hakkını elde etmiştir. Katılım amacıyla insan

haklarına ve 4⁴¹ ve 9(a)⁴² numaralı paragraflarda belirtilen konulara ilişkin siyasi kriterleri sağlamak üzere derinleşecek siyasi diyalog da bu kapsamda yer almaktadır. Türkiye bu süreçte, Birlik ve aday ülkeler arasında katılım müzakerelerini görüşmek üzere yapılan toplantılarda ve bu amaçla oluşturulan program ve birimlerde yer alma hakkını da elde etmektedir. Katılım ortaklığı, üye ülkelerin katılım hazırlıklarındaki sorumluluklarını ve aday ülkenin siyasi ve ekonomik kriterleri sağlamada izleyeceği yol haritasını belirleyen daha önce kabul edilmiş Konsey Kararları'na dayanmakla beraber, iç hukukun AB müktesebatıyla uyumlulaştırılma sürecini de içerir. Bu anlamda gerekli izleme mekanizmalarının oluşturulması ortaklığın önceliklerinden biridir. Türk iç hukukunun müktesebatla uyumlulaştırılması sürecinde Komisyon, müktesebata uyumu değerlendiren raporlar hazırlamakla yükümlüdür. Avrupa Konseyi, bu aşamada Komisyonu AB'nin finansal destek ve katılım öncesi mekanizmalarını harekete geçirecek bir çerçeve çizmekle yükümlü tutar. ”⁴³

Bu aşamadan sonra Türkiye’de üstüne düşen yükümlülükleri yerine getirmek üzere harekete geçti. Türkiye’nin AB politikasının temel dinamikleri; demokrasi ve insan haklarının iyileştirilmesi, serbest pazar ekonomisi için gerekli kurumsal mekanizmaların kurulması ve günlük yaşamda modern yaşam standartlarının belirlenmesi hedefleriyle belirlendi.⁴⁴ 2005 yılında da Türkiye için katılım süreci resmi olarak başladı.

---

⁴¹ Avrupa Konseyi, bu yeni süreçte 13 ülkenin yer aldığı ve tek bir çerçevede ele alınacak olan katılım sürecinin kapsayıcı niteliğini onaylar. Aday ülkeler, birlik tarafından eşit olarak değerlendirmeye alınır. Bu ülkelerin AB’nin kurucu antlaşmalarında belirtilen değer ve hedefleri paylaşmaları esastır. Bu çerçevede aday ülkelerin BM Sözleşmesi’nde yer alan çatışmaların *barışçıl çözümü* ilkesini benimsemeleri ve kendi sınırlarındaki ve diğer çatışmalarda bu ilkeye mutabık olmaları beklenir. Bunu uygulamada yetersiz kalınması durumunda konu makul bir süre içinde Uluslararası Adalet Divanı’na taşınmalıdır. Avrupa Konseyi, konuyu en geç 2004 yılı sonunda sonuçlanmak üzere UAD’ de konunun çözümünü desteklemek üzere ve katılım sürecinde nüksetmesini engellemek amacıyla değerlendirecektir. Bu noktada Avrupa Birliği Konseyi, Kopenhag Avrupa Konseyi’nde belirlenen kriterlere uyumun katılım için bir önkoşul olduğunu hatırlatmak ister.

⁴² Avrupa Konseyi, New York’ta 3 Aralık tarihinde Kıbrıs Sorunu’nun çözümü için sürdürülen kapsamlı görüşmeleri son derece olumlu bulmaktadır ve BM Genel Sekreteri’nin konuyu bir çözüme kavuşturmak için gösterdiği çabaya verdiği desteği bir kez daha tekrarlamak ister.

⁴³ http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm

⁴⁴ <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-european-union.en.mfa>

3.4 Türkiye için Alternatif Entegrasyon Modelleri

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle oluşan yeni dinamikler, Türk tarafındaki karar alıcılarını da entegrasyon için alternatif rotalar aramaya itti. Türk siyasetçiler, Türkiye'nin bölgesindeki konumu sebebiyle sahip olduğu stratejik önemi daha fazla vurgulamaya başladı. Ankara bu süreçte yeni bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkeleriyle olan ilişkilerini güçlendirerek 1990'ların başında bu ülkelerle beklenmedik bir ekonomik, siyasi ve kültürel bağ yarattı. Bu süreç de ne yazık ki çok uzun sürmedi. Ülkelerin, Türkiye'den beklentileri çok yüksekti ve ne yazık ki Türkiye'nin bu beklentileri karşılayacak yeterli kaynak ve kurumsal yapısı yoktu. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin Avrupa içindeki konumu da değişti ve Türkiye ağırlığı 1992 yılından itibaren AB ile olan entegrasyon sürecine verdi (Eralp, 2000: 174).

Ancak Başbakan Necmettin Erbakan, 1996-1997 yılları arasındaki görev süresince hem Orta Doğu'da hem de Güneydoğu Asya'da Müslüman nüfuslu ülkelerle bağları güçlendirmeye çalıştı. Bu da Gelişen 8 (G-8) adını alarak Türkiye'yle beraber Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Malezya, Nijerya ve Pakistan gibi ülkelerin yer aldığı bir oluşumun ortaya çıkmasına sebep oldu. Proje içinde yer alan ülkeler bu oluşuma olan bağlılıklarını sürdürse de, bunun Türkiye ekonomisinde iyileşmeye sebep olacağını söylemek çok da mümkün görünmemektedir. Diğer ticaret partnerleri, toplamda Türkiye ihracatının yalnız %3,9'unu ithalatının ise % 4,2'sini oluşturmaktadır. Bu anlamda dönem hükümetinin ideolojik bağlantılarının dışında Türkiye'nin bu İslamcı Açılım'dan çok karlı çıkabileceğini söylemek zaten mümkün değildir ve Müslüman olmaları dışında bu ülkeleri bir arada tutan çıkarlarının olmaması sebebiyle proje sadece sözde kalmıştır.

Bu projenin İslamcı karakteri, kendi aralarında daha homojen ve coğrafi olarak daha yakın bulunan Orta Doğu ülkelerinden daha farklıdır. Yine de bu grup içinde petrol ve doğalgaz ihracatçısı ülkeler bulunması sebebiyle ülkeler birbirinin önemli ticaret partnerleri oldu. Özellikle bunlar arasında Suudi Arabistan, Cezayir, Mısır ve İran, Türkiye'nin çok önemli ithalat partnerleridir ve aralarındaki toplam ticaret hacmi neredeyse yıllık 1 milyar dolardır. Bu rakamları diğer büyük ticaret partnerleri

olarak İsrail, Libya, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Ürdün takip etmektedir (Hale, 2000: 34-35).

3.5 Meksika ve Türkiye'nin Göç Deneyimlerinin Karşılaştırılması⁴⁵

Meksika ve Türkiye, emek göçü anlamında birbirinden farklı rota izlemiş iki ülkedir. 1970'li yıllarda Türkiye'nin dışa olan emek göçünde önemli bir değişim oldu ve 1990'ların sonunda Türkiye emek göçü için kaynak ülke haline geldi. Bu tarihten sonra ülkeye göçmen işçiler vasıtasıyla gelen dövizde ciddi bir gerileme yaşandı ve işçi ihracatı büyüyen emek gücünü absorbe etmek ve gelişmemiş bölgelerde kalkınma sağlamak için bir araç olarak görülmedi. Yani bu dönemde 1960'lardaki gibi göçün kalkınmaya sebep olacağı umutları hakim değildi. Ayrıca 1990larda eski Sovyet ülkelerinden bavul ticareti ve kayıtdışı olarak ev hizmetlerinde, kişisel hizmetler sektöründe çalışan göçmenler Türkiye'ye gelmeye başladı. Türkiye göç veren bir ülke olmaktan çıkıp daha az göç veren ve daha çok göç alan bir ülke haline geldi. Bu da göç kaynaklı gelirlerin önemini yitirmesi anlamına geliyordu.

Meksika'da ise durum Türkiye'dekinin tam tersidir. Çünkü Meksika'da aynı dönemde ABD'ye göç etmek durumunda kalan Meksikalı sayısı bir senede ortalama 700.000'dir. Bu da 20 milyon dolarlık bir işçi dövizine gelmektedir. Türkiye'de ise emek piyasasına girmek isteyen gençler için iş yaratmak oldukça problemlidir. Buna bir de kadınların, eski çiftçilerin, eksik istihdamda olanların istihdam edilme sorunu eklenmişti. Tüm bunlara karşılıksa yalnızca küçük bir kesim yurt dışında çalışmak üzere göç etme niyetindeydi. Türkiye'nin göçmen kapasitesi, ülke nüfusunun üçte biri tarım sektöründe istihdam edildiğinden nüfusunun dörtte biri tarım sektöründe çalışan Meksika'dan daha fazlaydı. ABD, Meksikalı göçmenler için; Almanya ise, Türk işçiler için varış noktasıydı. NAFTA'nın bu anlamda kuruluş amaçlarından biri, Meksika'da ekonomiyi destekleyerek yeni iş olanakları yaratmak ve böylece göçe engel olmaktı. Bu anlayış, yabancı yatırımı teşvik etti ve *maquiladoras* adı verilen kurumlardaki iş olanaklarını arttırdı. Ancak NAFTA, tarım gibi korumalı sektörlerde de

⁴⁵ Escobar, Agustín; Hailbronner Kay; Martin Philp ve Meza Liliana (2006). "Migration and Development: Mexico and Turkey", International Migration Review, Vol. 40, No. 3 (Fall, 2006), pp. 707-718.

emeğin yer değiştirmesine sebep oldu. Artan göç oranı ise bir süre sonra düşüşe geçecekti.

Türkiye ise aynı dönemde AB ile üyelik müzakerelerine başlamıştı ve müzakereler Türk tarafında yabancı yatırımı ve iş olanaklarını arttıracak yönünde umutlara sebep olmuştu. Türkiye'nin bu süreçten beklentisi AB ülkelerinde iş olanakları arayan yeni göçmenler yaratmak değil, kendini AB üye ülkeleri standartlarına yükselterek modern bir altyapıyla güçlenen ve yüksek ücret olanakları olan iş imkanları yaratmaktı. Ancak üyelik durumunda Türkiye'nin 2015 yılı itibarıyla en büyük nüfuslu AB ülkesi olması ve iş olanağı yaratmanın yavaş olması durumunda AB ülkelerine göçlerin önlemez olacağı öngörülmekteydi.

Meksikalı ve Türk işçiler, ABD ve Almanya'da hükümet tarafından onaylanan bir program çerçevesinde *misafir işçi* olarak kaydedildi. Bu programın sonlanmasıyla birlikte göçmen işçilerin iki ülkede gördüğü muamele arasında önemli farklar olduğunu söylemek gerekir. Başlangıçta Meksika'dan ABD'ye göç akışı çok yüksek değildi. Fakat daha sonraları Meksika'da yaşanan bir dizi kriz sonrası ve ABD'li çiftçilerin ucuz işgücüne olan talebinin artmasıyla, Meksikalı işçilerin ABD'de yasal olmayan yollardan iş aramasını tetikledi.

Türk göç deneyimi ise oldukça farklıydı. Almanya, 1973 yılında Avrupa Birliği dışından gelen işçilerin istihdam edilme uygulamasını iptal etti. Bu süreçte zaten Almanya'ya yerleşmiş olan yabancı işçilerin bir yıldan daha fazla bir süreyle ülkede kalmasına izin verildi. Bundan sonra zaten Almanya'da yaşayanların birçoğu ülkede kaldı. Peşî sıra patlak veren askeri darbelerin de etkisiyle daha fazla sayıda Türk, Almanya'ya çalışma başvurusunda bulundu. Ancak 1990'ların sonunda Almanya ve Türkiye arasındaki göç akışı düşüşe geçti ve bu göçlerin büyük bir kısmı ya ailelerine kavuşmak isteyenlerden ya da sığınma hakkı talep edenlerden oluşmaktaydı. Türkler, Almanya'ya yerleşmeye başlayınca işçi dövizlerinde düşüş yaşandı. Meksika'da ise bu durum tam aksi şekilde tezahür etmekteydi.

3.6 1990'lar Meksika ve Türkiye Neoliberal Krizi

1994 sonunda Escalante'ye göre (2008: 531) Meksika pesosunun %100 devalüe olması Meksika ekonomisini felce uğrattı. İşsizlik arttı, ücretler düştü ve faiz oranları hızla yükseldi. 1988-1994 arasında hükümet hatalarına çok da ses çıkarmayan birçok borçlu bu krizden sonra bankalardan aldıkları kredileri ödeyememeye başladı. Bu borçların büyük bir kısmı makine ve malzeme satın almak için kullanıldı ya da emlak ve ulaşım (otomobiller) alanlarında kullanıldı. Bu anlamda bu durum en çok orta sınıfı etkiledi. ABD'nin finansal desteğine ve petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak Meksika krizin üstesinden gelmeyi başardı. Mali ve parasal politikalar, konjonktürle uyum içindeydi. 1994-2000 arası yönetim, krize mali kemer sıkma politikalarıyla destek vermeyi denedi. ABD'de duruma benzer bir şekilde Meksika'nın uluslararası finansal pazarlara erişimini sağlayacak mali bir yardım paketi hazırlayarak cevap verdi. Meksika hükümeti, asıl yatırımı bankacılık sektörüne yaptı. Hükümet, borçları sadece ilgili taraflarla sınırladı; bankaları muhasebe işlerini Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ile uyum içinde tutmaya zorladı; mevduat sigortasına sınırlamalar getirdi; yabancı yatırımcılara Meksika bankalarını satın alma hakkı tanıdı ve banka portfolyolarındaki risklere bağlı olarak rezerve alt sınırları belirledi (Kehoe and Meza, 2012: 19).

1990'larda Türkiye'de kurulan koalisyon hükümetleri, ülkede ekonomik ve politik istikrarsızlığa sebep oldu ve 1994, 2000 ve 2001'de olmak üzere üç ayrı kriz patlak verdi (Öniş, 2009: 52- 54). Neoliberal dönemin ilk büyük krizi olan 1994 krizi, mali sebeplere ve ödemeler dengesindeki sorunlara bağlı olarak patlak verdi. Bankacılık sektöründeki problemler ve IMF, Dünya Bankası ve AB'yle ilişkilendirilebilecek radikal yapılandırma süreçleri de sorunun kaynakları arasındadır. Yine demokratikleşme reformları ve Avrupalılaşma süreci var olan sorunları değiştirdi. Örneğin: 2000 krizi, hükümete ağır bir şekilde borçlanan Demirbank açmazı sebebiyle çıktı. 2001 krizi ise başbakan ve başkan arasındaki bir uzlaşmazlık sebebiyle patladı. Bu uzlaşmazlık kısa süre içinde kısa dönem sermayenin dışa kaçmasına sebep olan bir siyasi istikrarsızlık olarak algılandı. Krizlerin çıkış nedenleri o tarihsel bağlamdaki günlük gelişmelermiş gibi görünse de aslında üç kriz arasında süreklilik gösteren bazı koşullar vardır.

Bunlardan birincisi hem devlet kurumlarında hem de özel sektörde yolsuzlukların, banka hortumlamalarının, hayali ihracatın çok fazla olmasıdır. İkinci sorun, Türkiye’de piyasanın işleyişini denetleyecek fren ve denge mekanizmalarının ve gerekli kurumsal ve yasal düzenlemelerin yapılmamış olması, yapılsa bile yaptırımının olmamasıdır. Bir sonraki kriz ise çok daha yıkıcıydı; bütün ekonomiyi büyümeyi etkileyerek ve 2001’de işsizliği arttırarak derinden etkiledi. Krize bir cevap olarak hükümetin en göze çarpan politikası (ve reformları), yaptığı bankacılık düzenlemeleridir. Büyüme stratejileri sebebiyle iflasta payı olan tüm özel bankalara (gruplar arası ödemeler, paralel krediler vb.) ya da 1999 sonrası çöken ya da ağır borç yükü altına giren devlet bankalarına (toplam 21 tane) Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından el konuldu. TMSF, hem bankaların hem de şirketlerin bilanço defterlerini güçlendirdi hem de bunları yeniden özelleştirdi (Karadag, 2010: 18,22). Bu süreç, yolsuzluk konusunda bir temizlenme sağladı, Türkiye uluslararası piyasalarda tekrar istikrarlı ve güvenilir bir imaj yaratmak için doğru yasal ve kurumsal adımları attı. Özellikle Merkez Bankası’nın özerkliği ve sıkı para politikası krizi atlatma sürecinde etkin oldu.

4 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KÜRESELLEŞME, NAFTA VE HELSİNKİ SONRASI VE KARŞILAŞTIRMALI ÇIKARIMLAR

Yeni yüzyıl, hem dünya düzeni hem de strateji ve ittifak oluşumları açısından birçok yenilik getirdi. Uluslararası güvenlik açısından yepyeni paradigmlar getiren 11 Eylül olayları, bu dönüşüm için önemli bir belirleyicidir. Bu olaydan sonra ulusal politikalar dönüştü ve devletler bölgesel entegrasyona daha temkinli yaklaşmaya başladı. Yine de küreselleşme; hala devletlerin politikaları, bölgesel bloklar, uluslararası kurumlar, aktörler için hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde bir belirleyicidir. AB ise, 1990larda siyasi entegrasyonun hız kazanmasıyla daha da sağlamlaştı (Demirtaş, 2006: 49). AB entegrasyonu, Doğu Avrupa ülkelerinin de birliğe katılmasıyla daha dışa açık hale geldi. Türkiye, 2005 yılında katılım müzakerelerinin açılmasıyla aday ülke statüsü kazandı. Kopenhag Kriterlerinin tamamlanması, bu süreçte ülke için önemli bir hedef haline geldi. Yine de burada 2005’den sonra Birlik’le Türkiye arasındaki bazı meselelerin müzakere sürecini yavaşlattığını söylemek gerekir. Aynı zamanda bazı iç ve dış meseleler, AB’nin Türkiye’nin üyeliği meselesine daha mesafeli yaklaşmasına sebep oldu. Aynı şekilde Türk kamuoyunda da üyeliğe olan ilgi gitgide azalmıştı.⁴⁶ Bir akademisyenin de belirttiği gibi: “*Türkiye’nin gitgide uzayan katılım müzakere süreci, AB’nin kendi birliğine de zarar verecek ve bu durum da AB’nin küresel düzeydeki aktörlüğüne ve statüsüne darbe vuracaktı.*” (Serdaroğlu, 2013). Tüm bunların bir sonucu olarak Türkiye sorunu üzerine yapılan literatür iyice genişledi. Kuzey Amerika’da ise 9/11 saldırılarından sonra teröre bir cevap olarak göçe ilişkin düzenlemeler sıkılaştırıldı. Göç konusu Meksika için 11 Eylül saldırılarından önce de önemli bir konuydu. NAFTA ise ekonomik kalkınmaya ve entegrasyon sürecine katkı sağlayabilecek ülkeleri bir araya getirmeyi hedefliyordu. Antlaşma konusundaki görüş ayrılıkları akademide de kendini gösterdi. Ülkenin büyük çoğunluğu, Meksika’nın antlaşma içindeki en dezavantajlı ülke olduğunu düşünüyordu. Meksika’da da antlaşma sonrası modernleşmeyle beraber gelir eşitsizliği derinleşti. 2015’de Economist’te yayınlanan “Of Cars and Carts”⁴⁷ başlıklı makalede Ricardo Hausmann’ın da belirttiği gibi : “*Amerika sınırına yakın ve sanayileşmesini tamamlamış*

⁴⁶ European Union Center of North Carolina, EU briefings, 2008

⁴⁷ <http://www.economist.com/news/briefing/21664939-despite-decades-reform-most-mexicans-are-still-long-way-wealth-and-modernity-cars>

bir eyalet olan Nuevo Leon'da ekonomik verimlilik, Güney Kore'ninkine yakındır. Güney Meksika'da ise Honduras'inkine yakındır. Ülkenin en önemli üretim mallarını oluşturan araba, uçak, elektrik-elektronik sanayi- Meksika'nın toplam üretiminin üçte ikisi ve GSMH'nin %18'ini oluşturan kategoriler- ülkenin kuzeyinde ve merkezine yakın bir yerlerde yer alır. Bu eyaletler aynı zamanda 120 milyonluk toplam nüfusun %70'ini oluşturur." ABD'nin Meksika üzerindeki etkisi ve coğrafik yakınlığı da burada önemli bir faktördür. Toplumdaki bu eşitsizlik, Meksika'ya yayılan problemleri daha da derinleştirdi. Bunların birçoğunun temel sebebi, bilinçsiz planlama ve gerekli kurumların yetersizliğidir. Her iki ülke de, entegrasyon sürecinden derin bir şekilde etkilendi. Ancak Meksika için durum sadece ekonomik temelliysen, Türkiye deneyimi daha bütünsel bir yaklaşıma dayanıyordu.

4.1 Küreselleşme

Küreselleşme, kıtalararası uzaklıkları kapsayan bir karşılıklı bağımlılık ağı olarak tanımlanabilir. Küreselleşme, bu bağlamda bu ağları kuvvetlendiren süreçlere (ekonomik, askeri, çevresel ve sosyal) işaret eder (Keohane and Nye, 2000: 1).

Fakat piyasa dinamikleriyle şekillenen ekonomik küreselleşme, genel tanımdan birçok yönden ayrışır. IMF'nin ilk yönetim müdürü Anne Kruger'in belirttiği gibi *"ekonomik küreselleşme, dünyanın bir ucunda olan bir olaydan bir başka ucunda olan bir aktörün çok daha fazla etkilendiği bir süreçtir."* David Handerson da küreselleşmeyi, *"mal ve hizmetlerin, emek ve sermayenin serbest dolaşımı ve bunun sonucunda yabancı yatırımcılara ulusal standartlarla muamele edildiği ve girdi ve çıktılar bağlamında tek bir piyasa olduğu bir süreç"* olarak tanımlar. Geçtiğimiz kırk yılda merkezi planlamaya dayalı rejimlerin başarısızlığa uğramasıyla, ekonomik küreselleşme hız kazandı. Serbest piyasayı öngören kapitalizm, dünyanın birçok bölgesinde geçerli bir paradigma haline geldi. Özellikle bilgi teknolojisindeki gelişme, savaş ve çatışma oranında azalma ve daha ucuz ulaştırma imkanlarının sağlanması küreselleşme sürecini daha da hızlandırdı (Erçel, 2006: 1). Avrupa entegrasyonu, uluslararası ticarete neoliberal ideolojinin ve ulusal sınırların serbestleşmesinin yolunu açtı. Ekonomik reform programı; enflasyonu düşürmek, ticaret serbestisini sağlamak,

yabancı yatırımı çekmek, iç ekonomik faaliyetleri yeniden düzenlenmek ve devlet elindeki hizmet şirketleri, ticari bankalar, küçük ya da orta ölçekli iştiraklerin özelleştirmek amacıyla yapılan makro ekonomik düzenlemelere dayanmaktadır (Peres, 1990). Bu anlamda sürdürülen küreselleşme, dünyanın her yerine yayıldı ancak gelişmekte olan ülkelerdeki eşitsizlik ve yoksulluk sorunlarına çözüm üretmedi. Bu da küreselleşme ve kalkınma stratejilerinin çözümün mü yoksa sorunun mu bir parçası olduğu konusunda tartışmalara yol açtı. Bu tartışma; veri eksikliği, yetersiz analiz ve kültürel farklılıklara önem verilmemesi gibi sorunlar sebebiyle sağlam önermeler yerine algılar üzerine kurulmuştur. Fakat küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliği ve yoksulluk gibi problemlerin tek kaynağı olamayacağı açıktır. Aksine küreselleşme, bu ülkelerin ekonomik performansına katkıda bulunmuştur. Ancak bu süreç, özellikle insan sermayesinin dağıtımında ve altyapı ve kaynaklara ulaşımında var olan eşitsizliklerin derinleşmesine de sebep verdi. Eşitsizliğin zaten derin olduğu ülkelerde durum daha da kötüleşti; dahası ülkeler arası eşitsizlik de arttı (Macedo, 2001: 6,7). Ekonomik küreselleşmenin bir diğer etkisi, ABD’de başlayıp tüm dünyaya yayılan 2008 krizidir. Meksika, ABD’ye olan yakınlığı sebebiyle bu krizden daha çok etkilendi. Türkiye’de de sermaye akışı yavaşladı; AB’den gelen talebin düşmesiyle ihracat gelirleri düştü (Öniş, 2010: 57). Özetle, bölgesel entegrasyon çabaları dünya genelinde karşılıklı bağlantıları arttırırken; bölgesel blokların güçlendirilmesini hedefleyen bir süreçti.

4.2 NAFTA Sonrası ve Meksika

Moreno-Brid’e göre (2005: 1096), Meksika için NAFTA ve bununla gelen makroekonomik reformlar, ne destekçilerinin savunduğu gibi her derde deva bir panzehirdir, ne de muhaliflerinin belirttiği gibi bir felakettir.⁴⁸ NAFTA’dan beklenen mucizeler, büyük oranda gerçekleştirilemedi. Öncelikle Meksika’nın son on yıldaki performansı düşük bütçe açıkları, düşük enflasyon ve petrol dışı ihracat alanlarının iyileştirilmesi ve doğrudan yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi üzerine kuruludur.

⁴⁸ NAFTA’nın Meksika üzerindeki son etkilerini görmek için bkz: Mexico, see Audley et al. (2003); Blecker (2005); Dussel (2003); Lederman et al. (2004); Moreno-Brid et al. (2005); Tornell et al. (2004); Weisbrot et al. (2004), as seen in Moreno-Brid et al. (2005).

Ancak ekonomik büyüme hayal kırıklığına uğrattıracak seviyelerde kalmıştır. Gerçekten yurt içi sermaye birikimi bu süreçte sabit bir seviyede kaldı; GSMH ülkenin büyüyen emek gücüne karşılık iş olanakları yaratamayarak tarihsel ortalamasının biraz altında büyüme gösterdi. Beklendiği gibi bu da dış gücü körükledi ve beklenen ölçüde bir bölgesel yakınlaşma yaşanmadı. Dahası, bu süreç dış pazarların etkisiyle ekonomisi şaha kalkan kuzey bölgelerle, daha durgun bir büyüme sergileyen güney bölgeleri arasındaki kutuplaşmayı arttırdı (Moreno-Brid, 2007:2).

Fakat 2014 yılında Guardian’da Mark Weisbot tarafından yazılan “NAFTA: Meksika’nın 20 Yıllık Pişmanlığı” makalesine⁴⁹ göre: “NAFTA birçok Amerika vatandaşına göre, Amerikalılar için de kötü bir tecrübedir. Çünkü bu süreçte ABD hem binlerce iş olanağını kaybetmiş, hem de ücretler de düşme olmuştur. 1994’den beri büyümesi %1’i geçmeyen Meksika için de durum farklı değildir.” 1960-1980 arasında ise Meksika’nın kişi başına düşen milli geliri iki katına çıkmıştı. Bu da Meksika halkının yaşam standartlarında yükselmeye sebep oldu. Yazarın da belirttiği gibi eğer bu büyüme oranları sürdürülebilir olsaydı, Meksika bugün Avrupalı yaşam standartlarını yakalamış olacaktı. NAFTA, Meksika ekonomisini ABD’ye daha bağımlı hale getirdi. 1994 yılında FED’in faiz oranlarını arttırma kararıyla, ABD menkul kıymetler borsası çöktü (2000-2002) ve piyasalarda iktisadi gerileme (2001) baş gösterdi. 2008-2009 krizinde ise, emlak balonu patladı ve bunun tüm dünya ekonomilerine olduğu gibi Meksika ekonomisine de büyük etkisi oldu. Daha önce NAFTA’yı desteklemiş olan ekonomistler, antlaşmayı savunmaya geçti ve bu ekonomistler çözüm için önerisi ticareti arttırmak oldu.⁵⁰ Meksika’da, güçlü sektörlerin, orta sınıf ve düşük orta sınıfın sosyal ve ekonomik kalkınmaları arasındaki uçurum sebebiyle sayısız sosyal sorun meydana geldi. Bunlardan bazıları; yolsuzlukta artış, yerli ayaklanmaları, uyuşturucu kaçakçılığı ve ABD sınırında sıkça rastlanan suikastlardır.

NAFTA’nın temel mantığı; yatırım, ticaret ve sosyal konulardan, artan gelir eşitsizliklerinden yıpranmış ekonominin ayrılabilceği savıdır. NAFTA, Kuzey

⁴⁹ <https://www.theguardian.com/commentisfree/2014/jan/04/nafta-20-years-mexico-regret>

⁵⁰ <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2013/11/24/what-weve-learned-from-nafta>

Amerika entegrasyonun bütünleşik bir halidir ve tüm aktivitelerin ticaret ve piyasaya göre ayarlanmasını savunur. NAFTA'ya karşı olmak ise, yalnızlığı ve korumacılığı savunmak ve ekonomik işbirliğini reddetmek anlamına gelmemektedir. NAFTA, sermayenin serbest dolaşımını engelleyen tüm engellerin kaldırılmasını savunan, fakat işçi ve hükümetleri hem yerinden çıkarma hem de ücret politikalarıyla baş etmek zorunda bırakan neoliberal bir iş modeli üzerine kurulu bir ekonomik entegrasyon modelidir. Bir anlamda masrafları kamulaştırmak ve küreselleşmenin avantajlarını özelleştirme hedefi taşır (Bernard, 1994: 10). Bazı yazarlara göre sürdürülebilir kalkınma ve adil ticaret için atılabilecek en iyi adımdır, ancak Meksika için bir borç muafiyeti içermesi zorunludur. Moreno-Brid'e göre (2007: 17), Meksika ekonomisi, bir keşişim noktasındadır. Bu anlamda ekonomisini sadece ucuz işgücüne ve *maquiladora'lara* dayandırması mümkün değildir. Fakat ülkenin henüz yüksek katma değerli süreç ve ürünlere dayanan uluslararası piyasaya eklemlenemediği kesindir. Eğer Meksika yüksek ve sürdürülebilir bir büyüme oranı tutturmak istiyorsa, ülkenin genel stratejisini ve sanayi politikalarını gözden geçirmeye ihtiyaç duyduğu kesindir. Yazar zaten bu noktaya kadar seçilmiş sanayi alanlarının iyileştirilmesi ve kurumsal çerçeve konularını ele almıştır. Bu anlamda hem teknolojik inovasyonun hem de altyapı ve kamu yatırımlarının öneminin anlaşılması gerekir. Meksika'nın tüm bu sebeplerden dolayı mevcut ticaret antlaşmalarını ilerletecek reformları yapmak ve kendi vatandaşlarının yaşam standartlarını arttıracak önlemleri almak gibi bir sorumluluğu bulunmaktadır.

4.2.1 Maquiladoras Örneği

1960'lardan sonra Meksika hükümeti *Maquiladora* sanayileşme programını yürürlüğe soktu. Bu programa göre yabancı üreticiler, Meksika kuzey sınırlarını 12,5 mile kadar çevreleyen bir alanında kendi *maquilas'*larını kurma hakkı kazanıyorlardı. Bu fabrikalar; makine, ham madde ve gümrük engeline takılmadan ve Meksika ucuz emek gücünden faydalanarak parça ithal edebilecekti. Bunun tek koşulu, içteki üreticiyi

korumak için *Maquiladora* ithalatlarının ve üretilmiş malların tekrar ihraç edilmesi zorunluluğudur (Carrillo and Gomis 2005: 30, as seen in Muñoz 2010: 4). Geç 1980'ler, Teksas ve Kaliforniya sınırında yer alan *maquiladoras*ların patlama yaptığı yıllardır. 1983'den 1989'a kadar fabrikaların sayısı 600'den 1650'ye, sanayi içindeki iş olanaklarının sayısı 151.000'den 427.000'e ve katma değer 818 milyon dolar'dan 2,9 milyar dolara yükselmiştir. 1989 sonunda, maquiladoralar Meksika'nın ödemeler dengesinde yabancı döviz oranı en yüksek olan sınıfını oluşturuyordu. Bu anlamda hem ülkenin en fazla istihdam sağlayanlardı, hem de üretim sektöründeki istihdamın %17'sini temin ediyorlardı (Peres, 1990: 37). Bu durum, 1990'larda gümrük vergilerinin düşürülmesini sağlayan, ticaretin Kuzey Amerika ticaret bloğu arasında düzenlenmesini öngören NAFTA'nın imzalanmasıyla değişti. Buna göre *maquiladoras*ların yatırımı elektronik ve otomotiv sektöründe yoğunlaştırmasıyla ve de bu grubun Meksika ihracat ve istihdam oranlarında büyük bir paya sahip olmasıyla sonuçlandı. Yine de kuzey sınırındaki bu *Maquiladora* örneği, güvensizlik ve ekonomik liberalleşmeyi açıklayan yorumları çürütür ve ihracat odaklı kalkınmayı, siyasi, ekonomik ve sivil hakların iyileştirilmesiyle bağdaştırır.⁵¹ Bölgedeki bu ekonomik fazla, ülkenin diğer bölgelerinden daha düşük eğitilmiş bir kesimin buraya göç etmesine ve kuzeyin bu şekilde yeniden şekillenmesine sebep verdi. NAFTA'nın imzalanması göçü tetikledi; iş arayan genç kadınların da istihdam edilmesini sağladı. Toplumsal cinsiyete bağlı cinayetler arttı. Özellikle kadın cinayetlerinin yüksek oranda arttığı Ciudad Juarez, ülkede insan hakları meselesinde hem ulusal hem de uluslararası dikkat çeken bir nokta haline geldi.⁵² Latin Amerika Harvard Review'da yayımlanan "Ciudad Juarez: Kadın Cinayetlerinin Öteki Yüzü" isimli makalede belirtildiği gibi, 1993'de bu şehirde 370 kadın öldürülmüştü. Söz konusu makalede de belirtildiği gibi "Öldürülen yüzlerce Meksikalı kadının yanı sıra, Merkez Amerika, ABD ve bir tane de Hollanda'dan olmak üzere birçok kişi cinayete kurban gitmiştir. İki ulusu ilgilendiren ya da ulusüstü problemlerin çözümü, yine bu ülkelerin katılımını gerektirir. Bu anlamda ABD ve Meksika, kadın cinayetlerine çözüm üretmek için işbirliği yapmayı kabul ettiler. Fakat ne yazık ki bu işbirliğinin derecesi, araç hırsızlıkları, uyuşturucu kaçakçılığı ve böcek

⁵¹ Keohane and Nye, 2001; Dahl 1998, as seen in Muñoz 2010:1,6.

⁵² Kadın cinayetlerini temel bir insan hakları meselesi olarak alan uluslararası literatürde Ciudad Juarez, temel bir referans noktası haline geldi (Bailey, 2016: 117).

kontrolü gibi konulardaki kadar yoğun olmadı. Önlenemeyen şiddeti kınayan uluslararası,bölgesel ve ulusal insan hakları raporlarının sayılarından aslında çok da bir anlam ifade etmemektedir. Asıl problem mevcut hukuk uygulama pratikleri sebebiyle, ülkedeki kurumların otoriteden ve sorunlarla baş edecek araçlardan yoksun olmasıdır. Bu anlamda bu örnekte cezasızlık var olan bir gerçektir. Ve göç etme eğilimi yüksek olan işçi kadınlar, sınır nüfusunun suça karşı en savunmasız olan kısmıdır.” Sınır şehri olan Juarez, sadece sanayileşmiş bir bölge olmakla değil, aynı zamanda dünyanın en büyük uyuşturucu kartellerine yuva olmakla meşhurdur. Ve bu kartellerin en karlı müşterisi, dünyanın en büyük uyuşturucu pazarına sahip olan ABD’dir. Her iki ülkenin de işbirliğinin ve gerekli kurumların oluşturulmasının gerekliliğini anlaması zorunludur. Tüm bunlar, ekonomik kalkınma hedefleriyle birlikte yürütülmelidir.

4.3 Helsinki Sonrası ve Türkiye

Türkiye’deki bu dönemdeki gelişmeler, siyasi reformların yolunu açtı. Ulusal politika, güçlü bir İslamcı partiden Kemalist laikliği benimseyen pragmatik İslamcı liderlere evrildi ve bu anlamda daha ılımlı bir İslam anlayışını benimseyen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidara geldi. Aynı zamanda Türk ordusu, PKK’ya karşı 1999’da Kürt lider Abdullah Öcalan’ın teslimi gibi önemli zaferler elde etti. Bunun bir sonucu olarak, siyasi istikrarsızlık ve belirsizlikler 1999 sonuna kadar kapsamlı bir makroekonomik programın uygulanmasına imkan vermedi. 2001’de yaşanan büyük krize rağmen IMF gözetiminde uygulanan stand-by antlaşması; enflasyon, mali açık ve yapısal reform gibi konularda olumlu bir gelişme yaşanmasını sağladı (Erçel, 2006:4). AB, 3 Ekim 2005 itibarıyla Türkiye ile müzakere sürecine girdi ve bu müzakerelerin seyrini belirleyen Türkiye’nin uygulamakta olduğu siyasi ve yasal reformlardı.

Aday ülke olan Türkiye bu süreçte kendi iç hukukunu AB müktesebatıyla uyumlu hale getirmek zorunda kaldı. AB Müktesebatı, 35 fasılda düzenlenen, 130.000 sayfadan oluşan ve AB’ye aday ülkelerin uygulamak zorunda olduğu yasal bir dokümandır. Bu da bu süreçte gerçekleştirilecek olan her köklü değişimin, ülkenin çevre, hukuk, ulaşım, tarım gibi sektörlerini ve vatandaşların hayat standartlarını

etkileyeceği anlamına gelmektedir. Aday ülke sadece müktesebatı müzakere etmekle değil, bu metni uygulamakla da yükümlüdür. Müzakere süreci, zaten müktesebata uyum ve gerekli düzenlemeleri yapma koşulunu içerir ve bu düzenlemelerin nasıl ve ne zaman gerçekleştirileceğinin yol haritası oluşturulur. Bu sebeple adaylık müzakereleri, olağan bir müzakere süreci olarak düşünülmemelidir. Aday ülke, üye olabilmek için kurumlarını, yönetim, idare ve hukuki kapasitesini hem ulusal hem de bölgesel seviyede AB standartlarına getirebilmelidir. Bu aday ülkeye, katılım sırasında müktesebatı daha kolay uygulama imkanı verirken katılım sonrası da daha etkin hale getirme imkanı verir. Bu hem etkin ve tarafsız sivil topluma dayanan iyi işleyen ve istikrarlı bir kamu yönetimi, hem de bağımsız ve etkin bir hukuki sistem gerektirir.⁵³

AB'ye üyelik koşullarını yerin getirmeye çalışan Türkiye, 1980 darbesi sonrası cunta hükümeti tarafından dayatılan kısıtlamaları kaldırarak sivil katılımı gerçekleştirme konusunda ilerleme sağladı. AKP hükümeti, içinde bankacılık sistemini düzenleme ve modernize etme, anayasa reformları gibi maddelerin olduğu toplam yedi reform paketini hayata geçirdi. İdam cezası kaldırıldı. Kürt azınlığa, özel okullarda ana dilde eğitim hakkı verildi. İnsan hakları ihlallerinin tam anlamıyla engellendiği söylenemese de büyük bir ilerleme kaydedildiği söylenebilir. Bu reformlar Türkiye tarafının ihtiyacı olsa da, son derece Avrupa-merkezci olarak hazırlanmıştır (Ghanbari, 2007: 3). Ancak dolaylı etkisi Türkiye'de sivil hakların genişletilmesi olmuştur.

Türkiye'nin AB üyeliğinde Önemli Tarihler⁵⁴

Türkiye'nin AB yolundaki sosyal ve politik dönüşümleri 2000 yılından sonra hız kazanmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan en önemli gelişmeler şöyledir:

2001- Konsey, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı'nı onayladı.

2003- Konsey tarafından kabul edilen düzenlemeyle, Katılım Ortaklığı gözden geçirildi

2004- AB Konseyi katılım müzakerelerinin koşullarını belirledi

⁵³ <http://avrupa.info.tr/eu-and-turkey/accession-negotiations.html>

⁵⁴ http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/turkey/eu_turkey_relations_en.htm

2005- Konsey tarafından kabul edilen kararla, Türkiye'nin katılım müzakerelerinin açılmasını takiben müzakerelerin yol haritasını oluşturan Müzakere Çerçeve Antlaşması kabul edildi.

Bu şekilde müktesebata uyumu denetlemek için izleme prosedürleri de başlatılmış oldu. 2006'da müzakereler tamamıyla başladı ve Bilim ve Araştırma faslı uygun bulunarak kapatıldı. Ancak Türkiye'nin Ankara Antlaşması'nın Ek Protokol'ündeki Kıbrıs şartını yerine getirememesi sebebiyle AB Konseyi, sekiz faslın açılmamasına ve Türkiye yükümlülüklerini yerine getirene kadar başka hiçbir faslın tam anlamıyla kapanmamasına karar verdi. Bu sekiz fasıl arasında; malların serbest dolaşımı, iş kurma hakkı ve hizmet sunma serbestisi, mali hizmetler, tarım ve kırsal kalkınma, balıkçılık, taşımacılık politikası, gümrük birliği ve dış ilişkiler başlıkları yer almaktadır.

2007 müzakereleri, sonrasında açılan fasıllar ise şöyledir: işletmeler ve sanayi politikası, mali ve bütçesel hükümler, trans-Avrupa ağları, tüketici ve sağlığın korunması. 2008 yılında AB Konseyi'nin aldığı karar gereğince Türkiye'nin katılım ortaklığı gözden geçirildi. Bundan sonra fikri mülkiyet hakları ve şirketler hukuku başlıkları da müzakereye açıldı.

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye'ye ilişkin 2010 Yılı İlerleme Raporu'na⁵⁵ göre AB ve Türkiye arasındaki ileri diyalog devam etmişti. Dahası, Gümrük Birliği düzenlemesi, Türkiye-AB ikili ticaretine büyük katkı sağlamış ve ikili arasındaki ticaret 2009 yılında 80 milyar Euro olarak hesaplanmıştır. Türkiye, AB'nin en yedinci büyük partneri; AB ise Türkiye'nin en büyük ticari partneri olma özelliğini taşımaktadır. Türkiye ticaretinin neredeyse yarısı, ülkedeki doğrudan yabancı yatırım üçte ikisi AB ülkelerinden gelmektedir. Fakat Türkiye'nin Gümrük Birliği ilkelerini ihlal eden yasal düzenleme ve kısıtlamaları da mevcuttur. Bu anlamda Türkiye'nin malların AB pazarı içinde serbest dolaşımını engelleyen düzenlemeleri kaldırması Komisyon tarafından zorunlu görülmektedir. Mali yardıma ilişkin olarak,

⁵⁵ AB, her yıl düzenli olarak Türkiye'nin AB müktesebatına uyumunu değerlendiren görüşler bildiren "İlerleme Raporları" yayınlamaktadır. Bu dokümanın tamamı için bkz:

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/tr_rapport_2010_en.pdf

Türkiye 2010 yılı itibarıyla Katılım Öncesi Yardım Antlaşması'ndan 654 milyon Euro kazanmıştır. Bu yardımlar genelde; temel haklar ve hukukun üstünlüğü, kamu yönetimi reformu, rekabetçilik, çevre, ulaşım, enerji, sosyal kalkınma, tarım ve kırsal kalkınma gibi öncelikli konular üzerine verilmektedir. Ayrıca Türkiye, Sivil Toplum Kolaylığı adı verilen sivil toplumu güçlendirmeyi hedef alan bir programdan da yararlanmaktadır. Türkiye ve AB arasında Katılım Ortaklığı Antlaşması'nda belirtilen önceliklere uygun olan, Avrupa Komisyonu'nun İlerleme Raporları'nda yaptığı önerileri dikkate alan bir Ulusal Programı her yıl düzenli olarak oluşturmaktadır. Ulusal Program, katılım sürecini destekleyecek proje ve programları içermektedir. AB Genel Sekreterliği (ABGS), bu süreci Türkiye adına yürütmekte; AB genişlemesinden sorumlu olan Avrupa Komisyonu ise müzakerelerde AB'yi temsil etmektedir. Avrupa Komisyonu'yla kapsamlı bir danışma programını kapsayan bu süreci takiben Ulusal Program ve Mali Memorandum da Türk yetkileriyle ortaklaşa hazırlanır.⁵⁶ Liberal demokrasinin Türkiye'de yerleştirilmesi ve derinleştirilmesi süreci, dur ve devam et süreci sebebiyle ekonomik performansına zarar vermekte ve bu da Türkiye'nin savaş sonrası politik ekonomisine darbe vurmaktadır (Öniş, 2010: 61).

---

⁵⁶ <http://avrupa.info.tr/eu-funding-in-turkey/which-are-the-priorities.html>

4.3.1 Tarımsal Düşüş Örneği

Türk tarımının neoliberal gelişimi, kırsal dönüşümü ve bu şekilde yoksulluğun yapısını değiştiren bir süreci kapsamaktadır (Öztürk, 2012: 127). IMF, DB, DTÖ, AB ve ABD'nin etkisi altında devlet yardımlarının kademeli olarak azaltılması, devlet elindeki kurumların özelleştirilmesi gibi neoliberal politikalar, Türkiye'nin yavaş küresel ekonomiye eklemlenmesine sebep oldu. Bu sırada ortaya çıkan ulusüstü tarım işletmeleri de yerli çiftçinin ve üretici üzerinde yıkıcı bir etki yarattı. 1998'de IMF'yle imzalanan Personel Gözetleme Programı, Türk tarımının uluslararasılaştırılması için birçok yeni kurumun kurulmasını öngörüyordu. Bu da yeni bir tarım ve üretici kültürünün ortaya çıkmasına sebep oldu (Aydın, 2009: 223).

2013 yılında Nevzat Evrim Önal'ın 4. IIPPE⁵⁷ Konferansında sunduğu “Özelleştirmenin Tarım Sübvansiyonları ve Küçük Ölçekli Çiftçilik Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği” başlıklı sunumunda da belirttiği gibi, tarımsal dönüşümle özelleştirme arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Çünkü bundan önce devlet elindeki işletmeler ve iştirakler, tarım sektörünün temelini oluşturuyordu. Bu kurumların likiditesi, sonrasında bir daha asla sistemleştirilemeyen tarım sektörünün likiditesi anlamına geliyordu. Bu sebeple tarımsal destek hem çok düşük, hem de gerçek üretimle çok bağlantılı değildi. Dahası bu durum, nüfusun çok büyük bir kısmının üretimin çok düşük olduğu kırsal alanlarda kalmasına sebep oluyordu. Öztürk'e göre (2012: 128, 165), tarımdaki yapısal değişiklikler Türkiye'nin kırsal kesimine çok büyük zarar verdi. Tarım sektöründeki liberalleşme, kırdan kente göçün en önemli sebeplerinden biridir. Kolaylaştırılmış düzenleme politikaları ve devlet desteğinin çekilmesi gibi liberal politikalar, tarımda kalkınma politikalarının yerini aldı. Bu politikalar, örgütlenmemiş ve istihdam edilmemiş bir emek fazlasına ve yoksullaştırılmış kırsal kesimlerin oluşmasına neden oldu. Kırdan kente yönelen büyük göç hareketi, şehirlerde de yoksul bir kesimin oluşmasına sebep verdi. Türkiye'de bu esnada küçük ve orta ölçekli çiftçiler toprak, mali konular üzerinde yeterince bilgiye sahip olmadıkları için artan rekabete de, piyasa fırsatlarına da cevap verecek konumda değildi. Bu sebeple, karşılaştırmalı bir üstünlük

⁵⁷ http://iippe.org/wp/?page_id=957

kazanmalarını sağlayacak yeni ve uzmanlaşmış ticari tohum yetiştirme tekniklerine başvurmak yerine, tarım üretiminde azalma yapmayı tercih ettiler. Girdi, kredi ve piyasa kolaylıklarına ulaşımını yitiren çiftçiler, devlet yatırımlarından da yoksun kaldı. Sonuç olarak da sadece rekabetçi güçlerini yitirmekle kalmadılar, üretimlerini sürdürmez hale geldiler. Hem tarımı hem de üreticiyi yeniden düzenlemeyi öngören bu yeni sistem; devlet korumasının kaldırılması ve düzensiz sermaye akışı yoluyla ticaret serbestisini hedefleyen Dünya Bankası, IMF ve DTÖ koşulluluklarıyla şüphesiz ki bir ilişki içindedir. Türkiye'nin ticaret serbestisi rejimi ve AB üyeliği, tarım politikalarının yeniden gözden geçirilmesini sağladı. Bu da hükümete özellikle sübvansiyonlar konusunda tedbirli olma sorumluluğunu yükledi. Ancak uzun dönemde eğilim, özellikle 2000 Ekonomik Reform paketinin de etkisiyle serbestleştirme ve kuralsızlaştırma üzerine olmuştur (Aydın, 2009: 242). Yine de post- Washington Konsensüsü altındaki bu düzende yoksulluk, neoliberal düzenlemelere paralel bir değişme gibi düşünülmüştür. Bu durum aslında sosyal güvenlik sisteminin iyileştirilmesi için belli bir dereceye kadar devlet müdahalesinin gerekliliğini kabul etmeyi zorunlu hale getirmiştir. Post- Washington Konsensüsü, Washington Konsensüsü'nü daha da detaylandıran bir belgedir. Ayrıca bu belge, eski belgenin gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik yapıyı iyice anlamak, sadece temel birkaç hedefe yönelmek ve bunun için kısıtlı bir enstrüman dizisi kullanmak gibi hatalarını düzeltmeye çalışır.⁵⁸

4.4 Karşılaştırmalı Çıkarımlar

4.4.1 Ulusal Kalkınma ve Modernleşme

Birinci bölümde Meksika ve Türkiye'nin kalkınma geçmişlerinin bir özetini vermeye çalışmıştık. Bu iki ülke için ortak nokta, her ikisinde de cumhuriyet bir rejim olarak kabul edilmeden önce, gücün belli bir grubun elinde toplanmış olmasıdır. Ayrıca her iki ülke de mirası, eski bir rejime karşı yaptıkları ihtilalle kazandılar. Türkiye için bu süreç Birinci Dünya Savaşı sonrası başlamıştır. Bu süreçte Meksika tek parti rejimine sürüklenirken; Türkiye de Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Kemalist parti

---

⁵⁸ Stiglitz, J.E. (2004), "The Post Washington Consensus". The Initiative For Policy Dialogue.

yönetimde güç odağı haline geldi. İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD öncülüğünde kapitalist bloğun hegemon güç haline gelmesiyle, Meksika ve Türkiye uluslararası alanda benzer parametreleri izlemek zorunda kaldı. Tüm gelişmekte olan ülkelerin yapmak durumunda kaldığı gibi, bu iki ülke de İthal İkameci Sanayileşme politikaları izlemek zorunda kaldı. Bunun bir sonucu olarak, her ikisi de hızlı bir sanayileşme, şehirleşme, kırsaldan kente göç ve daha ihracat odaklı bir ekonomi politikası izlemelerine sebep olan ekonomik krizlerle yüzleştiler. Yüzyılın büyük bir kısmında Meksika'yı tek bir parti yönetirken; Türkiye siyasetinde koalisyon hükümetleri, tek partiler ve askeri müdahaleler rol oynadı.

4.4.2 Neoliberal Yaklaşım

Tezin ikinci bölümünde 1980lerden sonra İngiltere ve ABD'nin nasıl daha liberal bir ekonomik modele evrildiği tartışıldı. Bu ülkelerin siyasetini belirleyen temel doküman Washington Konsensüsü idi ve uluslararası finansal kuruluşlar bu dokümanın belirlediği kuralları uygulamakla yükümlüydü. Gelişmekte olan ülkelere, ekonomik ve siyasi düzenlemeler IMF ve Dünya Bankası'nın borçlandırma ve istikrar programlarıyla eş zamanlı uygulandı. Bu anlamda hem Türkiye'nin hem Meksika'nın ulusal ve dış politika stratejilerinde köklü değişimler meydana geldi. İki ülke de devletin artık temel kurum olmadığı merkezîyetçilikten uzaklaşan bir strateji belirledi. Özelleştirme ve ihracat odaklı politikalar hem iş dünyasını hem de iç politikayı şekillendirdi. Devlet elindeki iştirakler ve hükümet de bu bağlamda, adam kayırma ve örf ve adet kurallarının hakim olduğu neoliberal bir yapılanmaya dönüştü. Bu yeni durumda özel sektörde yer alan ve hali hazırda zengin olan azınlık daha zengin; zaten fakir olan çoğunluk ise daha fakir oldu. Washington Konsensüsü, sosyal altyapısı zayıf olduğu için kurumsallaştırılamayacak hale geldi. Birçok sektör, hem bu durumdan etkilendi, hem devlet desteğinden yoksun kaldı. Bu yüzden ulusal sektörlerin çoğu, uluslararası sistemi yeterince anlayamadığı için uluslararası rekabet ortamında etkisiz hale geldi. Bu

sektörlerden biri, tarım sektörüdür ve her iki ülke de sanayileşme hizmet odaklı politika üretme süreci öncesi tarım yardımına büyük önem veriyordu. Toprağın ve piyasa aktörlerinin birçoğunun özelleştirilmesiyle bu durumdan en çok zarar gören çiftçi oldu. Buna paralel olarak şehir merkezlerine büyük bir göç dalgası başladı ve çiftçiler şehirlerin marjinalleştirilen kısmını oluşturdu. Sonuç olarak da kayıtsız istihdamda artış oldu. Bu sürecin diğer bir sonucu, bir tarafta rekabetten etkilenmeyen ve yükselişe geçen holdingler, diğer tarafta ise yokluk içine giren yerli üretimdir. Tüm bunlara devamlı tekrarlanan ekonomik krizler eklendi. Yine de neoliberal politikalar, hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin iç ve dış siyasetlerini belirlemeye devam etti. Uluslararası serbest pazarda kendine yer edinmeye çalışan ülkeler, ticarete koydukları tüm engelleri indirmeye başladı. Meksika’da bu uygulamalara siyasi değişiklikler de eşlik ederken, Türkiye için AB adaylık sürecinin dayattığı siyasi gereklilikleri yerine getirmek bir zorunluluktu.

4.4.3 1990’larda Bölgesel Entegrasyon: NAFTA, AB ve Ötesi

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde Türkiye ve Meksika’nın bölgesel entegrasyonu tamamlayabilmek için büyük bir çaba gösterdiğini anlatmaya çalıştık. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Orta ve Doğu Avrupa’da komünizmin çökmesiyle çatışma ve işbirliği daha önemli hale geldi. Bu sebeple, bu iki ülke kendilerini bölgelerindeki güçlü devletlerle daha yakın ilişki kurmaya mecbur hissetti. Türkiye, Avrupa Topluluğu ile çok uzun süren bir entegrasyon sürecine girdi. Bu ilişkinin niteliği, Topluluğun kendi içindeki değişimler, ekonomik ve siyasi dönüşümler ve Türkiye’nin kendi içinde yaşadığı dönüşümler gibi sebeplere bağlı olarak değişim gösterdi. Avrupa Topluluğu, 1993’te Avrupa Birliği’ne dönüştü. Malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı anlamına gelen Tek Pazar tamamlandı. Eski komünist ülkelere yönelik ekonomik ve siyasi talepleri dile getiren Kopenhag Kriterleri de aynı sene oluşturuldu. Türkiye, geçiş dönemini tamamlayan Ankara Antlaşması’nın imzalanmasıyla, Birlik’le olan ilişkilerinde yeni bir döneme girdi. 1996 yılında ikili arasında Gümrük Birliği oluşturuldu. Her iki taraf da, karşılıklı ticari ilişkilerini olumsuz etkileyen gümrük duvarlarını kademeli olarak indirmeyi taahhüt etti. Gümrük

Birliği, Türkiye'nin AB müktesebatına (AB hukuku) uyumunda da büyük rol oynayan bir süreçtir. Dahası Türkiye, kendi sanayi ürünlerini AB pazarına gümrük ve kota kısıtlamalarından bağımsız olarak sokma fırsatı elde etti. Ayrıca yardım kabul etmeye başladı. Ancak AB, bu süreci Türkiye'ye üyelik vaat etmeden ülkeyle ilişkilerini iyileştirme süreci olarak görürken; Türk tarafı bunu nihayetinde üyelikle tamamlanacak bir dizi reform paketi olarak gördü. 1999 yılında Helsinki Zirvesi sonrası Türkiye'nin aday ülke statüsü kazanmasıyla birlikte ilişkilerin seyri de değişti. Adaylık süreci; bilhassa insan hakları konusunda birtakım siyasi kriterlerin yerine getirilmesini hedefleyen ileri düzey bir siyasi diyalog içeriyordu. Bunlardan daha önemlisi, Türkiye'nin 130.000 sayfa ve 35 fasıldan oluşan AB müktesebatına uyumu taahhüt etmiş olmasıdır. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, Türkiye AB'ye üyelik ve genişleme sürecinin en tartışmalı üyesidir.

Meksika ise 1994'de ABD ve Kanada arasında 1989'dan beri var olan bir serbest ticaret antlaşmasına taraf oldu. NAFTA bu şekilde ortaya çıktı. NAFTA, en baştan beri tartışmalı bir bölgesel ticaret antlaşmasıdır. Tartışmalara yol açan, iki gelişmiş ülkenin olduğu bu serbest ticaret antlaşmasında gelişmekte olan ve göreceli olarak daha zayıf bir ekonomiye sahip olan Meksika'nın durumunun ne olacağıdır. NAFTA içerisindeki ekonomik işbirliği, bu üç kültürden sadece birinin özelliklerini taşır ve o da Amerikan değerlerinin, konseptlerinin ve geleneklerinin hakim olduğu bir entegrasyon kültürüdür. Bu sebeple, entegrasyon süreci sadece ekonomik yönüyle gelişebildi. Meksika'nın yapması gereken düzenlemeler için, on beş senelik bir geçiş dönemi öngörüldü. Bu süreçte Meksika'nın gelişmemişlikten kaynaklanan problemlerine ekonomisini özellikle ABD ekonomisine entegre olarak çözüm bulması beklendi. Bu sebeptendir ki NAFTA, AB projesi gibi eşitlik ilkesine dayanan radikal bir modernleşme projesi değildir. Temel amacı, neoliberal bir ekonomik modelin tüm bölgeye entegre edilmesidir. Ekonomik olarak, NAFTA Meksika'da özellikle ABD ile sınır olan kuzey kesimde özellikle *maquiladoras* ve otomotiv sektöründe yeni iş imkanları yarattı. Yine de NAFTA'nın kuruluşunda yatan yatırım, ticaret ve ekonominin sosyal konulardan ve özellikle artan gelir eşitsizliklerinden ayrı ele alınabileceği yaklaşımı son derece yanlış ve temelsizdir. Bu sebeple, NAFTA'nın imzalanmasından sonra ülkede birçok sosyal problem ortaya çıktı.

Her iki ülke de entegrasyon hedeflerine alternatif oluşturabilecek diğer ülkelerin etki alanlarıyla bir entegrasyon yaratmaya çalıştı. Meksika bu amaçla Latin Amerika'yla yakınlaştı, Türkiye İslam devletleriyle yakınlaştı. Ayrıca her ülke de hükümetlerini sert tedbirler almaya iten ve aslında entegrasyonla doğrudan ilişkilendirilebilecek ekonomik krizler geçirdi. Örneğin; iki ülke de toplu banka özelleştirmelerini bir tedbir olarak uygulamaya koydu.

4.4.4 Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma ve Özelleştirme

Devlet elinde bulunan bankaların özelleştirilmesi, 1990'ların neoliberal krizlerinin ve hükümet borçlarının etkilerini azaltmak için sıkça başvurulmuş bir tedbir oldu. Aslında bu neoliberal reformların da tavsiye ettiği tedbirlerin arasındadır. İki ülkenin bu süreçte yaşadığı tecrübelerin benzerliğine dair değerlendirmelere yer veren literatüre ilişkin olarak, 2007 yılında Thomas Marois'in Kanada Siyasi Bilimler Birliği'ne sunduğu "Devlet Elindeki Bankaların Aşınan Anlamı: Meksika, Türkiye ve Neoliberalizm" başlıklı bildirisindeki gibi bazı önemli akademik çalışmalara rastlanabilir. Meksika ve Türkiye'deki ticari devlet bankalarının değişik yollar izleseler de benzer olarak, devlet bankalarının kar amacı güden özel iştiraklermiş gibi düzenlenerek yeniden yapılandırılmıştı. Bu sebeple entegrasyon süreci ve beraberinde getirdiği kapitalist reformlar, her iki ülkeyi de devlet elindeki iştiraklerin özelleştirildiği bir yapılanmaya itti. Bankalar, devlet içinde ve uluslararası alanda mali varlıklar içinde belki de en önemli olanlardır. Bu sebeple bankacılık sistemindeki herhangi bir düzenleme, mali sistemi derinden etkilemektedir. Hem Meksika hem de Türkiye, hem ekonomide hem de sanayide birçok düzenleme yaptı. Bu bağlamda, hem iç hem dış politikalarında sayısız düzenlemeye gittiler. Bu sebeple ortaya çıkan ve oldukça önemli hale gelen sosyal konular, ulusal kurumların yeniden yapılandırılması ve uluslararası kurumlara entegre edilmesiyle ilişkilendirilmelidir. Her iki entegrasyon programının da yetersiz bir kurumsallaşmadan muzdarip durumdadır.

4.4.5 NAFTA ve AB'nin Kurumsal Açıkları

NAFTA, kurumsallaşma açığından ve piyasa açılımının bir sonucu olarak ortaya çıkan sosyal ve siyasi konuları ele almamasından dolayı eleştirilere maruz kaldı. Bir başka eleştiri konusu ise, entegrasyon sürecinin daha güçlü ve baskın tarafların lehine olduğu tartışmasıdır. AB ise tam tersine, neredeyse her alanı etkileyen aşırı kurumsallaşmasından ve birçok alanda getirdiğı bağlayıcı düzenlemelerden dolayı eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak yine de birlik, çok taraflı girişimlerini uygulayabilecek ve gözetleyebilecek kadar bir siyasi birlik yakalayamadı. Ayrıca birçok alanda, ekonomik entegrasyon da çelişkili ve yetersiz kaldı (Bislev, 1999:2). Sonuç olarak, uluslararası kurumlar ve aktörler Post-Washington Konsensüsü kapsamında daha kapsamlı bir ekonomik rota izledi. Meksika ve Türkiye, hem ekonomik çıkarlar hem de gelişmemişlikten kaynaklanan sorunlara çözüm üretmek amacıyla, ulusal egemenlik konusu, sivil toplum ve iç piyasalar gibi konuları bölgesel ve uluslararası olarak bağlı oldukları devletlerle ilişkilerini sürdürerek dengede tutmaya çalıştı.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, gelişmekte ve yeni sanayileşmekte olan Meksika ve Türkiye'nin geçirdiği değişimin kapsamlı bir analizi yapıldı. Çok sayıda değişken ve parametrenin kullanıldığı bu çalışmada, tarihsel bir yaklaşım benimsendi. Bu şekilde ekonomi, tarih, politika, kurumlar ve toplum arasındaki ilişkilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde nasıl birbirine bağlı olduğu gösterildi. Tüm bu değerlendirme temelde, bölgesel entegrasyon konsepti üzerine kuruldu. Bu çerçevede iki ülkenin geçirdiği süreci daha kapsamlı ve daha sağlıklı bir değerlendirmesi yapıldı. Tezimizin temel hipotezi, Meksika ve Türkiye'nin bekledikleri gibi bir uyumlulaşma süreciyle tam bölgesel entegrasyon sürecine giremedikleridir. Bu bağlamda ne NAFTA ne de AB, Meksika ve Türkiye'nin üye ya da aday ülke olarak ulusal yapılanmalarını dikkate alan yeterli bir yaklaşım oluşturamamıştır. Ayrıca Meksika ve Türkiye hükümetleri tam planlama ve strateji geliştirme gibi konularda yetersiz kalmış ve bu sebeple kendi vatandaşlarının çıkarını yeterince kollayamamıştır. Ancak bu sadece Meksika ve Türkiye'ye özgü bir durum olmayıp, tüm dünyada hükümetlerin uygulamakta olduğu yaygın bir eğilimdir. Bunları tespit etmek ve tartışmak, hem daha dengeli hem de daha eşitlikçi bir dünya için gerekli olan yeni ve sistem ve yöntemlerin ortaya çıkmasının yolunu açmaktadır.

Bu çalışmada karşılaştığımız en büyük zorluk bölgesel entegrasyon literatürünün büyük oranda AB entegrasyonu tecrübesine dayanmasıdır. Bu zorluğa bir de özellikle İspanyolca kaynakların şeffaflığının yeterli olmaması sorunu eşlik etmektedir. Kaynaklar hem İspanyolca hem de Türkçe ve İngilizce olarak taranmıştır. Ayrıca Türk ve Meksika deneyimini karşılaştıran kaynak sayısının neredeyse yok denecek kadar az olması bir başka önemli sorundur. Bu anlamda başarılı olan önemli şeylerden birisi, yazarın hem Meksika hem de Türkiye'de ve konu üzerine bu ülkelerde aldığı eğitim vasıtasıyla bazı gözlemlerinin bulunmasıdır. Tezin kapsamı izin vermiş olsaydı, Meksika ve Türkiye'nin diğer gelişmekte olan ülkelerle ilişkileri ve NAFTA ve AB'nin bugünkü durumları da bu çalışmaya eklenecekti. Bu anlamda Türkiye ve Meksika arasındaki MIKTA Girişimi ile artan ve Endonezya, Güney Kore ve Avustralya'nın da eklenmesiyle BRICS gibi bir bölgesel entegrasyona evrilen diyalogu da burada değerlendirmek mümkün olacaktı. Diğer araştırmacıların yeni ortaya çıkan

dinamikler, uluslararası kurumlar, uluslar ve siyasetin yeniden şekillenmesi gibi konular sebebiyle bölgesel entegrasyon çabalarını araştırmalarına büyük bir ihtiyaç bulunmaktadır. Ancak bu şekilde göç ve refah gibi sosyal etki ve süreçlerin analizi tam anlamıyla yapılabilecektir. Ayrıca bu şekilde ekonominin toplumlar üzerindeki etkilerini dengelemek de mümkün olacaktır. Akademik araştırmaların yanı sıra ulusal ve uluslararası aktörlerin katılımıyla, vatandaşların gündelik yaşamlarını da derinden etkileyen bu süreci daha iyi anlamaya, planlamaya, uygulamaya ve gerekli işbirliğini yapmaya yönelik büyük bir ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz (1993), “The Making of Modern Turkey”, Routledge, London.

Aldcroft Derek H. ve Anthony Sutcliffe (1999), “Europe in the International Economy 1500-2000”, Edward Elgar Publishing Limited.

Aksin (2007), “Turkey, From Empire to Revolutionary Republic: The Emergence of the Turkish Nation from 1789 to Present”. NYU Press.

Anyul, Puchet Martin; Juan Carlos Moreno-Brid ve Pablo Ruiz Napoles (2000). “La Integracion Regional de Mexico: condicionantes y oportunidades por su doble pertenencia a America del Norte y a Latinoamerica”, *Economia UNAM*, vol. 8, num. 23.

Audley, J., S. Polaski; G. Papademetriou ve S. Vaughan (2003), “NAFTA’s Promise and Reality: Lessons from Mexico for the Hemisphere”. Washington, DC: Carnegie Endowment for Peace.

Aydin, Z. (2009), “De-agrarization and depeasantization: Dilemmas of restructuring in Turkish agriculture”. In: Z Onis and F. Senses, eds., *Turkey and the Global Economy: Neoliberal Restructuring and Integration in the Post-Crisis Era*. London, New York: Routledge, pp. 223-241.

Balaam, David N. ve Veseth Michael (1996), *Introduction to International Political Economy*. Taylor & Francis.

Bailey, Norman A., ve Richard Cohen (1987), “The Mexican Time Bomb”, A Twentieth Century Fund Paper, New York: Priority Press.

Bailey, Ryan P. (2016), “Resistane and Resilience, Politicized Art and Anti-Feminicide in Ciudad Juarez and Abroad”, Crossing Borders, University of Oregon, USA.

Bernard, Elaine (1994), “What’s the matter with NAFTA”, Economic Integration and Public Policy: NAFTA, the EC and beyond, York University, North York, Ontario, Canada.

Bislev, Sven ve Appendini Kirsten (1999), *Economic Integration in NAFTA and the EU, Deficient Institutionalilty*, Macmillan Press LTD. Great Britain.

Blecker, R. (2005), “The North American Economies after NAFTA: A Critical Appraisal” International Journal of Political Economy (forthcoming).

Boughton M. James (2001), “Silent Revolution: The International Monetary Fund, 1979 – 1989”, IMF.

Cardero, Maria Elena (1999), “Commercial Agreements between Unequal Partners: Does NAFTA Deals with these Inequalities”. In: Bislev, Sven ve Appendini Kirsten (1999), *Economic Integration in NAFTA and the EU, Deficient Institutionalilty*, Macmillan Press LTD. Great Britain, pp. 193-208.

Carrillo, J. ve Gomis, R., (2005), “Generaciones de Maquiladoras: Un Primer Acercamiento a su medicion”, Frontera Norte, 17(33), 25-51.

Dahl, P.R.A., (1998), "On Democracy", New Haven CT: Yale University Press.

Demirtaş-Coşkun, Birgül (2006), "EU's New Position in the International Order: From Regional to Global Power?", Presented at the Symposium "Civilizations and World Orders", Istanbul, Turkey.

Derbez-Bautista Luis Ernesto (2011), "Advantages, Disadvantages and the future of NAFTA". School of Law of the University of Colorado.

Easterly, William (2000), "The effect of IMF and World Bank programs on poverty". World Bank.

Elaine Bernard. "What's the Matter with NAFTA," Economic Integration and Public Policy: NAFTA, the EC and Beyond, York University, North York, Ontario, May 27-29, 1994.

Escalante, Pablo G.; Garcia Bernardo M.; Jauregui Luis; Zoraida Josefina V.; Speckman Elisa G.; Garciadiego Javier ve Aboites Luis A. (2008), "Nueva Historia de Mexico". Secretaria de Educacion del Gobierno del Distrito Federal, El Colegio de Mexico, Mexico.

Escobar, Agustin; Hailbronner Kay; Martin Philp ve Meza Liliana (2006). "Migration and Development: Mexico and Turkey", *International Migration Review*, Vol. 40, No. 3 (Fall, 2006), pp. 707-718.

Eralp, Atila (2000), "Turkey and the European Union in the Post-Cold War Era". In: Makovsky, Alan and Sabri Sayari, eds., *Turkey's New World, Changing Dynamics in*

Turkish Foreign Policy, USA, The Washington Institute for Near East Policy, pp. 173-188.

Erçel Gazi (2006), "Globalization and the Turkish Economy". Vanderbilt University.

Evered, Kyle T. (2005), "Regionalism in the Middle East and the Case of Turkey", *Geographical Review*, Vol. 95, No. 3, *New Geographies of the Middle East*, pp. 463-477.

Finn Laursen J.M. ve R. Schuman (2008), "Theory and Practice of Regional Integration", Robert Schuman paper series Vol. 8 No. 3.

Fontaine, Pascal (2014) "The European Union explained: Europe in 12 lessons". European Commission, Directorate-General for Communication.

Ghanbari, Atiyeh (2007), "European Union Enlargement: The Case of Turkey", Webster University, Doktora Tezi, Geneva, Switzerland.

Gillson, Ian; Francis Rowe ve Kamer Karakurum-Ozdemir (2014), "Evaluation of the EU-Turkey Customs Union". World Bank, Report No. 85830.

Grinspun, Ricardo ve Robert Kreklewich (1999), "Institutions, Power Relations and Unequal Integration in the Americas: NAFTA as Deficient Institutionalility". In: Bislev, Sven ve Appendini Kirsten (1999), *Economic Integration in NAFTA and the EU, Deficient Institutionalility*, Macmillan Press LTD. Great Britain, pp. 17-33.

Guillen, Romo Hector. (2005). "Mexico: Frente a la Mundializacion Neoliberal". Programas educativos.

Gunugur, Haluk. (2003). "Turkiye Avrupa Birligi Iliskileri". EKO Avrupa Ekonomik Danisma Merkezi.

Haggard, Stephan, Webb B. Steven (1994). "Voting for Reform. Democracy, Political Liberalization, and Economic Adjustment". Oxford University Press, World Bank.

Hale, William (2000), "Economic issues in Turkish Foreign Policy". In: Makovsky, Alan and Sabri Sayari, eds., Turkey's New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy, USA, The Washington Institute for Near East Policy, pp. 20-38.

Hamnett, Brian (1999), "A Concise History of Mexico", Cambridge University Press, United Kingdom.

Harvey, David (2007). A Brief History of Neoliberalism. Oxford University Press.

Henderson, David (1999), "The MAI Affair, A Story and its Lessons", London: Royal Institute of International Affairs.

Hoekman, Bernard and Togan, Subidey. (2005.) "Turkey: Economic Reform and the Accession to the European Union". The International Bank for Reconstruction and Development. The World Bank.

Holcome, G. Randall (2013), “Crony Capitalism, By-Product of Big Government”, *The Independent Review*, v. 17, n. 4, pp. 541–559.

Ibn Khaldun, bin Muhammed Abd Ar Rahman. (1377). “The Muqaddimah”.

Jerram, Richard (2000), “The Political Economy of Contemporary Regional Integration: Evidence and Interpretation”, London School of Economics and Political Science. PhD Thesis. United Kingdom.

Karadag, Roy (2010), “Neoliberal Restructuring in Turkey: From State to Oligarchic Capitalism”, Max Planck Institute for the Study of Societies, Discussion Paper 10/7.

Kehoe, Timothy J., Meza Felipe (2012), “Catch-up Growth Followed by Stagnation: Mexico 1950-2010”, Federal Reserve Bank of Minneapolis, Research Department, Working Paper 693, USA.

Keohane, R. O. (1984), “After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy”. Princeton: Princeton University Press.

Keohane, Robert O.; Joseph S. Nye (2001), “Power and Interdependence”, New York: Addison Wesley Longman.

Keohane, Robert O.; Joseph S. Nye ve Stanley Hoffmann (1993), “After the Cold War, International Institutions and State Strategies in Europe, 1989-91”, Harvard University Press.

Kraft, Joseph (1984), “The Mexican Rescue”, New York: Group of Thirty.

Leeds, Roger S. ve Gale Thompson (1987), “The 1982 Mexican Debt Negotiations: Response to a Financial Crisis”, Washington: John Hopkins University, School of Advanced International Studies.

Lederman, D., W. Maloney and L. Serven (2004): “Lessons from NAFTA for Latin America and the Caribbean Countries: A Summary of Research Findings”, Washington, DC: The World Bank.

Macey, R. Jonathan. (2013). Crony Capitalism: Right Here, Right Now. Harvard Journal of Law & Public Policy. Vol. 37. Issue 1.

Marcos, S. (2001). “The long journey from despair to hope, in Our Word is Our Weapon: Selected Writings,” New York: Seven Stories Press, pp. 60–69.

Mattli, Walter (1999), “The Logic of Regional Integration” Europe and beyond, Cambridge University Press.

Marois, Thomas (2007), “The Lost Logic of State-Owned Banks: Mexico, Turkey, and Neoliberalism”, Canadian Political Science Association, 79th Conference, University of Saskatchewan.

Motamen-Samadian, Sima ve Etelberto Ortiz Cruz (1999), “Successful Integration and Economic Distress: The New Dual Economy – the Case of Mexico in NAFTA”. In:

Bislev, Sven ve Appendini Kirsten (1999), *Economic Integration in NAFTA and the EU, Deficient Institutionalilty*, Macmillan Press LTD. Great Britain, pp. 209-226.

Moreno-Brid, Juan Carlos (2007), “Economic Development and Industrial Performance in Mexico post-NAFTA”, Mexico: CEPAL, UN.

Moreno-Brid, J. C.; Jesus Santamaria ve Juan Carlos Rivas Valdivia (2005), “Industrialization and Economic Growth in Mexico after NAFTA: The Road Travelled”, *Development and Change* 36(6): 1095-1119, Institute of Social Studies, Blackwell Publishing.

Moreno-Brid, J. C., P. Ruiz ve J.C. Rivas (2005), “NAFTA and the Mexican Economy: A Look Back on a Ten-year Relationship”, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation* 30(4): 997-1024.

Morley, A. Samuel (2001), “Distribution and Growth in Latin America in an Era of Structural Reform: The Impact of Globalisation”. Working Paper No. 184, OECD.

Muñoz, Hepzibah M. (2010), “The Double Burden on Maquila Workers: Violence and Crisis in Northern Mexico”, El Colegio de la Frontera Norte, Mexico.

Nadolski, Dora (2008). *The Etatist Turkish Republic and its Political and Socio-Economic Performance from 1980-1999. A developing state impacted by international organizations and interdependence*. University Press of America, Inc.

Öniş, Ziya and Webb, Steven. (1992). "Political Economy of Policy Reform in Turkey in the 1980s". Policy Research Working Papers.

Öniş, Ziya (1999), "State and Market, the Political Economy of Turkey in Comparative Perspective".

- (2010), "Crises and transformations in Turkish political economy", Turkish Policy Quarterly, 9 (3), ss. 49.

Öniş, Ziya ve Fikret Senses (2009). Turkey and the Global Economy, Neo-liberal restructuring and integration in the post-crisis era. Routledge Studies in Middle Eastern Economies.

Öztürk, Murat (2012), "Agriculture, peasantry and poverty in Turkey in the neo-liberal age", Wageningen Academic Publishers.

Paz, Octavio (1950), "El Laberinto de la Soledad". Fondo de Cultura Economica, Espana: Fondo de Cultura Economica de Espana.

Peres, Wilson. (1990). "From Globalization to Regionalization: The Mexican Case". OECD Development Centre, Working Paper No. 24.

Popke, E. Jeffrey. 2004. "The face of the other: Zapatismo, responsibility and the ethics of deconstruction," Social and Cultural Geography.

Reyes, Edme D. (1999), “Regionalism: The Case of North America”. In: Bislev, Sven ve Appendini Kirsten (1999), *Economic Integration in NAFTA and the EU, Deficient Institutionalilty*, Macmillan Press LTD. Great Britain, pp. 161-177.

Rodrik, Dani (2002). After Neoliberalism, What? Remarks at the BNDES Seminar on “New Paths of Development”, Rio de Janeiro, September 12-13.

Roy, Joaquin and Flores, Velazquez Rafael. (2003). “Retos e Interrelaciones de la Integracion Regional: Europa y America”. Plaza y Valdes.

Shafaeddin, S.M. (2005). Trade liberalization and Economic Reform in Developing Countries: Structural Change or De-industrialization. UNCTAD. Discussion Papers No. 179.

Salter Malcolm S. (2014), “Crony Capitalism, American Style: What Are We Talking About Here?”, Research Lab Working Paper No. 50 Harvard University.

Serdaroğlu, Ozan (2013), “Fifty Years after the Ankara Agreement: the Need for New Commitments”, Turkey Analyst, vol.6, no. 17, Turkey. <http://www.turkeyanalyst.org/publications/turkey-analyst-articles/item/60-fifty-years-after-the-ankara-agreement-the-need-for-new-commitments.html>

Sil, Rudra (2010), Beyond Paradigms: Analytic Eclecticism in the Study of World Politics. Palgrave Macmillan. Coauthored with Peter J. Katzenstein.

Sil, Rudra (2010), "Analytic Eclecticism in the Study of World Politics: Reconfiguring Problems and Mechanisms across Research Traditions" (with Peter J. Katzenstein), *Perspectives on Politics* 8, 2: 411-431.

Stein, A. Arthur (2008), "Neoliberal Institutionalism", *The Oxford Handbook of International Relations*, pp. 201-221. Edited by Christian Reus-Smit and Duncan Snidal. New York: Oxford University Press.

Stiglitz, J.E. (2004), "The Post Washington Consensus Consensus". The Initiative For Policy Dialogue.

Tornell, A., F. Westermann and L. Martinez (2004), "NAFTA and Mexico's Less-Than-Stellar Performance", NBER Working Paper No. 10289, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

Villarreal, M. Angeles, Fergusson F. Ian. *The North American Free Trade Agreement (NAFTA)*. Congressional Research Service. 2015. 7-5700.

Wei, Shang-Jin (2001), "Domestic Crony Capitalism and International Fickle Capital: Is there a Connection?". *International Finance* 4:1, pp. 15–45.

Weisbrot, M., D. Rosnick and D. Baker (2004), "NAFTA at Ten: The Recount", London: Center for Economic Policy Research.

Wiener, Antje and Diez, Thomas. (2004). "European Integration Theory". Oxford University Press.

Williamson, John (2004), “The Washington Consensus as Prescription for Development”. Institute for International Economics. World Bank.

Yoo, Tae In (2015). “Power and International Economic Integration: Comparing Institutions of Regional Economic Integration”, Doktora tezi, University of South Carolina, College of Arts and Science, United States of America.

Zürcher, Erik J. (1992), “Turkey, A Modern History”, I.B. Tauris, London.

Zukin, Sharon ve Paul DiMaggio (1990), Introduction. In: Sharon Zukin/DiMaggio (eds.), *Structures of Capital: The Social Organization of the Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-38.

Özgeçmiş

A Mexican International Relations graduate with practical, theoretical and eclectic experience in foreign affairs, completing a masters degree on the same field at Turkey which has broaden up my general vision of the world and has given me a wider perspective of life itself. Adaptable, with a high sense of humanity and leadership with universal principles and values as my inner core.

Experience

Embassy of Mexico at Turkey

July – September 2014

Internship

Management of schedules and agenda of the cultural department

Creation and update of databases

Management of social media

Prioritization and selection of information

Organizing the celebration of the National Day of Independence

Elaboration of the official invitation for MIKTA academic seminar 2014

Güntner of Mexico

July – October 2012

Human Resources Assistant

Development and update of internal communication processes

Carry out passports and visas procedures for Canada, Brazil and United States

Management of national and international flight schedules

Creation of purchase requisitions and payment requests

Event planning

Consulate of Spain in Monterrey, NL, Mexico

January – August 2011

Internship

Plan the visit to Monterrey of the EU delegate in Mexico

Process and evaluation of documents for passports, visas, citizenship and legal procedures, etc

Management of citizenship files and consulate records

Update databases

Education

M.D. International Relations 3.4/4

October 2013 – September 2016

Ege University, Turkey

B.H. International Relations 92/100

Jan 2008 - July 2012

Autonomous University of Nuevo León, Mexico

Languages

Spanish: Native Language

English: Professional level in speaking, writing, reading and listening skills

Turkish: C1

French: B2

Diplomas and Seminars

MIKTA academic seminar, Ankara 2014

Academic seminars, Izmir, Turkey

Honorary mention in UANL 2010 literature contest (published text)

Tourism and Environment forum diploma

Student tourism forum diploma

Mexican Association of International Studies congress diploma

Milli Yapılarda Bölgesel Entegrasyon Etkisi: Meksika ve Türkiye Örnekleri.

Özet

1980'lerde görülen uluslararası ekonomik krizler sonucunda, neoliberal ekonomi politikaları birçok ülkede serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulanmıştır. Bunlardan birçoğu, iç ekonomik güçleri ve demokratik kurumları istikrarlı olmayan gelişmekte olan ülkelerdi. Sözde küreselleşme adı altında uygulanan bu serbest piyasa düzeninin sonuçlarından biri bölgesel bütünleşme veya ekonomik blokların yükselişi oldu; ama aslında bu meselenin ötesinde, toplumsal ve siyasi yapılarda da bazı yeni uygulama ve dönüşümler görülmektedir.

Bu çalışmada, Meksika ve Türkiye’de 1990’lı yıllarda yaşanan neoliberal reform ve sonuçları revize edilecek. Hipotez: her iki ülke de bloklarını geliştirmek için sosyo kültürel uyumdan daha çok ekonomik faydaların peşinde koşmaktadırlar, sonucunda neoliberal globalleşme altında olumsuz etkilenmektedirler ve gerçek bir bölgesel bütünleşme fırsatı kaybı yaşanmaktadır.

Bu nedenle, bu araştırmanın önemi, iki ülkenin bölgesel entegrasyonlarının karşılaştırılmasıyla, bu ekonomik entegrasyonların ülkelerin ekonomisi, politik ve sosyal yapısı ile uluslararası ilişkileri üzerindeki etkisinin ortaya konmasıdır. Bunu yaparken araştırma İspanyolca, Türkçe ve İngilizce kaynaklarla temellendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: uluslararası ilişkiler, bölgesel entegrasyon, Türkiye, Meksika, neoliberal, serbest piyasa, globalleşme.

Impact of Regional Integration on National Structures: The case of Mexico and Turkey.

Abstract

After many international crises in the middle of the 1980s, the neoliberal school was implemented to several open market economies. Many of them were developing nation states, with not so stable democratic institutions and national economies. One of the consequences of this free market scheme under the so-called globalization was the rise of regional integration or economic blocs that appeared economic on the surface, but as a matter of fact it implied several new implementations and transformations of societal and political structures.

Two of such nations, Mexico and Turkey are going to be revised under the neoliberal reform they experienced in the 1990s and the consequences that they faced along with it. The hypothesis is that both countries have sought adherence to developed blocs pursuing economic profits more than cultural or social cohesion, resulting on negative impacts under the neoliberal globalization, and the lost opportunity of a genuine regional integration.

Therefore the importance of this research, it will provide a comparative analysis of regional integration and its several impacts on the national structures, social life, politics, economics and international relations of both countries. The research will benefit from resources in Spanish, Turkish and English.

Keywords: International relations, regional integration, Turkey, Mexico, European Union, NAFTA, neo-liberalism, free trade, globalization, international institutions.